

Litterarische fantasien en kritieken. Deel 6

Cd. Busken Huet

bron

Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken (zesde deel)*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt06_01/colofon.htm

© 2001 dbnl

De Van Haren's.

I

Zeker de minste personen vormen zich eene voorstelling van de moeilijkheden, aan het spreken over de gebroeders Van Haren verbonden. Eenerzijds trekt hunne poëzie, vooral die van Onno Zwier, door hare reinheid en verhevenheid, zeer aan. Aan den anderen kant doet beider leven de tweede helft der 18de eeuw, in Nederland, een afgrond van verdorvenheid gelijken. Zoo sterk is de tegenstelling, dat de nieuwere methode der litterarische kritiek, welke leven en werken als één beschouwd wil hebben, er schipbreuk op dreigt te lijden.

Dr. van Vloten wischt ten aanzien van Onno Zwier den tweestrijd uit, door hem tot 'een edelman onder de ploerten' te verheffen en een martelaar van hem te maken. Zie de aantekening achter dit opstel. Doch dit gaat niet aan. Geen onpartijdige kan Onno Zwier geheel vrijspreken, en het is er zeer ver af dat wij *al* degenen die bij zijn leven aan zijne schuld geloofd hebben, met een scherp woord het zwijgen zouden mogen opleggen.

Minder bezoedeld dan Onno's beeld is dat van Willem; doch ook Willem heeft veel voor zijne rekening wat in een dichter van zulk eene vlugt alleen verklaard kan worden, wanneer men zich op een zeer algemeen en hoog standpunt plaatst.

Er komt nog iets bij. Gijsbert Karel van Hogendorp is Onno Zwier van Haren's kleinzoon geweest, en heeft voor dien

grootvader zich levenslang geschaamd. Breedvoerig spreekt hij in het eerste deel zijner *Gedenkschriften* over zijne moeder, doch snijdt, door het zorgvuldig verzwijgen van haar meisjesnaam, elke herinnering harer herkomst af. Dit moet te meer treffen, omdat hij aan het bloed van Onno Zwier groote verplichtingen had, Gijsbert Karel's vader, Willem van Hogendorp, mede-oprigter van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, Mr. T.H. der Kinderen. Gedenkboek, Batavia 1878.

Hogendorp's handteekening wordt daar gevonden op het facsimilé, tegenover het eerste hoofdstuk; zijn naam, op de lijst in Bijlage Y. was een doorbrenger, die in de slechtste dagen der O.I. Compagnie, met achterlating van vrouw en kinderen, door protektie naar Batavia kwam, ten einde met een deel van den indischen buit zoo mogelijk zijn verwoest fortuin te herstellen. Om onder de Hogendorpen van vroeger tijd een waardig voorvader te vinden, moet men, al was het geslacht patricisch, zeer hoog opklimmen; en dan nog zoekt men vruchteloos naar sprekende familietrekken.

Daarentegen is de overeenkomst tusschen Gijsbert Karel van Hogendorp, en den grootvader van moederszijde, treffend. In gestalte, in gebaren, in hooghartigheid, in onhandelbaarheid, in aangeboren staatsmansgeest, in degelijkheid en veelzijdigheid van kennis, in alle gaven en gebreken van ziel en ligchaam, was de kleinzoon, met overspringen van één geslacht, gelijk men dit in alle standen bij oude familien vaak gebeuren ziet, het uitgedrukt beeld van Onno Zwier. En dien grootvader heeft hij, ofschoon Bilderdijk en Feith den roem zijner *Geuzen* hadden doen herleven; ofschoon J.M. Kemper hem eene eerbiedige redevoering wijdde; ofschoon hij bij zijn leven met voorbeeldige trouw en vereering het Huis van Oranje aanhing, - stelselmatig verloochend.

Zoo lang Gijsbert Karel een kind was, zal hij op gezag zijner moeder (zijn vader heeft hij persoonlijk zoo goed als niet gekend) blindelings aan grootvaders schuld geloofd hebben. Zij toch, die in Onno Zwier's *cause célèbre* zulk eene rol had gespeeld, kon in de oogen van haar zoon niet nevens haar vader bestaan; en een kind aarzelt onder zulke omstandig-

den niet in zijne keus. Maar toen de knaap een man en met grootvaders *Deductien* bekend geworden was, heeft hij, wiens schrandere geest voor geen onderzoek terugdeinsde, zich ongetwijfeld een eigen oordeel gevormd. Men kan uit het zwijgen van Gijsbert Karel over Onno Zwier niet afleiden dat hij, uit piëteit voor zijne moeder, gehouden was hare partij te kiezen. Had hij kans gezien, ten gunste van een grootvader wien hij alles te danken had, en wiens genie hij bewonderen moest, iets afdoends aan te voeren, de stroeve lippen zouden zich tot een woord van erkentelijkheid, van lof althans, geplooid hebben. Doch zij bleven gesloten, gesloten tot over het graf; en zwaar drukt die weerzin op de gedachtenis van Onno Zwier. Gijsbert Karel van Hogendorp heeft dit familie-linnen blijkbaar niet aangedurfd.

De ongunstige meening omtrent Willem van Hogendorp, den vader, rust bij Van Vloten voornamelijk op de voorbeelden van platheid en inheligheid, door den schoonvader in zijne *Deductien* bijgebracht: een getuigenis dat niet-alleen verdacht kan schijnen, om de zijde van welke het kwam, maar ook geacht zou kunnen worden, den jeugdigen leeftijd des beschuldigten in aanmerking genomen, minder regtstreeks den man en vader te treffen.

Ik kan echter verzekeren dat deze in Indie gehouden heeft, wat hij in Nederland als bruidegom beloofde; gelijk ik over het algemeen mij zeer wel vereenigen kan met Van Vloten's oordeel over de haagsche kliek, waartegen Onno Zwier te kwader uur en met geborsten kuras den strijd aanvaardde.

Nevens mij ligt een in Indie vervaardigd manuscript van 1795 of daaromtrent, - blijkbaar het met de gewone voorzorg achtergehouden afschrift der 'kopij' eener naar Nederland verzonden polemische brochure, van welke ik niet weet of zij daar al dan niet gedrukt is. De schrijver verbergt zijn naam, doch wil onder hen gerekend worden die destijds te Batavia met verontwaardiging getuigen waren van het spoliatie-proces, der zieltogende Compagnie door hare laatste gunstelingen aangedaan. Als een der voornaamsten daaronder duidt hij met naam en toenaam Willem van Hogendorp aan en zendt hem, de schipbreuk herdenkend waarbij Willem met al

zijne goederen in de golven omkwam, deze biografische herinnering na:

‘De rol, die hij in Indie gespeeld heeft, is voorzeker elk die hem kende zoo levendig in geheugen, als zijn boos voornemen om, wanneer hij naar Europa vertrok, ter oorzake van de door hem ondervonden tegenkating wegens zijne brutale, onmatige, en roofzieke handelingen in zijn administratie ten Eiland Onrust, door des Prinsen protektie te bewerken, dat zoowel de Gouverneur-Generaal als eenige leden der regering werden gedeporteerd - terwijl het aan den heer Hooyman bekende van zijn euvelmoed, dezen bij zijn vertrek van hier deed uitroepen: Zoo er een regtvaardig God in den Hemel is, kan die man nimmer aan de Kaap komen! - En wat is het gevolg geweest van deze geduchte sententie? Wat kon het anders zijn dan dat een alverslindend element den onwaardige met zijne meest gestolen schatten inzwolg, en hem een graf ontzeide naast den minst eerlijke, die de aarde betreedt.’

In zich zelf zou bij de felheid van den uit Nederland overgewaaiden partijhaat, en de bekende prikkelbaarheid van sommiger schrijfzenuwen in Indie, deze verwensching nog niet veel beteekenen. Als aanvulling van hetgeen omtrent Willem van Hogendorp's jeugd bekend is, past zulk eene uitvaart bij zulke jongelingsdroomen. Had Gijsbert Karel niet een grootvader gehad, van wien kennis en kunst en karakter te erven vielen, hij zou die in de nalatenschap zijns vaders niet hebben aangetroffen. Gunstiger wordt over Willem van Hogendorp door Mr. T.H. der Kinderen geoordeeld. Gedenkboek bladz. 49. Zie ook het daar genoemd opstel van Prof. Veth in den *Gids* van 1857, eerste deel.

II

Nergens wordt een zoo onpartijdig verslag van Onno Zwier van Haren's zaak gevonden, als in de *Nederlandsche Jaarboeken* van November 1762. Dat bericht in zijn geheel over te nemen zou niet aangaan, en is ook niet noodig; maar wel geloof ik den lezer eene dienst te bewijzen, door het voornaamste hier meestal woordelijk mede te deelen.

Jonkheer Onno Zwier van Haren bekleedde jaren lang, als afgevaardigde van Friesland, de aanzienlijkste kommissien in de generaliteitskollegien, ook vóór de verheffing van den frieschen Stadhouder tot Erfstadhouder der Vereenigde-Provincien met den naam van prins Willem IV. En gelijk hij altijd een warm voorstander van het Huis van Oranje geweest was, naar een groot aantal eigenhandige brieven van den prins getuigen, was en bleef hij tot 's prinses dood, en dan ook na de uitbreiding van 's prinses gezag, in hetzelfde vertrouwen, - zooals daarna in dat van prinses Anna, totdat ook deze (1759) overleed. Verscheiden aanzienlijke kommissien zijn hem uit dien hoofde, en met het oog op zijne bekende ervarenheid in 's lands zaken, opgedragen geweest: in 1747 het gezantschap naar de Zwitsersche Kantons, in 1748 het bekleeden van het karakter van extraordinaris ambassadeur en plenipotentiaris van Hunne Hoog Mogenden op het vredeskongres te Aken, enz. enz. Behalve blijvend kommissaris-generaal van de zwitsersche en grisonsche troepen in dienst der Republiek, was hij tot in 1760 wegens Friesland óf kommissaris in de admiraliteit te Amsterdam, óf afgevaardigde ter Staten-Generaal in Den Haag: en omstreeks dien tijd werd de zaak openbaar, wier heugenis sedert niet is kunnen uitgewischt worden.

Met tien kinderen gezegend had Onno Zwier in 1758 zijne oudste dochter ten huwelijk gegeven aan J.A. van Sandick, een Nederlander met west-indisch bloed in de aderen, die door Van Haren's voorspraak en invloed een paar betrekkingen kreeg. Het volgend jaar werd eene andere dochter ten huwelijk gevraagd door Willem van Hogendorp, wiens vader, gelijk wij weten, lid der rotterdamsche vroedschap was en meermalen te Rotterdam het burgemeesterschap bekleedde. Reeds waren Mr. Willem van Hogendorp en freule Caroline Wilhelmine van Haren bruidegom en bruid; reeds waren de geboden van het huwelijk driemaal in Friesland en tweemaal in Den Haag gegaan; toen Caroline Wilhelmine en hare ietwat jongere zuster Maria Elisabeth, in de wandeling genaamd freule Betje, - een meisje van tusschen de vijftien en zestien jaren, - ten huize van haar gemeenschappelijken zwager Van

Sandick op zekeren avond, zich lieten overhalen een getuigenis te geven, alsof haar vader onbetamelijkheden met haar had willen bedrijven, in regten bekend onder den naam van *tentamen criminis incestus*.

De opschudding, hierdoor ontstaan, had ten gevolge dat op last van den ouden heer Van Hogendorp de huwlijksproklamatien geschorst werden, waarna men (d.i. de Hogendorpen, vader en zoon, Sandick, de kolonel Van der Dussen, enz.) met Onno Zwier in onderhandeling trad.

De voorwaarde waarop van die zijde in sussing van het schandaal en voortgang des huwlijks werd toegestemd was: dat Onno Zwier eene akte zou onderteekenen waarbij hij schuld bekende, en zich verbond de provincie Holland te verlaten, om daar zonder schriftelijk konsent niet weder terug te keeren.

Hij onderwierp zich aan dien eisch, en 18 Februarij werd in duplo het volgende eigenhandig door hem geschreven, met zijn gewoon cachet bezegeld en, te zamen met de heeren Aegidius van der Dussen, kolonel kommandant der karabiniers, en Mr. Izaak Jan de Roy, advokaat voor de hoven van Justitie in Holland, onderteekend:

Ik ondergeschreven, by de Familie in gefundeerde verdenkinge my zelven gebragt hebbende van my te hebben schuldig gemaekt aen 't crimen *Tentati Incestus* met twee van myne Kinderen, en dat Tentamen, tot myn leedwezen, aen myne Familie hebbende moeten bekennen, belove en verbinde my, mits deze, en wel *sub poena convicti & confessi*, dat ik, uiterlyk op aenstaenden Donderdag, my zal begeven buiten de Provintie Holland, en binnen dezelve Provintie, op gelyke poene als voren, nooit wederom zal komen, dan met schriftelyk consent en goedvinden van de Heeren Hendrik van der Dussen, Johan Alexander van Sandick en Willem van Hogendorp, of die van dezelve alsdan in leeven zonden mogen zijn; subjecterende my, in cas van contraventie dezer, aen alle Heeren Hoven, Rechteren, en specialyk den Hove van Holland. Des te oirkonde deze, in presentie van de mede ondergeteekende Heeren Aegidius van der Dussen en Isac Jan de Roy, als getuigen, daer toe verzocht, by my eigenhandig geschreven, onderteekend en met myn adelyk cachet gezegeld, en daer van gemaekt twee eensluidenden, op huden, den 18 February 1760.

(was geteekend)

O.Z. van Haren.

Ae. van der Dussen.

I.J. de Roy.

Van deze afschriften sloot men het eene, met de verklaring van freule Caroline (Gijsbert Karel van Hogendorp's aanstaande moeder), het andere met de verklaring van freule Betje, in twee bijzondere omslagen, die elk verzegeld werden met drie zegels: dat van Hogendorp den vader, dat van Sandick, en dat van Van der Dussen (te weten Hendrik van der Dussen, Onno Zwier's schoonbroeder van vrouwszijde). Het eene afschrift, geborgen in een ijzeren kistje met drie sloten, werd door den ouden heer Van Hogendorp, het andere, ingelijks in een ijzeren kistje of koffertje, gesloten op dezelfde wijze, door Van Sandick *a deposito* genomen, terwijl Hogendorp, Sandick, en Van der Dussen, bij onderhandsche oirkonde, elk in het bezit werden gesteld van één der sleutels, te zamen behoorende tot de aan beide kistjes bevestigde sloten.

Dit had plaats op 17 April. Intusschen was Onno Zwier, daags na het onderteekenen der door hem opgemaakte akte, uit Den Haag naar Brussel vertrokken, waar zijn oudere broeder Willem destijds de Republiek bij de Oostenrijksche-Nederlanden vertegenwoordigde. Freule Caroline's huwelijk met den jongen Hogendorp ging door. Willem van Harendeed wat hij kon, in brieven naar Den Haag, om de beteekenis der door Onno afgegeven schuldbelijdenis te temperen; doch te vergeefs. Onno Zwier verliet Brussel, bragt eenige tijd op Willem's buitengoed in Noord-Brabant door, vertrok van daar naar Friesland, en zou, had hij weerstand weten te bieden aan de verzoeking, door onderwerping en vastberadenheid het ruchtbaar worden zijner fout hebben kunnen voorkomen.

Doch, overmoedig in het besef zijner onbetwistbare verstandelijke meerderheid; geprikkeld door de gedachte dat nietelingen, als die schoonzoons en hun aanhang, zijne carrière hadden verbroken; nog niet geleerd hebbende dat ongelukken, gelijk hij in de *Geuzen* het naderhand fraai gezegd en in een brief aan een zoon duidelijk uiteengezet heeft:

- dat ongelukken,
Die leeren onder God te bukken,
Bewijzen Zijner goedheid zijn -

werd hij te rade, ondanks zijn plegtig gegeven woord, en

onder voorwendsel der vernieuwing van zijn mandaat door de Staten van Friesland, in het begin van 1761 naar Den Haag terug te keeren en weder zitting in de Staten-Generaal te gaan nemen.

Toen barstte de bom. De kolonel Van der Dussen deed den hertog van Brunswijk, voogd van prins Willem V en feitelijk regent der Vereenigde-Provincien, mededeeling van de door Onno Zwier onderteekende akte; de hertog gaf er kennis van aan den raadpensionaris Stein; en deze, op 's hertogs verzoek, aan de in een geheim besogne *ad hoc* vereenigde Gedeputeerden van Hunne Hoogmogenden.

III

Onno Zwier's eigenwillig verschijnen in de Staten-Generaal op 15 April 1761, nadat hij zich een jaar te voren op het plegtigst had verbonden, zonder het schriftelijk 'consent' der door hemzelf met name genoemde personen nimmermeer één voet in Holland of in Den Haag te zullen zetten, was uit een wereldsch oogpunt eene nog grooter misdaad dan die, waaraan hij zich in de akte van 18 Februarij 1760 schuldig bekende. De strijd tusschen vader en dochters was een privaat, het schenden der gedane belofte een publiek schandaal; en het kan niet verwonderen dat de Staten, eenmaal van den waren stand der zaak door den hertog van Brunswijk onderrigt, tot het besluit kwamen, - gelijk zij in hun geheim besogne van 28 April 1761 werkelijk deden, - dat zoo lang Van Haren zich niet gezuiverd had, hij in hunne vergadering geen zitting meer behoorde te nemen.

De eenige persoon van gewigt, die in dezen geacht kan worden door eene partikuliere veete tegen Onno Zwier gedreven te zijn, is de hertog van Brunswijk. Van den kolonel Van der Dussen spreek ik niet, omdat, zoo de hertog niet op hunne hand was geweest, noch deze Van der Dussen, noch de andere, Van Haren's zwager, iets zouden hebben kunnen uitrigten.

Mij is het niet bekend dat iemand tot hiertoe het karakter van dien Dikken Hertog, zoo als hij in de wandeling genoemd werd, doorgrond heeft; en onze eenige historicus

van naam, die zich aan eene proeve van dien aard waagde, is, in het algemeen gesproken, hoewel hij omtrent dit bijzonder onderwerp door zijne vroegere betrekkingen met het hof van Willem V goed ingelicht kan zijn geweest, te partijdig, om met vertrouwen op zijn advies te kunnen afgaan. Bilderdijk (want hem bedoel ik) verhaalt omtrent den hertog sommige ‘pantagruëlieke horreurs’ die hier niet behoeven oververteld te worden, en geeft voorts in ronde woorden te verstaan dat de hertog, in de hoop dat zijne voogdijschap te eeniger tijd een stadhouderschap worden zou, den jongen erfprins ‘gedebaucheerd’ heeft. Daar staat evenwel tegenover dat prins Willem IV, die wel goed van vertrouwen was, maar voor het overige van zeer nabij de wereld kende - men herinnere zich de eervolle wijze, waarop over hem uit dat oogpunt in de engelsche mémoires van zijn tijd gesproken wordt, - veel met den hertog ophad, hem als een eersten militairen kop beschouwde, en op zijn sterfbed hem aan prinses Anna als haar besten raadsman bevolen heeft.

Ik wil echter aannemen - hierover nader - dat de hertog van Brunswijk, hetzij om politieke, hetzij om persoonlijke redenen, er schik in heeft gehad Onno Zwier eene dier kladden aan te wrijven, waarvan een publiek persoon zich niet herstelt. Ook wil ik geloven dat de friesche afkomst der Van Harens, door de edelen van het haagsche hof, nooit als eene aanbeveling is beschouwd; zoodat, toen eerst de prins en een tiental jaren daarna de prinses gestorven was, de voormalige vrienden en vertrouwelingen uit het Noorden geacht moesten worden hun besten steun verloren te hebben. Eindelijk: ik wil het er voor houden dat Onno Zwier gelijk heeft, wanneer hij in zijne *Deductien* beweert dat zijne onvermoeide werkzaamheid, zijne toewijding aan de publieke zaak, en de toon van gezag dien hij aan dat gevoel ontleende, zijn schoonzoon Van Sandick en zijn aanstaanden schoonzoon Willem van Hogendorp tegen de borst zijn geweest, en deze heeren den naam hunner eigen vrouwen niet te goed hebben geacht, om zich van haar getuigenis als een middel tot wraakoefening tegen den gehaten schoonvader te bedienen.

Doch daar blijft het bij. Niet alleen is van eene eigenlijk

gezegde zamenspanning, ten doel hebbend Onno Zwier tot iederen prijs uit Den Haag en uit zijne ambten te verdrijven, nooit iets positiefs gebleken; maar reeds alleen de onderstelling dat de Staten-Generaal, met den raadpensionaris Stein aan het hoofd, daarin de hand zouden gehad hebben, maakt den indruk eener fabel. Herhaaldelijk is door Onno Zwier in zijne memorien van verdediging het woord ‘komplot’ gebruikt, maar verder dan het woord is hij nooit kunnen komen. Wie het hem thans hoort bezigen, nu sedert meer dan eene eeuw den hartstogten het zwijgen is opgelegd, denkt onwillekeurig aan de monomanie van een der zonderlingen welke het perpetuum mobile of de kwadratuur van den cirkel beweren gevonden te hebben.

Mijns inziens hebben de Staten-Generaal, toen zij Van Haren tot nader order den toegang tot hunne vergadering ontzegden, onberispelijk gehandeld; en wie den armen Onno Zwier in zijne Deductien de quasi-verstandige en quasi-liefderijke redenen hoort opgeven waarom hij in duplo het certificaat zijner schande kopieerde en teekende, vindt in de zwakheid zijner argumenten, - zijner uitvlugten, moest ik zeggen, - eene reden te meer, zich aan de zijde der Staten te scharen. Een proefje van die hopelooze verdediging mag hier niet ontbreken:

‘De Deducent zag het papier (hetwelk de kolonel Van der Dussen hem wilde doen overschrijven en door zijne handteekening bekrachtigen) in, doorliep het, wierp het, met de indignatie en verachting, die het verdiende, op zijn lessenaar, en verzocht den kolonel Van der Dussen om *'s anderen daags eens weder te komen*.

Na zijn vertrek begonnen de Deducent en zijn vrouw, *doodelijk bedroefd* van te zien tot wat extremiteiten hunne eigene kinderen en derzelver godvergeten raadslieden hen wilden brengen, te overleggen, wat conduite aan hen nu paste, of noodzakelijk was om een schrikkelijk publiek eclat voor te komen, hetgene, zonder *eene buitengewone toegevendheid van hun kant* onvermijdelijk was.

De Deducent zag wel, dat dit Geschrift onzinnig, absurd en contradictoir was; hij zag ook wel, dat al had het geschrift

zoodanig opgesteld geweest, dat het in regten had kunnen subsisteren, het echter van zelf nul was en van geene de minste waardye of kracht kon zijn, door de omstandigheid van de dwang en bedreigingen, waarmede hetzelfde werd *geëxtorqueerd*. Maar zijn geheele leven lang eene onbesmette reputatie gehad hebbende, kon hij niet resolveren om tot een pas te komen, die bij al degenen, die van de actuële situatie, waarin men hem en zijne familie had weten te brengen, niet waren onderrigt of zelven geene ouders waren, voor eene groote onvoorzigtigheid moest passeren, en alleen konde worden geaprobeerde door diegenen, die door de ondervinding weten voor wat efforts *een teerhartig vader* capabel is om drie kinderen te behouden, en hoe ver zich *de zwakheid van het ouderlijk hart* uitstrekt, om die kinderen hun uiterste elende en ongeluk voor te komen, die zeker waren door de omstandigheden, in welken die ongelukkigen, door seduktie, haat, en ambitie, waren geworpen.

Hier kwam bij dat des Deduents vrouw, met de koorts *op hare bleeke lippen*, ziek, zwak, doodelijk ontsteld, en als verwilderd, zich voor de knieën van haar man smeed, en hem *met gevouwen handen en schreiende oogen*, om alles wat hem lief was, om haar die zij wist zijn liefste schat op aarde te zijn, om haar verstand, om haar leven te behouden, om Gods wil *bad en smeekte*, van *na te schrijven en te teekenen al wat men wou*, Men verbeelde zich eene vrouw, eene moeder, die zelf haar man smeekt, zich schuldig te bekennen aan het onteeren van zijne en hare dochters! Wat Onno Zwier hier van Adeleide verhaalt, zijn even zoo vele tastbare leugens. want, dat zij bij geene mogelijkheid langer noch gezonde hersenen, noch het leven konde behouden; tegelijk met de gedurige verbeelding van drie *onteerde* kinderen, een *vermoord* man, schoonzoons *door beulshanden op 't schavot* gestraft, en zeven *ongelukkige* kinderen (misschien binnen korten tijd *ouderlooze weezen*) door oneindige processen in *uiterste armoede* gedompeld.'

Na op die wijze gedurende eenige folio-bladzijden zichzelf en zijne lezers met honderd drogredenen te hebben gepaaid,

komt hij eindelijk tot de onopregte bekentenis dat hetgeen hem bewogen heeft te teekenen, geweest is *bezorgdheid voor het leven zijner vrouw en het geluk zijner kinderen:*

‘Na zeven uur kwamen de heeren Van der Dussen en De Rooy; en de Deducent, na twintigmaal en meer te hebben geprotesteerd van 't geweld, dat men hem aandeed met hem te dwingen om zulk een extravagant papier te moeten copiëren, of zijn vrouw en tien kinderen in zulk een imminent gevaar van leven, eer, en tijdelijk welwezen te zien; na twintigmaal en meer de pen te hebben weggesmeten en van 't papier weggegaan te zijn, en iedermaal door den kolonel Van der Dussen wederom bij hetzelfde te zijn gebracht, die hem telkens voor oogen hield en repeteerde, dat zijn leven in het allergrootste gevaar was; dat het huwelijk van Caroline, *in wat staat zij mogt wezen*, Het stilzwijgend overnemen door den vader van deze door niets gemotiveerde verdachtmaking der dochter, bewijst op nieuw hoe bij de familie Van Haren de hartstogten kookten. Ik vermoed dat inzonderheid *deze* plaats, zoo beleedigend voor de nagedachtenis zijner moeder, Gijsbert Karel van Hogendorp tot zwijgen bewogen heeft. afgebroken wierd; dat drie van zijn eigen kinderen voor altoos verloren gingen; dat de ruïne van zijne vrouw en kinderen door processen onvermijdelijk was; die hem den staat van zijne vrouw vertoonde, die half dood, in een armstoel zittende, hierbij assisteerde; de Deducent had eindelijk *de zwakheid van te cederen aan de vrees van zijne vrouw te verliezen*, of ten minsten, haar te gelijk met zijne en *hare tien kinderen* ongelukkig te doen worden; en hij deed deze afgedwongen pas voor hen, *dewijl dit het eenige middel was om hen allen te behouden.*

Zij die uit Onno Zwier's gedichten en prozaschriften zijn karakter hebben leeren kennen, en in die opvatting door Halbertsma's anekdotische geschiedenis der Van Haren's versterkt zijn, bezitten de zedelijke gewisheid dat, zoo hij zich onschuldig had gevoeld, Onno Zwier dit kunstmatig sentiment en die valsche redeneringen versmaad, en met een *souverain mépris* de bedreigingen zijner vijanden getrotseerd zou hebben. Het smart hen, zulk een uitnemenden geest en in de meeste opzigten zoo nobel karakter, als een gevangen leeuw, in magtelooze woede

het enge hok te zien op- en nederschrijden. Maar niemand, die met de feiten te rade gaat, kan hem vrijspreken.

De Staten van Friesland hebben eene flauwe poging in dien zin aangewend. Zij zijn er tegen opgekomen dat de resolutien betreffende Onno Zwier uit het geheime in het openbare register der Generaliteit waren overgebracht, en hebben voorts ontkend dat men bevoegd was geweest, in strijd met hun kredietief, Onno Zwier te verbieden te kompareren ter plaatse, waar *zij* goedgevonden hadden hem te zenden. Doch de Staten-Generaal lieten zich zoo min door de eene als de andere chicane van het spoor brengen, en schreven aan die van Friesland terug hetgeen mij toeschijnt de schuld van Onno Zwier boven iederen twijfel te verheffen.

IV

Het gebeurde wordt in dat schrijven van 11 Junij 1761 aan de Staten van Friesland juist zoo verhaald, als wij zelf, verbeeld ik mij, indien wij lid der vergadering en gedurende eene reeks van jaren Onno Zwier's ambtgenooten geweest waren, het gedaan zouden hebben. Hier zijn geen haatdragende dochters of ligtzinnige schoonzoonen; geen zwagers zonder karakter, geen schoonzusters zonder zeden, geen vrienden zonder trouw. Het slecht gezelschap, waarin Dr. van Vloten's voorstelling ons verplaatst en telkens verplaatst, is afwezig. De voor schuldig gehoudene wordt bejegend met al de onderscheiding, waarop zijn tot hiertoe onbesproken wandel hem aanspraak geeft:

‘Dat het ruim een jaer geleeden is, wanneer alhier ysselyke geruchten ten laste van gemelden Heere van Haren zyn ontstaen en geëclatteerd, als of de zelve begaen zoude hebben eene ongehoorde misdaed, waer van de natuur een afschrik heeft; welke geruchten, schoon mogelyk in de Provincie Vriesland zoo zeer niet verspreid, alhier gemeen geworden zynde, zeer veel impressie ten zynen nadeele hebben verwekt, en merkelyk geconfirmieerd zyn geworden door de schielyke retraite en absentie van gemelden Heere, daer op gevolgd, in een tyd, dat zyn belang deszelfs presentie alhier scheen te verei-

schen. Dat, na verloop van een jaer tyd gemelde Heer alhier wederom verschenen zynde, en, op den 15 April laatstleden aen hunne H.M. gepresenteerd hebbende een nieuwen Brief van Credentie, om Sessie te nemen ter Vergaderinge van hunne Hoog Mog., wel eenige bedenkelykheden by veele Leden in de Vergadering geweest zyn, of een Heer, onder zoo sterke suspicien gevallen, en op welken een ieder het oog hadt, behoorde te worden geadmitteerd; doch dat hunne Hoog Mog., echter, considereerende dat dezelve met een Brief van Credentie op nieuw was voorzien, na dat een jaer verlopen was dat die geruchten het eerst waren ontstaen, uit respect voor hooggemelde Heeren Staten, gemelden Heer op de gewone wyze hebben geadmitteerd en aengenaem verklaard, gelyk hy dan ook Sessie heeft genomen, en eenige dagen achtereen ter Vergaderinge is gecompareerd, hoewel, uiterlyk, met minder aggrement voor zich zelve, dan by zyne vorige Sessien heeft genoten, om dat veele Leden uit hunne gedachten niet konden stellen alle de nadeelige discoursen, die op dit subject dagelyks, en zelfs onder de Gemeente, ten nadeele van gemelden Heere, werden gevoerd. Tot dat, op den 28 April, laetstleden, is voorgevallen dat de Heer Raadpensionaris van Holland uit naem van zyne Hoogheid, den Heere Hartog van Brunswyk, aen de Heeren Hoog Mog. Gedeputeerden heeft voorgedragen het gene hem door den Collonel van der Dussen was bekend gemaekt, wegens eene schriftelyke Acte, door gemelden Heere van Haren met zyne eigen hand tweemalen geschreeven, geteekend en gezeegeld, waar by gemelde Heer verklaert, zich by zijne Familie in gefundeerde verdenkinge te hebben gebragt van zich schuldig te hebben gemaekt aan het Crimen *tentati incestus* met twee van zyne Kinderen, en dat tentamen tot zyn leedwezen aen zyne Familie te hebben moeten bekennen, belovende en hem verbindende, en wel *sub poena convicti et confessi*, dat hy zich, uiterlyk op Donderdag daer aen, zoude begeeven buiten de Provincie Holland, en binnen dezelve Provincie, op gelyke poene als voren, nooit wederom zoude komen dan met schriftelyke Consent en Goedvinden van de Heeren Hendrik van der Dussen, Johan Alexander van Zandyk en Willem van Hogendorp, of die van dezelve alsdan in leven zouden zyn.

Dat op het gezicht van deze Acte, alle de Leeden van het secreet Besoigne met ontsteltenis zyn aangedaen geworden; dat veele reflexien daer op zyn gevallen, en verscheidene gedachten zyn geopperd, op wat wyze men in deezen zoude moeten handelen; maer dat al wederom het respect voor hooggemelde Heeren Staten en voor derzelver Brief van Credentie geprevaleerd heeft boven mesures, die men meende dat in zoo een ongehoord geval met recht zouden hebben kunnen en behooren werkstellig gemaakt te worden, en dat men gemeend heeft, den zagtsten weg inslaende, best te zullen doen, met alleen aen gemelden Heere van Haren, door zyn Heer Mede-Gedeputeerde, kennis te doen hebben van de Consideratien, daer op gevallen; met verdere aenduidingen aen den zelve, in gevalle by zich zoude mogen ondervinden, desnietteenstaende in hunner Hoog Mog. Vergadering te verschynen of aen hunne Hoog Mog. te presenteren een nieuwen Brief van de Heeren Staten of Gedeputeerde Staten van Vriesland om in eenig Generaliteits Collegie Sessie te nemen, dat alsdan van het voorsz. gecommuniceerde, uit naem van zyne Hoogheid, en van de voorsz. Acte, kennis zoude worden gegeven aan de volle Vergadering van hunne Hoog Mog., om derzelver goedvinden daer op te verstaen, en voorts de zaak over te laten aen de dispositie van de Heeren Staten van Vriesland.

Dat het dus vreemd moet voorkomen, dat hooggemelde Heeren Staten, by hunne Missive, de zaak zoodanig voorstellen, als of gemelde Heer van Haren by de Heeren, hunner Hoog Mog. Gedeputeerden, ter gelegenheid van eene beschuldiging, tegens hem ingebragt, was geweerd uit de Vergadering van hunne Hoog Mog. en verdere Generaliteits Collegien; want hy niet geweerd is uit de Vergadering van hunne Hoog Mog. of eenige Generaliteits Collegien, maer hem alleen is aengezegd dat, zoo hy ter Vergaderinge wilde verschynen, of zich presentereen om in eenig Generaliteits Collegie gecommuniceerd te worden, alsdan van de geheele zaak, die tot nog toe secreet was gehouden, aen de volle Vergadering kennis zoude worden gegeven, met vertooning van de bovengemelde Acte; en dat dit niet geschied is ter gelegenheid van eene beschuldiging, tegens hem ingebragt, maer op eene ACTE VAN SCHULDBEKEN-TENIS, door hem zelf tweemaal geschreeven, geteekend, en gezeegeld.

Dat, ingevalle gemelde Heer van Haren aen den Heer, die hem deze Aenzegging heeft gedaen, mondeling hadt geantwoord, dat de voorsz. Acte een valsch gefingeerd Instrument was, de zaak eene nadere deliberatie zoude hebben gerequireerd; maer dat gemelde Heer van Haren, op de gedaane insinuatie heeft moeten bekennen, dat de Acte met zyne eigen hand tweemaal geschreeven, geteekend en gezeegeld was geworden, en dat, gevolglyk, dezelve niet dan voor eene wettige acte konde worden gehouden. Dat gemelde Heer van Haren aen de gedaane insinuatie ook heeft gedefereerd, en daer op geantwoord, dat, dewyl hy genoodzaakt was eene party te kiezen, hy geresolveerd was zich te begeven naer de Provincie Vriesland, om zich aldaer voor het Hof van Justitie ter purge te stellen, zoo als hy dan ook daer op naer Friesland is vertrokken, en zich aen het Hof ter purge heeft gesteld, waer door hy zich zelve *sub reatu* heeft gebragt. Dat al het gene tot hier toe was voorgevallen, met zoo veel menagement en discretie, en met zoo veel egards voor hooggemelde Heeren Staten, zynde behandeld, als in eene zaak van die natuur heeft kunnen geschieden, het gepasseerde in een secreet Besoigne zoude zyn gebleven, en geenzins publiek gemaakt; maar dat het zelve menagement en discretie niet langer geobserveerd heeft kunnen worden, na dat gemelde Heer van Haren die zaak door eene Deductie, WAER IN DE VOORZ. ACTE, DAER HET ALLES OP AENKOMT, NIET HEEFT GEÏNSEREERD,

zelfs waereldkundig heeft gemaekt, en, hoewel het contrarie voorgeeft, inderdaed *ad populum* heeft geprovoceerd, het welk de Heeren, hunner Hoog Mog. Gedeputeerden, in de noodzakelykheid heeft gebragt om alles te openbaren aan de volle Vergadering van hunne Hoog Mog., met dat gevolg, dat hunne Hoog Mog. hebben goedgevonden al het geen dianaengaerde in het secreet Besoigne is voorgevallen, en geresolveerd op den 28 en 29 April, en 1, 12 en 18 May dezes jaers, uit het secreet Register over te brengen in het ordinaris Register van hunner Hoog Mog. Resolutien, waer door het niet *schynt* dat het zelve door hunne Hoog Mog. is geaprobeerd, maer ten klaersten

en duidelyksten *blykt*, dat hunne Hoog Mog. op dezelfde wyze gedacht hebben in de volle Vergadering als in het secreet Besogne.

Dat hunne Hoog Mog. ook niet twyfelen, of al het geen hieromtrent gedaen is, zal de volkomen goedkeuringe van alle de Bondgenooten erlangen, gelyk het reeds die van de Heeren Staten van Holland en Westvriesland heeft weggedragen, en met reden mogen presummeeren, dat in Vriesland zelf, by alle de Leeden van de Regeringe, daeromtrent niet op die wyze gedacht wordt, als by bovengemelde Missive wordt gedaen.'

De meeste historici zullen, geloof ik, met mij van oordeel zijn dat, bij het ontbreken van elk afdoend argument hetwelk Onno Zwier tot zijne verdediging had kunnen aanvoeren, deze brief der Staten- Generaal het zedelijk bewijs zijner schuld voltooit, en de kritiek na dezen alleen nog heeft te verklaren hoe, uit zulk eene onzuivere bron, zulk een krachtige stroom reine poëzie is kunnen voortkomen. Doch alvorens ik eene poging aanwend Onno Zwier's dichterlijk talent nader te bepalen, behoort aandacht te worden geschonken aan dat van zijn ouderen broeder.

V

De lage stand der nederlandsche letteren in de tweede helft der 18de eeuw in aanmerking genomen, maakt Willem van Haren onwillekeurig den indruk van een adelaar. Te onzent ontloek in dat tijdvak de studie der geschiedenis, op de oudheidkunde geënt. Het was de aanstaande bloeitijd der Alkemade's en der Van Loon's; Wagenaar bereidde in stilte zijne populaire vaderlandsche historie voor; Kluit bestudeerde uit de bronnen den oudgrafelijken tijd; Huydecoper stak allen de loef af, door zijne met vernuft en goeden smaak gepaarde geleerdheid. Doch met de poëzie stond het in die dagen, Huydecoper's eigen dichterlijke proeven niet te na gesproken, slecht geschapen. Alleen te Amsterdam bloeide onder den scepter van Feitama eene soort van dichtschoon, waaruit ook het echtpaar van Winter-Van Merken te voorschijn kwam, en wier sprekendste karaktertrek de navolging van Voltaire was: niet van

den echten Voltaire, met inbegrip van zijne kritiek, zijne ironie, zijn haat, en zijn cynisme, maar van den konventionelen aartsvader van Ferney, epigoon der 17de eeuw in het heldedicht en het treurspel. De eenige overgebleven nagalm dier zuiver formele nederlandsche litteratuur, - welke het voornamelijk om zuivering der taal, niet om uitstorting van het gemoed of om verovering eener wereld van gedachten te doen was, - wordt gevonden in de psalmberijming van 1772, thans nog in Nederland en in Indie bij de openbare godsdienstoefeningen der Hervormden in gebruik.

Opmerking verdient het, dat Huydecoper de eenige nederlandsche litterator dier dagen geweest is met wien men Willem van Haren briefwisseling ziet houden. Tevens dreef Van Haren de vereering van Voltaire tot een uiterste waarvoor zelfs Feitama den hoed moest afnemen. Tot voltooiing van het beeld dient er bijgevoegd, dat de vertaling van een dozijn psalmen voor kerkgebruik, ondernomen op verzoek van den griffier Fagel, Willem van Haren's laatste dichterlijke uitspanning is geweest. Zoo zien wij te gelijker tijd hem én zich mede voortbewegen in den stroom zijner dagen, - een voltairianisme, bestaanbaar met levendig geloof aan de alleen zaligmakende christelijke openbaring en zamengaande met opregte bijbelvereering, - én door het aristokratische zijner letterkundige betrekkingen in Nederland (in Frankrijk stelde hij zich met de minder aristokratische van den heer Clément tevreden) hem zich verheffen boven de groote slaafsche schaar zijner tijdgenooten. De meening te hebben gevraagd van een beoordeelaar als Huydecoper, - die daad zal Willem van Haren steeds tot eer verstreken, ook al was Huydecoper toen nog niet de kritische Hercules van later jaren.

Twee beroemde fransche namen zijn van Willem van Haren's naam onafscheidelijk geworden: die van Voltaire, door een klein maar uitgelezen lofdicht hetwelk in alle levensbeschrijvingen te vinden is, en die van Mirabeau, door de betrekking met Mad^e de Nérac. Is men van oordeel dat laatstgenoemde weg niet de aanbevelenswaardigste is om aan eene bladzijde in de wereldgeschiedenis te komen, ook van elders is het genoeg bekend dat ingetogenheid te geener tijd de hoofddeugd

van onzen dichter geweest is. Zijn huiselijk leven was eene aaneenschakeling van elenden, wier echo in een schoonen en aandoenlijken lierzang voor alle volgende geslachten bewaard zou blijven:

Helaas! helaas! hoe vlieden onze dagen,
Hoe spoedt zich ieder uur met onzen luister heen!
Hoe flauwe vreugd, hoe bittre plagen,
Hoe min vermaak, hoe veel geweent!

O dierbaar perk van drie tot zeven jaren,
Als ieder voorwerp 't oog bekoort, het harte streelt:
Och of ze zonder einde waren,
Als alles lacht, als alles speelt!

Beminlijk kind, speel, nuttig u dees dagen:
Want 's werelds grootheid schaft aan ons 't genoegen niet,
Dat u door uwen houten wagen
En door uw kaarten huis geschiedt...

Somwijlen rukt, vóór 't eind van uwe dagen,
Fortuin uw staat terneêr, gelijk men in het woud
Een hoogen eik, omver geslagen,
Na 't woeden van den wind aanschouwt.

Dan wordt een dwaas op uwen stoel verheven,
't Geweld verwoest uw erf, de laster verft uw kleed,
Geen vriend durft zich naar 't huis begeven,
Daar 't bleek gebrek den vloer betreedt.

Al die dichterlijke trekken zijn aan de werkelijkheid ontleend. Toen Van Haren ze opschreef waren het louter persoonlijke herinneringen, of persoonlijke voorgevoelens, waarin zijne poëzie hare pen doopte. Het leven moede, mengde de ambassadeur der Vereenigde-Provincien bij het brusselsche hof zich den giftbeker en moest, daar zijne nalatenschap door de erven prijsgegeven werd, op 's lands kosten worden begraven. De haagsche vrienden, weleer zijne benijders, waren even zoo vele haters geworden; en zoo aan het werk zijner lasteraars, die hem beschuldigden als ontvanger-generaal in Friesland

's lands penningen zich te hebben toegeëigend, iets ontbrak, het werd door dieven en plundersaars aangevuld. Zes jaren nog sleepte hij, na het dichten van dien lierzang, een leven voort hetwelk hém tot last was geworden en voor niemand eenig voordeel of genoeg meer opleverde. 'Démosthène au Conseil' en 'Pindare au Parnasse' had in 1743 Voltaire hem geprezen. 'La grandeur d'un Batave est de vivre sans maître', had hij er bijgevoegd. Twintig jaren later had de vrijheidlievende Batavier even zoo vele meesters als schuldeischers, en vormden zijne echte en onechte kinderen, met eene tweede vrouw zonder zeden aan de spits, eene uitgehongerde schaar, met lierzangen noch redevoeringen te verzadigen.

Nog geen dertig jaren tellend, in Mei 1737, trouwde Willem van Haren in eerste huwelijk eene Engelsche, elf jaren ouder dan hij en in eene ondergeschikte betrekking bij de hofhouding van prinses Anna geplaatst. Marianne Charles, zoo heette zij van zichzelf, wordt om haar karakter geroemd en was van de zijde des dichters het voorwerp eener omslagtige en breedsprakige (zie den bundel minnebrieven in het provinciaal archief van Friesland), maar ridderlijke genegenheid. Echter kon zij hem slechts een tiental jaren boeijen; en de tijd zou komen dat hij (met open oogen kan men niet zeggen, want zij werd blind) in haar eigen huis haar bedroog. Vóór zijn huwelijk met haar, dat zonder kinderen bleef, had hij er twee bij zekere Maria Crullers, eene leeuwarder helbaardiersdochter; vóór haar dood drie bij de kapiteinsdochter Anna K.L. Natalis, zijne huishoudster, die naderhand zijne wettige vrouw werd en hem nog twee kinderen schonk. Eene dier onechte dochters van Natalis moet Mad^e de Nérah geweest zijn. De Loménie, *Mélanges historiques et littéraires* (Parijs, Calmann-Lévy). Men vindt in dien bundel het vroeger in de *Deux-Mondes* verschenen opstel over Madame de Nérah. Haar eigen verhaal, reeds door De Loménie gegeven, werd nogmaals opgenomen in de *Revue Politique et Littéraire* van 24 September 1881. Zie echter de aantekening in het daarop gevolgde nummer van 13 Oktober. Van de twee kinderen van Maria Crullers, een jongen en een meisje, studeerde de zoon voor advokaat en geraakte, naar het schijnt, met veel moeite naar Indie; de dochter trouwde met een

luijen en dommen luitenant en kreeg acht kinderen. *Toute cette marmaille*, zou Rousseau gezegd hebben, leefde op Zijner Excellentie's zak en moest, toen de berooide ambassadeur de oogen sloot en zijn boedel te aanvaarden een gewisse ondergang zou geweest zijn, in alle rigtingen een goed heenkomen zoeken.

De zoo even aangehaalde strofen leveren het bewijs dat Willem van Haren een dichter van den echten stempel is geweest, vol gevoel, oorspronkelijk, klassiek van zegswijze, en een toonkunstenaar in de taal. Maar hij heeft niet vele verzen gemaakt, gelijk dit ééne. Van zijne lierzangen, welke bijna zonder uitzondering eene politieke strekking hebben, - zooals *Leonidas*, waarmede hij zich beroemde een legerkorps van 20,000 man op de been te hebben gebragt, - maken de meesten den indruk welsprekende dagbladartikelen geweest te zijn, thans alleen nog merkwaardig uit het oogpunt van den versbouw en van de intieme vaderlandsche geschiedenis dier dagen. Ook zijn heldedicht *Friso* is, hetzij men aan de tweede of aan de eerste uitgaaf de voorkeur geeft, meer een gelegenheidsvers in tien of twaalf boeken, dan een dier meesterwerken waarop het genie voor alle eeuwen zijn stempel drukt. Bilderdijk, wiens eigen smaak zich in dezelfde school als die van Willem van Haren gevormd had, noemde den *Friso* 'in alle opzigten een schoon stuk.' Doch die uitspraak geldt alleen voor de vakmannen in de poëzie, die genoeg verstand hebben van bouw en versbouw om, ook in het onvolkomene, de verdienste der inspanning of der overwonnen moeilijkheid te waarden. Waarlijk onsterfelijk is onder Willem van Haren's gedichten alleen de ode *het Menschelijk Leven*, die, hoewel niet in elke strofe en elke uitdrukking even krachtig, nogtans met hare hooge en breede vlugt, haar vollen toon, en haar onmiskembaren zielekreet, onze geheele 18de eeuw als overstemt en achter zich laat.

VI

Willem van Haren was bovenal de dichter zijner tijdgenooten; zijn jongere broeder, Onno Zwier, de dichter van het

nageslacht. Wie Onno's beeld wil schetsen, - schetsen met de geschiedenis der akte van 18 Februarij 1760 tot achtergrond - kan met hier en daar een lossen trek niet volstaan.

De lichamelijke schoonheid was in het geslacht der Van Haren's erfelijk, en Onno schijnt daarvan ruim zijn deel gehad te hebben. Te oordeelen naar het eenige portret (geloof ik) dat van hem bestaat, en dat genomen is naar de schilderij van het akensch vredeskongres, waarheen hij met vier andere Nederlanders in 1748 werd afgevaardigd, had hij een schrander gelaat, met heldere doordringende oogen, eer spotachtig van uitdrukking dan zachtmoedig. Hoog van gestalte, was er daarbij iets in zijn voorkomen dat ontzag inboezemde en op een afstand hield. Men leest omtrent hem in berigten uit de tweede hand, doch van ooggetuigen afkomstig (Halbertsma's *Naoogst* bedoel ik, II 435, 436): 'De gloed eener blozende gezondheid lag op zijn krachtig en door de regelmatigste trekken gekenmerkt gelaat; zijn doordringend, uitvorschend oog verkondigde eene mannelijke en aldurvende ziel. Kloek van gestalte, breed van bouw, deftig in zijne bewegingen, stak hij onder alle zijns gelijken als een koning uit.'

Mevrouw Van Haren, - de beminlijke Adeleide, - was in haar tijd eene beroemde schoonheid; niet zenuwachtig, maar eene moeder van elf welgebouwde zonen en dochters, waarvan zij er tien zelf heeft gezoogd. Nog op haar veertigste jaar, omringd van een achttal spruiten, zag zij er uit als een jong meisje; eene bijzonderheid waarop Onno Zwier zinspeelt, wanneer hij in den 25sten Zang der *Geuzen*, bij het aanroepen van Adeleide's naam, van zijne oogen zegt: 'Zij zien wel niet' (de dichter was toen reeds 63 jaren oud en mevrouw Van Haren slechts vijf jaren jonger dan hij):

Zy zien wel niet die frissche wangen,
Daar roos en lelie voor verdween;
Daar, by de schoonheid, jeugd gevangen,
En veertig jaar gekeetend scheen.

Aan deze bloeiende gezondheid is het te danken geweest dat de kleine prins Willem V, toen de geneesheeren prinses Anna ontraden hadden hem zelve te zogen, gezeten op de ééne

knien van mevrouw Van Haren, terwijl zij op de andere haar eigen zoon Duco hield, desniettemin het noodige vond om zijn jeugdigen en stadhouderlijken honger te stillen.

Nog eene andere familie-anekdote. In den zomer van 1754 kwam prinses Anna, sedert drie jaren weduwe van Willem IV, als naar gewoonte met hare beide kinderen eenige weken in Friesland doorbrengen, op het Oranjewoud. Insgelijks als naar gewoonte logeerde bij die gelegenheid de familie Van Haren, ter wille van de prinses, op een klein buitengoed in de nabijheid; en de kinderen van Onno speelden of wandelden iederen dag, onder het geleide van freule Amelia, de schoone zestienjarige oudste dochter, - naderhand mevrouw Van Sandick, - met den kleinen prins Willem en de kleine prinses Caroline. Op eene dier wandelingen, die bij warm weder wat ver was uitgevallen, kreeg prins Willem een hevigen dorst en dwong (hij was toen een kind van een jaar of vijf zes) telkens om drinken. Nergens in den omtrek was water te bespeuren. Eindelijk komt men bij eene modderige veensloot, wemelend van amfiënen. De kleine prins schiet ijlings toe, en wil met beide handjes scheppen. De hofbedienden houden hem terug, bidden en smeken; maar de tegenstand verdubbelt de begeerte; de prins ontworstelt zich aan de bevroese handen; hij wil en zal drinken. Daar komt Amelia toegeschoten. Zij plaatst zich voor de sloot, verheft zich in hare volle lengte, ziet den prins in de oogen, en gelast hem op hoogen toon het water onaangeroerd te laten.

Nog bijna veertig jaren daarna herinnerde de prins zich dit kleine voorval in al zijne kleuren, en vroeg, bij gelegenheid eener audientie in Den Haag, aan jonkheer Willem Anne, een van Onno's zonen, die insgelijks als kind bij het tooneel tegenwoordig was geweest: 'Weet je nog wel van die wandeling, toen uw oudste zuster mij verbood uit de sloot te drinken? Nooit vergeet ik die oogen; de dorst verging er mij van.' Halbertsma's *Naoogst*, II 460, 461.

Niet-alleen in Onno Zwier's gedichten, ook in zijne prozaschriften, - vroeger moeijelijk te bekomen en overal verspreid, thans door Van Vloten's goede zorgen voor het eerst

bij elkander gesteld, - treft men enkele gezegden of opmerkingen aan, die met één trek zijne geheele denkwijze kenschetsen. Uit aantekeningen van 1860, toen ik de beschikking had over een zeldzaam volledig exemplaar, deel ik het volgende mede.

In het leven van den gouverneur-generaal Camphuis begint eene periode aldus: 'Abou Hassan, koning van Golconda, had het ongeluk *van zeer weinig verstand met zeer vele schatten te bezitten.*' Wat verder leest men: 'Aurengzaïb, de groote Mogol, zijnen vader, zijne drie broeders, benevens hunne zonen, aan zijne heerschzucht opgeofferd hebbende, had zichzelf nu de boetveerdigheid opgelegd van nooit iets anders tot voedsel te nuttigen als kitchéri (een soort van slaboontjes) en water: en hij zag dit aan als een gepast middel *om zich met de Godheid te verzoenen.*' Nog een weinig verder: 'Camphuis besteedde den weinigen tijd, dien hem de zaken te Batavia overlieten, óf in 't nagaan van de burgerlijke geschiedenissen van Indien, óf in 't opzoeken en navorschen van alles wat de natuurlijke historie van die klimaten betrof: in één woord, met zich in de wetenschappen te oefenen, zoo veel de onwetendheid, welke om hem heerschte, zulks toeliet. Maar dit had hem minder bemind of, om de zaak bij haren waren naam te noemen, gehaat gemaakt bij zijne Mede-Raden, wier omgang hij, buiten den Raad, niet meer zocht dan voor zoo ver volstrekt noodzakelijk was: *waarschijnlijk* omdat de onderwerpen van zamenspraken, aan die Heeren aangenaam, hem verveelden, en dat de stoffen, daar hij van hield te spreken, bij henlieden onverstaanbaar waren.'

Nergens evenwel ligt dit stil-satirieke, met diepzinnigheid en belesenheid gepaard, - een der eigenaardige trekken van Onno's geest - voor den opmerkzamen lezer zoo duidelijk bloot, als in den volgenden weinig bekenden brief van hem, uit Wolvega in Friesland (zijn gewoon verblijf sedert zijn verdwijnen van het staatstooneel) in 1775 geschreven aan professor Te Water, toen nog predikant te Vlissingen: Hareniana, bladz. 186. Bij Van Vloten wordt deze brief niet gevonden.

'WelEerwaarde Heer,

Uw WelEerwaarde's allervriendelijkste laatste had eerder

moeten beantwoord worden; en ik zou die pligt ook eerder voldaan hebben, zoo de verafgelegenheid van Wolvega van groote steden niet was geweest de oorzaak, dat ik niet vóór laatstleden zaterdag het vierde deel van de verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap heb mogen ontvangen. Ik heb aanstonds Uw Weleerwaarde's werk *Er is spraak van Te Water's* verhandeling tegen het begraven in steden en kerken, toen een onderwerp van den dag. in hetzelfde gezocht, gevonden, en, volgens mijne verwachting, met het uiterste genoegen gelezen; waarna ik het tot onderwijs heb aanbevolen aan die van mijn familie die hunne ledige uren aan lezing besteden. Maar niettegenstaande de gezonde rede die er in blinkt, de menschlievendheid die er in doorstraalt, de studie welke er in praalt, en de kracht en zenuw van oorzaken in weinig woorden, in een tijd dat de meeste hedendaagsche voortbrengselen in vele woorden weinig zeggen; niettegenstaande dit alles vrees ik, dat er twee groote steden zijn, alwaar Uw WelEerwaarde's wijze aanmaning van weinig uitwerking zal wezen. De eerste is Lima, in Peru. Dit augureer ik omdat Frezier, die er in 't begin van deze eeuw is geweest, verhaalt dat ten tijde van zijn aanwezen aldaar twee partikulieren ieder 24,000 guldens aan de Paters Augustijnen gaven, om in hunne kerk begraven te worden. Men kan, 't is waar, lagchen om die twee partikulieren; maar men moet van kwaad humeur zijn om kwalijk te nemen, dat de Paters Augustijnen anders denken als uw WelEerwaarde in dezen. De tweede stad is Leeuwarden, in Friesland, alwaar, zoolang mij met eenige kennis heugt, dat is sedert vrij meer dan 50 jaar, nooit in den zomer in de Westerkerk (vooral 's namiddags) werd gepredikt, zonder dat één, twee, en dikwijls meer menschen flauw uit de kerk werden gedragen: in dien staat gebracht, niet door eenige onzekere, maar door eene bekende en gedecideerde cadavereuse reuk. En uw Weleerwaarde begrijpt ligt dat lieden, sedert eene Eeuw aan dit agreement gewoon, gelijk mede aan de gezellin van hetzelfde, de Rotkoorts, die alle jaren zonder exceptie te Leeuwarden heerscht, aan alle die voordeelen niet zullen renuntiëren op eene bloote redenering, alleen op de gezonde rede

gegrond... Ik heb de eer van met de uitmuntendste consideratie en opregtste hoogachting te verblijven enz.'

VII

Onno Zwier heeft zijne gedachte ook in den vorm van het drama trachten uit te drukken: deels in verzen, deels in proza. Zijne denkbeelden hebben weleer in levende personen gewandeld voor het aangezigt van zijn volk. Uit de *Tooneel oefeningen* van den acteur Corver weet men met zekerheid dat, in spijt van de ongunstige recensies der *Vaderlandsche Letteroefeningen*, alle drie Onno Zwier's proeven voor het tooneel, zoowel *Pietje en Agnietjen* als *Agon* en *Willem de Eerste*, korten tijd na hun verschijnen gespeeld zijn.

Willem de Eerste handelt te Delft, aan het hof van den prins, en het gekozen tijdstip is de dag zelf van Balthasar Gerards' moord. Het denkbeeld 'Spanje' treedt op in den gezant d'Assonville. Verder ziet men, behalve den prins, slechts drie of vier voorname personen verschijnen: Lodewijk, stadhouder van Friesland, Marnix, Barnevelt, en Molderé, 's prinses stalmeester. Louise de Coligny vervult de eenige vrouwrol.

Er zijn in dit treurspel fraaije partijen, eene menigte kernspreuken, en bovendien tal van eigen blikken in de vaderlandsche geschiedenis. Maar het heeft ook voorname gebreken. De handeling wordt overschaduwed door den dialoog, en ofschoon eene bekwame actrice roem zou kunnen behalen in de rol van Louise, een bekwaam acteur in die van prins Willem of van d'Assonville, ik geloof niet dat wij deze tragedie thans zonder teleurstelling zouden kunnen zien vertoonen. De dichter heeft gemeend, in de plaats van Balthasar Gerards zelf, den monnik Géry, d'Assonville's sekretaris, ten tooneele te moeten voeren. De katastrofe (het doodschieten van den prins) valt achter de schermen voor, zoodat de toeschouwer tot besluit zich moet vergenoegen met een berigt. Het zij zoo dat een geoeffend redenaar van onzen tijd dit verhaal met goed gevolg zou kunnen voordragen; doch hoe jammer, hoe onverklaarbaar, dat wij den moordenaar niet te zien krijgen! dat de volbrenger der daad-zelf, waarop het geheele treurspel uitloopt, een vreemdeling

voor ons blijft! Eindelijk, in stede van te doen hetgeen een vaderlandsch schilder gedaan heeft: door het aanwenden van een onwezenlijk anachronisme den zeventienjarigen Maurits, onmiddellijk na den moord, van Leiden naar Delft te laten komen en, in de tegenwoordigheid zijner stiefmoeder met den kleinen Frederik Hendrik op haar schoot, in de tegenwoordigheid van Lodewijk en Marnix en Barnevelt, hem bij het lijk zijns vaders trouw te laten zweren aan het Gemeenebest, - wat een historisch, een tragisch, en een aandoenlijk slottooneel zou zijn geweest, - heeft de dichter den persoon van Maurits geheel buiten rekening gelaten. Nu eindigt het stuk wel met de treffende woorden van Barnevelt, door Bilderdijk tot motto voor zijne uitgaaf der *Geuzen* gekozen:

Verga de Batavier, zijn burgerregt onwaard,
Die Nassau's naam niet houdt den grootsten naam op aard! -

doch dit is eene onvoldoende schadeloosstelling.

Pietje en Agnietje of de Doos van Pandora is een tooneelspel, in 1778 geschreven ter gelegenheid van het naderend tweede eeuwfeest der Unie van Utrecht Uit een lezenswaardig opstel van Bilderdijk, geplaatst in zijne Bijdragen tot de Tooneelpoëzy, kan men leeren dat *Pietje en Agnietje* uit de verte gevolgd is naar zekere *Boîte de Pandore*, omstreeks 1720 te Parijs vertoond op een tooneel der tweede klasse, doch waarvoor, niet minder dan drieëntwintig jaren lang, onder anderen gearbeid is door den schrijver van *Gil Blas*. Ook wijst het vernuft, doorstralend in menig stukje der naderhand uitgegeven verzameling, en daaronder in onze *Boîte de Pandore* zelf, op minstens één auteur van buitengewoon talent. De fransche tekst wordt medegedeeld door Van Vloten.

Bilderdijk vergist zich, wanneer hij meent dat Van Haren het model dat hij navolgde, - want aan een toevallig zamentreffen valt niet te denken, - alleen kan gekend hebben 'ten gevolge van eene aller naauwkeurigste beoefening van de Vreemde en Inlandsche letterkunde der vorige eeuw, tot in hare minste bijzonderheden, hoedanige beoefening mijns wetens naauwlijks ooit door iemand bij ons tot zijn voorwerp gemaakt is.'

Zoo groote lof van belezenheid komt ditmaal Onno Zwier niet toe. De fransche *Doos van Pandora* is te vinden in het gedrukt Théâtre de la Foire; en deze verzameling werd in 1726 (zoo ik mij niet bedrieg, voor de tweede maal in 1729) te Amsterdam in negen of tien oktavo deeltjes uitgegeven. Onno, vlijtig lezer en bovendien een eerst bewonderaar der fransche letterkunde, heeft zonder inspanning kennis kunnen maken met zijn model, minstens veertig jaren vóór hij er aan dacht daarvan een afgietsel te vervaardigen. Doch Bilderdijk heeft regt, wanneer hij Van Haren's proeve eene 'tooneel-mijmering' noemt. Zij is een aardig mengsel van fantasie en werkelijkheid, van droomen en waken.

In het 1ste Bedrijf of Voorspel verbeeldt het tooneel een beeldhouwers-atelier, waarin op den achtergrond het marmeren beeld van Pandora staat. Op 's kunstenaars gebed verschijnen Mercurius, Jupiter, en Cupido, die den zielswensch van Prometheus (zoo heet de beeldhouwer) vervullen en het marmeren beeld bezielen. Cupido roert met zijne toorts de borst van Pandora aan - en Pandora leeft. Jupiter schenkt haar eene doos, en Mercurius den wijzen raad die nimmer te openen.

In het 2de Bedrijf stelt het tooneel een vriendelijk dorp in eene aangename vlakte voor. Mercurius verschijnt in de gedaante van Liereman, en belooft allerlei liedjes te zullen zingen op de bruiloft van Pietje en Agnietje, die heden zal gehouden worden. Pietje, een jonge boereknaap, en Agnietje, een der meisjes van het dorp, zijn toonbeelden van eenvoud en goede trouw. Dit zijn vooralsnog ook al de andere dorpelingen: Agnietje's moeder, haar tante Stijntje, haar nichtje Aagje, zekere Jan de Voerman, en Kees Slimmert, een boer. Geen jaloezie, geen eigenbaat, geen dubbelhartigheid, worden onder hen gevonden; ook geen ziekte, maar enkel gezondheid en liefde. Doch Pandora, die een van Agnietje's vriendinnetjes is en haar een aandenken in de huishouding wil geven, meent niet beter te kunnen doen dan te putten uit de doos die Jupiter haar schonk. Zij opent haar - en 'ô hemel!' roepen allen. Want daar knallen donderslagen; daar vlugten de beelden der Goede Trouw en der Eenvoudigheid, die den achtergrond van het tooneel versierden; daar vliegen uit Pandora's noodlottige doos

allerlei gedrochten. De verslagenheid is algemeen; elk zoekt een goed heenkomen; alleen het beeld van Astréa, de godin der regtvaardigheid, blijft over.

In het 3de en 4de Bedrijf aanschouwt men de booze vruchten van Pandora's onvoorzigtigheid; de vruchten tevens eener valsche maatschappelijke ontwikkeling. Aaltje Reiniers, de moeder van Agnietje, heeft het schrikkelijk op de borst gekregen niet-alleen, en kucht en kucht, maar zij wil ook het voorgenomen huwelijk harer dochter met den boereknaap te niet doen. Zij heeft in Jan den Voerman, die intusschen een mijnheer en rijk geworden is, eene betere partij (zegt ze) voor Agnietje gevonden. Onderwijl is tante Stijntje veranderd in eene oude kokette en noemt zich Jufvrouw Steverina: tevens spekuleert zij op een huwelijk met mijnheer De Slimmert, voorheen boer Kees, nu een man van gewigt. Aagje heet voortaan Jufvrouw Agatha, en kibbelt met Jufvrouw Steverina om eene pluim of aigret die Mercurius, de Liereman, haar ten geschenke heeft gegeven. Doch hoe jaloersch Agatha van Agnietje moge wezen, en haar bij Pietje onderkruipe, Pietje blijft Agnietje en zij hém getrouw.

Evenwel, de doos van Pandora heeft nog geen kwaads genoeg gebrouwen. Wanneer mijnheer De Slimmert eerste magistraat en 'zijne edelheid,' mevrouw De Slimmert 'hare edelheid,' jufvr. Agatha 'freule' geworden is, en Jan de Voerman er een gegaloneerden rok en een livreeknecht op nahoudt - dan worden Pietje en Agnietje telkens ongelukkiger. De heer Van Voerman wil dat Agnietje zijne vrouw zal worden: en hij kuilt te dien einde met den Fiscaal, Mr. Jodocus de Plunderaar, ten einde Pietje van zijn goed te ontzetten en hem doodarm te maken. Ik behoef niet te zeggen dat, bij het aanschouwen van zoovele ongeregtigheden, het beeld van Astréa reeds lang uit de voeten heeft gemaakt.

Nieuwe ongeregtigheid! Daar verschijnt, omringd van adjudanten, officieren, en soldaten, een generaal - die met geweld van wapens en bedreigingen een einde maakt aan de magistratuur van den heer De Slimmert en door zijne soldaten dien heer de maat laat nemen, om te zien of hij de regimentslengte heeft. Hij stelt Hare Edelheid mevrouw De Slimmert,

tot zijne keukenmeid aan, en treedt *à la barbe* van den heer Jan de Voerman (die benoemd wordt bij een broodwagen) op staanden voet in het huwlijk met freule Agatha, aan wie hij *équipage* belooft en die haar *aigret* terugkrijgt, door tante Steverina haar ontnomen. Pietje en Agnietje, te min en te onnoozel in de oogen des generaals, worden door hem aan hun lot overgelaten. Zij staan ten doel aan den moedwil van twee soldaten, die Pietje halfdood slaan, - zoodat hij bij het einde van het 4de Bedrijf wezenloos op het tooneel blijft liggen, met Agnietje naast hem geknield en zijn hoofd verbindend.

In het laatste Bedrijf zijn Pietje en Agnietje eindelijk een paar geworden. Zij zijn het oord des gewelds ontweken, en wonen in een moerassig land, geheel alleen, waar hij met de vischvangst, zij met matten-vlechten, den kost verdient. Zij bezitten slechts één koe - daarentegen versieren de beelden van de eendragt en de goede trouw, nu niet den achtergrond, maar den voorgrond van het tooneel. Mercurius, als een behoeftig oud man verkleed, komt hen bezoeken, wordt in weerwil hunner armoede gastvrij door hen ontvangen, is getuige van hun geluk, hoort hen de zegeningen des Hemels prijzen, ontdekt zich aan hen als afgezant der goden, en belooft hun dat zij de stamouders zullen worden van een nieuw volk. Dan heeft er plotseling eene groote verandering van decoratie plaats. Men ziet eene allegorische groep, betrekking hebbend op de vaderlandsche geschiedenis, en Mercurius besluit met een hartig woord aan de Nederlandsche Natie.

Nederland, groot geworden door regtvaardigheid, eenvoudigheid van zeden, en goede trouw, is aan het kwijnen gegaan door zucht naar weelde, trouweloosheid, en geweld. Hooger zegen is voortaan alleen te wachten, indien allen te zamen terugkeeren tot de oorspronkelijke deugden, die het geheim der nationale grootheid waren. Dit zijn de denkbeelden die Onno Zwier, bij het verjaren der Unie, in beeld heeft willen brengen.

Merkwaardig is, ten bewijze welke levendige voorstelling, reeds in 1778, Van Haren zich vormde van hetgeen in Nederland en Europa gebeuren zou daags na de afschaffing van het *ancien régime*, het vijfde Tooneel van het vierde Bedrijf:

DE GENERAAL. Is er orde gesteld om alle jonge manschap te ligten? - EERSTE ADJUDANT. Ja, Je Excellentie. - DE GENERAAL. Draag zorg, dat het volk goede kwartieren heeft, en daar wat te smullen is. - EERSTE ADJUDANT. Die hebben ze reeds, Je Excellentie, en zij zijn al wakker bezig met het slagten van 't vette vee. - DE HEER VAN VOERMAN. (*ter zijde*) Dat wezen staat mij voor! (*Overluid*) Met je permissie, mijnheer de Generaal, heb ik je niet gezien in dat vlek, hier zes uren van daan, waar die groote korenmarkt is? - DE GENERAAL. Dat kan zijn, want daar ben ik geboren. - DE HEER VAN VOERMAN. Juist! hij is 't zelf. En heette je toen niet Teunis de Dagwerker? - DE GENERAAL. Precies, mannetje. - DE HEER VAN VOERMAN. En waarom hieten ze u dan nu Excellentie? - DE GENERAAL. Dat zal ik je kort uitleggen. Ik, en vijftig of zestig van mijne kameraads, moede zijnde van knechts te wezen, namen voor, Heeren te worden. De voornaamsten van 't vlek hier wat tegen zijnde, sloegen wij er de helft van dood en van de andere helft voegde zich een gedeelte vrijwillig bij ons, en de rest dwongen wij er toe met stokslagen. En dus een tamelijk leger langs dien weg verzameld hebbende, - waarvan ik tot Generaal ben verkoren, omdat ik aan elf of twaalf menschen méér dan een ander de keel had afgesneden, - wandel ik nu met dat leger het land rond, in de zedige hoop van welhaast de gansche aarde onder mijne wettige regering te zien. Adjudant, lees de proklamatie! - EERSTE ADJUDANT. (*leest*): 'Jonkheer Anthonius, Baron Dagwerkerski, enz. enz. enz. Zijne Excellentie, hebbende een afgrijzen van den oorlog en alle deszelfs gruwelen, en niets meer wenschende dan de vrede, sommeert alle en een iegelijk van dit en omliggende dorpen, zich vreedzaam, en vooral schielijk, met hunne personen, goederen, en nakomelingschap, te begeven onder Hoogst Deszelfs zachte beheersching; zullende anderzins hunne landen verwoest, hunne huizen verbrand, en hunne personen gerabraakt worden. Want Zijne Excellentie is een allergenadigste Heer'... (*Na een oogenblik zwijgens.*) Je Excellentie, niemand antwoordt. Zal ik bij provisie het dorp maar in brand steken? - ZIJN EDELHEID CORNELIUS, HEERE VAN SLIMMERT. Ik hoop, mijnheer, dat je de wetten te veel zult respekteren... -

DE GENERAAL. Respekteren! Is de kerel zot? - ZIJN EDELHEID. Ten minste, dat je zult considereren... - DE GENERAAL. Considereren! Ja, ik heb je al eenigen tijd geconsidereerd. Onder officier, meet dat figuur eens, om te zien of hij de regimentsmaat heeft! - HAAR EDELHEID. (*tot den Sergeant*) Durf je de beestachtigheid hebben, uw handen aan den regter te slaan? - DE ONDER-OFFICIER (*haar een stokslag gevende, koel.*) Uit den weg! (*Na gemeten te hebben met de helbaard.*) Ja, Je Excellentie, hij kan in 't eerste gelid. (*Met den stok omhoog.*) Marsch! - ZIJN EDELHEID. Ik protesteer tegen alle geweld, en... - DE GENERAAL. Laat hem een uur op het houten paard protesteren: dat verkoelt de onstuimige geesten. (*De Onder-officier brengt hem weg.*) En jij, rebellinne, wie ben jij, die hier de krijgsoperatiën stremt? Solliciteer je óók naar 't houten paard? - FREULE AGATHA. Je Excellentie, 't is mijn tante. - DE GENERAAL. Gelukkig voor haar, dat ze zulk een mooi bakkesje voor nicht heeft. - FREULE AGATHA. Dat belieft je maar zoo te zeggen. - DE GENERAAL. Neen, waarachtig niet. Ik vind je het mooiste meisje, dat ik ooit gezien heb. - FREULE AGATHA. Je Excellentie is al te obligeant. - DE GENERAAL. Maar hoe is je naam? - FREULE AGATHA. Freule Agatha, om Je Excellentie te dienen. - DE GENERAAL. Freule Agatha? Dat is een charmante naam! Nu, je bent een Freule, en ik een Baron. Ik zoek een vrouw, om wettige erfgenamen aan deze gelukkige volkeren na te laten, en ik wou me niet gaarne mesalliëren. Ben ik je doen? Spoedig antwoord, als je blijft. Wij trouwen schielijk, want ik heb nog een hoopen uit te voeren. - DE HEER VAN VOERMAN. Dat mag zij noch jij niet doen! Zij is mijn bruid! Is 't niet waar, Freule Aagjelief? - DE GENERAAL. Wat zegt hij? - FREULE AGATHA (*lachend.*) Ha, ha, ha! Je Excellentie is wel goed, dien zot aan te merken. Dat is de droomer van het dorp, die hier al lang voor 't lapje loopt. Maar omdat hij wél ment, gebruiken veel lieden hem voor koetsier. - DE GENERAAL. Sergeant, breng dien Babok naar de bagage, en konsigneer hem een broodwagen. - FREULE AGATHA (*tot den Heer van Voerman.*) Nu Jantje, pas wel op; dan zal ik mettertijd voor u spreken, dat je mijn lijfkoetsier wordt. (*Hij wordt weggebracht.*) Je Excellentie houdt immers een

koetswagen? - DE GENERAAL. Ja, maar dien doe ik u present. Ik houd niet van opgesloten te zijn. - FREULE AGATHA. Zal je Excellentie dan ook zoo goe d wezen te beletten, dat niemand mij dien afneemt? - DE GENERAAL. Wie zou durven denken, u iets af te nemen? - FREULE AGATHA. Mijn tante. Ze heeft mij die aigret óók ontroofd. - DE GENERAAL. Foei, wat verschrikkelijk bedorven land is dit, waar statige tantes aan mooie en jonge nichtjes aigretten ontrooven! Nu kan 't menschelijk geslacht zien, hoe nuttig het is, dat er legers en generaals zijn, om zulke grove abuizen te redresseren. Allons, ma bonne geef over, hoe eer hoe beter! - HAAR EDELHEID. Het is *mijn* goed; ik *wil* 't haar niet geven, en *zal* 't haar niet geven! - DE GENERAAL. *Neem* jij dan de aigret, schoonste Freule! En jij, mijn aanstaande en hooggeëerde tante, wacht je haar te storen, zoo je eenige de geringste liefde voor je neus en ooren hebt. - HAAR EDELHEID (*terwijl Agatha haar de aigret ontneemt.*) Aagje! Aagje! Is dat mijn belooning voor alle goede lessen, die ik u gegeven heb? - FREULE AGATHA. Wat lessen heb je mij ooit gegeven, behalve een weinigje kookken dat je mij geleerd hebt? - DE GENERAAL. Kan ze kookken? - FREULE AGATHA. Ja, en allerlekkerst. - DE GENERAAL. Dat komt excellent! Onderweg is mijn proviandwagen omvergerold, en mijn keukenmeid, die er opzat, heeft haar linkerheup uit het lid gevallen. Gedesaigretteerde tante! volg dien jongen Heer naar de keuken. Pas op, dat de soep goed is, of anders kun je staat maken op de stijgriemen voor je collation. (*Zij wordt uitgeleid*). Maar (*Pietje en Agnietje opmerkend, beiden geboeid*) wie zijn die twee gebondenen? - FREULE AGATHA. Dat's een boerejongen die, met dat meisje, wat gekwispeld stond te worden om eenige zottigheden, zamen bedreven. - DE GENERAAL. Adjudant, maak ze los! Ik wil dat ieder in mijn gebied vrij is, mits dat elk gehoorzame. - TWEEDE ADJUDANT. Je Excellentie, die jongen is te klein voor soldaat: zal ik hem maar voor tamboer nemen? - DE GENERAAL. Mijnheer Klopski, ik heb je al meermalen gezegd: maak de manchetten van de tamboers zoo groot als je wilt, maar de tamboers zelve wil ik niet grooter hebben dan mijn vuist. Dat verhoogt merkelyk het eerste gelid; en je ziet, hoe bang de boeren zijn voor lange

kerels. Jongen (*tot Pietje*), wat is je werk voor de kost? - PIETJE. Koeweiden. - DERDE ADJUDANT (*opkomend*). Je Excellentie, alles is hier in orde, en onderworpen. - DE GENERAAL. Mijnheer Roofski, aan niemand, hoop ik, is iets ontnomen? - DERDE ADJUDANT. Aan niemand, Je Excellentie. Integendeel, alles is stuk voor stuk met orde weggenomen, en zelfs met zoo veel menschlievendheid, dat men heeft gelaten hetgeen men niet kon meê nemen. Het mager vee, bij voorbeeld, dat niet gaan kon. - DE GENERAAL. Dat kan geen kwaad. Wij zullen toch de campagne aanstaande voorjaar aan dezen kant openen. (*Tot Pietje*). Hier jij, koeweider! Ik maak je opzigter over mijn mager vee alhier: draag zorg dat het toekomend voorjaar vet is, of ik zal je laten ophangen. Houd je boeremeid maar bij u: die ziet er veel te treurig uit, om met ons meê te marcheren. Kom, Freule, laat ons nu gaan trouwen! - FREULE AGATHA. Uwe Excellentie is zoo pressant! Ik had gehoopt, dat Hoogst Dezelve aan de schaamte van eene jonge maagd wel zou willen toestaan een geringen tijd van deliberatie... - DE GENERAAL. Ja wel, ja wel: ik zal je laten delibereren zoo lang als wij aan tafel zitten. (*Tot de adjudanten*). Maar, Mijnheeren, de soldaat moet óók wat vreugde hebben op de bruiloft van zijn Generaal. Laten ze eens driemaal Victorie! roepen, en geeft hun de veldmuziek daarbij. De armee kan dan maar beginnen te defileren. Zoo ras ik wat gegeten en wat getrouwd heb, zal ik er spoedig weêr bij zijn. - *Achter het tooneel hoort men het leger roepen: Victorie! Hierop volgt muziek van trommen en pijpen. Het leger roept ten tweedemaal: Victorie! Volgt muziek van trompetten en keteltrom. Het leger roept ten derdemaal: Victorie! Men hoort de marsch slaan, als van verre.*

VIII

In eene geheel andere wereld verplaatst ons *Agon, Sulthan van Bantam*. De eerste uitgaaf was die van 1769, te Leeuwarden. Reeds in 1770 kwam in Den Haag, van de hand eens onbekenden, doch die zich in de voorrede een jong mensch en een Hollander noemt, eene fransche vertaling uit. In 1812 ver-

scheen te Parijs eene tweede fransche vertaling: ‘pour servir d'essai sur le théâtre hollandais’. Ofschoon uitgegeven zonder naam, weet men toch met zekerheid dat deze tweede gemaakt is door Hendrik Janssen, een Hagenaar van geboorte, geëmployeerde bij het ministerie van Buitenlandsche Zaken te Parijs, en aldaar overleden in hetzelfde jaar dat zijne vertaling in het licht kwam. Behalve deze overzettingen, bestaan er van *Agon* nog twee omwerkingen: de eene door Van 's Gravenweert, in 1825 uitgekomen, de andere door den leidschen dichter Pieter van Schelle, in 1786 gedrukt. Van Schelle noemt zijne omwerking eene ‘herkleeding’; doch zoowel 's Gravenweert als hij had die moeite kunnen sparen. Voorts weten wij uit Corver's *Tooneel oefeningen*, dat ook de *Agon* vertoond is ‘Onze tooneeldichters’, zegt Corver en bedoelt daarmede Feitama, mevrouw Van Merken, haar echtgenoot Simon van Winter, en hunne volgelingen, ‘zijn te schoolmeesterachtig, en durven niet toetasten, om zooals Vondel deed, de waarheid te zeggen: 't zijn niets dan mooie opgesmukte woorden, zonder zaken, die men thans voor den dag brengt. Wij hebben van den Heer van Haren drie nagelaten stukken’ - Corver schreef dit in 1786 - ‘die hij tot proeve geeft en die zeer goed zijn; maar men heeft tot nog toe niemand op dien voet zien volgen. Ik heb gemelde stukken direct doen spelen, zóó als ze uitkwamen; maar wat trokken een menigte liefhebbers hunne neuzen op! Men riep: Welke verzen, welke verzen! hoe kunt gijlieden die van buiten leeren! Waarop ik antwoordde: dat wij *Agon*, *Sulthan van Bantam*, in veertien dagen geleerd hadden. Hoe is het mogelijk! zeiden zij; ik zou zulke verzen in het hoofd niet kunnen krijgen: en hoe kunt gijlieden ze nog zoo glad uitspreken? Zonder moeite, was ons antwoord, ze vallen van zelf; het zijn zaken en geen woorden.’

Van Haren, moet men weten, handelt doorgaans zeer willekeurig met den klemtoon. Hij laat in zijn *Willem de Eerste* prins Lodewijk van Nassau zeggen:

'k Heb echter aan dien kant maat *re* gelen genomen.

Den spaanschen gezant d' Assonville laat hij den onmensch-

kundigen monnik Géry verzekeren, dat hof en wereld zijn eng begrip zullen verwijden:

En *van* vooroorde *len* van jeugd en waan bevryden.

Ook wrikt hij aan de gewone uitspraak van eigen namen. In *Willem de Eerste* spreekt men onophoudelijk van 'Ant *wer* pen', en in *Agon* zegt ergens de generaal Saint-Martin, misschien omdat hij een Franschman van geboorte was:

Malacca, Corman *del*, Ceylon, en Mala *baar*.

Van Haren veroorlooft zich voegingen en zamentrekkingen van bedenkelijken aard. Is het werkwoord 'eerbiedigen' hem eene syllabe te lang, dan laat hij Willem van Oranje omtrent den Spanjaard verzekeren:

Hij *eerbiedt* de Unie reeds in haren dageraad;

en, onvergenoegd dat het verleden deelwoord 'geketend' uit drie lettergrepen bestaat, beweert Fathema, de heldin van *Agon*, aangaande de volken van den Indischen Archipel, met uitzondering van het rijk Bantam:

Alle andere *zyn gekeet* in Neerlands slaverny.

Het ergst van al zijn de omzettingen, zooals wanneer d'Assonville spreekt van hetgeen hij noemt eene 'bende moordenaars' in de noordelijke provincien van Nederland:

Waarvan de roovery
Nog Drenthe, en Friesland ook, belet te wezen vry.

Hoe Corver-zelf en zijne onderhoorigen het van deze en dergelijke regels hebben afgebragt, is mij onbekend. Schoonheden zijn het alles behalve, en vooral onder het lezen der oudste uitgaven van Van Haren's tooneelpoëzie ontvangt men keer op keer den indruk, met eene kakografie te doen te hebben.

Slechts bedenke men dat Onno Zwier gewoon was fransch te spreken, zelfs in den huiselijken kring, en dat hij eerst op zijn vijf- of zesenvijftigste jaar, meest studerend in onze oude historieschrijvers en dichters (Bor, Van Meteren, Hooft, Vondel), begonnen is zich toe te leggen op het schrijven van hollandsche verzen.

In den persoon van Sultan Agon, een waardig javaansch vorst van zestig of zeventig jaren, ook in dien van Fathema, eene makassaarsche prinses in den eersten bloei van jeugd en schoonheid, als kind opgenomen in Agon's huis en daar als dochter behandeld, - in deze twee personen beligchaamt de dichter, met twee voorname schakeringen, de openbare meening der javaansche en andere volken van den Indischen Archipel omtrent de nederlandsche heerschappij.

En die meening is? In Agon, vorst over het éénig rijk op Java dat nog eene betrekkelijke onafhankelijkheid heeft weten te bewaren, treedt zij op onder den vorm eener krachtige, maar gematigde oppositie. Agon is een Job, vol oostersche wijsheid en godsvrucht, sinds veertig jaren door zorg en ongeluk gehard; maar een Job, tevens staats- en krijgsman. Indie vrij te maken van het nederlandsch juk; Indie te wapenen tegen het engelsche, dat hij reeds in het verschiet zich om den hals van Azie ziet krommen: geen ander oogmerk is het zijne. Om dat doel te bereiken doet hij op den dag zelf, waarop de tragedie speelt, afstand van den troon ten behoeve zijner twee zonen: Abdul, die groote staatkundige bekwaamheden bezit, maar, uit haat tegen zijn broeder over de verdeeling van het rijk, een geheim verbond gesloten heeft met ons gouvernement te Batavia; en Hassan, Fathema's bruidegom, een jong en edel en veelbelovend veldheer. Door dezen troonsafstand hoopt Agon, die Abdul's verraad wel niet bevroedt, maar zijn haatdragend karakter niettemin vreest, de twee broeders uit elkander te houden en, door de verscheidenheid van beider talenten, het rijk van Bantam op te werpen als een rustig en magtig tweeledig bolwerk tegen de hollandsche overheersching.

Fathema daarentegen, mede een historisch persoon, kleindochter van den schranderen makassaarschen prins Pentagoul,

op wiens geleerdheid Vondel een versje heeft gemaakt: Fathema, wier eigen vader, door de Hollanders onder Speelman van zijn wettig rijksg gebied ontzet, als een berooid zwerveling met zijn eenig kind aan Agon's hof opgenomen en daar als balling gestorven is; wier eigen dappere moeder, toen zij het lijk van haar man bij de belegering der hoofdstad Sampoepe met het hare dekken wilde, door een hollandschen kanonkogel door midden is geschoten; Fathema, eerzuchtig van natuur en daarenboven krachtig in het gevoel der veldheerstalenten van haar bruidegom Hassan; altoos vervuld met de gedachte aan het lijden harer ouders; eerbiedig jegens Agon, haar tweeden vader, teder voor Hassan, weldra haar echtgenoot, maar vol bitterheid ten aanzien van Abdul, wiens verraad zij doorgrondt, en bovenal vol haat tegen den naam en het volk van Nederland, in hare schatting een volk van bloeddorstige roovers, - Fathema vertegenwoordigt óók wel het indisch bewustzijn, maar doet dit, in onderscheiding van den door de jaren en de ondervinding eenigszins zachter gestemden Agon, met al den ziedenden hartstogt van haar landaard, haar jeugdig bloed, haar vrouwelijken toorn.

Volgens het verhaal harer voedster Camoeni, in het laatste bedrijf, wanneer Fathema haar bruidegom heeft gevonden badend in zijn bloed en gesneuveld bij de stadspoort in den strijd tegen Holland; wanneer zij den renegaat Steenwijk, Abdul's opvoeder en verleider, die de hand naar haar durfde uitsteken, heeft doorpriemd op Hassan's lijk; wanneer de ponjaard, die Steenwijk trof, nu ook gekeerd is tegen hare eigen borst, - volgens dat verhaal zijn hare laatste woorden geweest:

O Hassan, uwe dood ten minsten is gewroken
 Op hem die dit verraad het eerst heeft aangestoken.
 Myn laatste hartzeer is, dat ik dien scherpen dolk
Niet heb geduwd in 't hart van 't gansche Neerlands volk!

Doch men *verneemt* alleen, uit de tweede hand, dat zij dit heeft gezegd. Daarentegen, wanneer Hassan afscheid van haar genomen en haar verlaten heeft, om zich aan het hoofd zijner Javanen te gaan stellen; zij alleen is achtergebleven en na-

denkt over het schrikkelijk lot dat haar mogelijk wacht, indien de uitslag van den strijd eene nederlaag mogt zijn; zij een oogenblik heeft toegegeven aan een gevoel van weemoed over den val van haar koninklijk huis en de vernedering waartoe zij gedoemd is, - dan hervat zij zich, en men hoort uit haar eigen mond deze woorden:

Zwygt, myne tranen, zwygt! te vroege zorg, verdwyn!
 Dat wraak, ten minste wensch van wraak, voor my verschyn!
 Moet weder myne ramp Batavia verblyden -
 Geef, Hemel, haar weerom meer dan zy my deê lyden!
 o Moorders van myn huis en Roovers van myn goed,
 Dat voor myn oog uw kroost verstikke in oudrenbloed!
 Of dat der oudren troost, in hunne stervende uren,
 Mag zyn 't gejuil van 't kind verpletterd aan de muren!
 Dat ik verbonden zie op uwe wallen staan
 Den Arabier, den Cingalees, den Ternataan!
 En - opdat uwe schande in eeuwigheid moog wezen -
Verga door 't lafste volk, door handen van Chinezen!

Het tegenwoordig oogenblik, zoo kort na het verschijnen van De Jonge's VIIde deel, is Van Haren, die voor zijn *Agon* alleen de toen gedrukte bronnen heeft kunnen raadplegen, niet gunstig. Zijn stuk is te zeer eene navolging van Corneille. Doch niemand late zich daardoor het verheffend genoegen der kennismaking met Fathema vergallen! De dichter, die honderd jaar geleden haar schiep, is onzen leeftijd voorgeweest in het doen van een vollen greep uit het indisch leven.

IX

Wanneer men de nederlandsche geschiedenissen opslaat bij het jaar 1766 - hetzelfde waarin prins Willem V tot meerderjarigheid en de voogdijschap van den hertog van Brunswijk daardoor tot een einde kwam, - dan vindt men dat de jonge prins, in eene toespraak aan de Staten-Generaal, zich omtrent zijn voogd op de meest eervolle wijs heeft uitgedrukt. 'Ik erken', zeide hij, 'ik erken Gods goede voorzienigheid over

mij, dat, daar ik in mijne tedere jaren een geliefden vader en moeder heb verloren, mijne opvoeding bestuurd is door een zoo groot en waardig prins.' Ook leest men dat eene kommissie uit Hunne Hoogmogenden, bij die gelegenheid, den hertog plegtig is gaan bedanken 'voor den nooit genoeg geprezen ijver, onvermoeiden arbeid, en tedere zorg, met welke hij de opvoeding van den erfstadhouder had bestuurd'; eene betuiging van erkentelijkheid die kort daarna bekrachtigd is door een geschenk van zes ton (twee uit de eigen fondsen van den prins, vier namens de gezamenlijke provincien), den hertog hoffelijk aangeboden. Eindelijk vindt men ook nog dat destijds aan Van Burmania, onzen gezant te Weenen, werd opgedragen namens het Gemeenebest het oostenrijksch hof te verzoeken 'om de bewilliging dat de hertog' - hij was vroeger generaal in oostenrijksche dienst geweest en werd nog altoos eenigzins als oostenrijksch onderdaan aangemerkt - 'dat de hertog blijven mogt in de dienst van den Staat der Vereenigde-Nederlanden.'

Niets van dit alles doet bij den lezer het allerminste kwaad vermoeden omtrent den hertog van Brunswijk ontstaan. Het een klinkt al deftiger dan het ander. Toch valt er, wanneer men niet slechts deze, maar ook andere berigten raadpleegt, op den persoon des hertogs een geheel verschillend licht; of juister, er vallen dan op dien te blind vertrouwden voogd van Willem V allerhande schaduwen.

Hoe en waarom en wanneer is hertog Lodewijk in Nederland gekomen? Hij kwam in 1750, één jaar vóór den dood van prins Willem IV, op 's prinsen eigen verzoek, en met het oog op de wankelende gezondheid van den vorst. Hij werd veldmaarschalk met f 40.000 traktement. Na 's prinsen dood bestuurde hij onder prinses Anna (en met talent, want hij was geen onbekwaam generaal) de krijgsgzaken; en de prinses vertrouwde hem zoo wél, dat zij stervend tot den elfjarigen erfprins zeide: 'Aan mij zult gij eene tedere moeder verliezen, maar aan hem zult gij een vader vinden: volg zijn raad.'

Intusschen was zoowel prinses Anna als prins Willem IV in deze zaak de speelbal geweest van het oostenrijksch hof. Te Weenen wilde men den hertog van Brunswijk, die reeds vroe-

ger te Petersburg (om hof-intrigen) eenige dagen achter de tralies had gezeten, zoo gaarne kwijt zijn, dat Maria Theresia, dus wordt gemeld, er wel *f* 40,000 voor zou hebben overgehad, met fatsoen van hem af te komen. Toen men daarginds vernam dat Willem IV een generaal voor zijne troepen zocht, en reeds in gedachten het oog had laten vallen op hertog Lodewijk, maakte men door schijnbaar aarzelen, en door zijne waar op prijs te houden, onzen Stadhouder zóó graag, dat dezelfde man, dien men hem anders voor een prijsje, of desnoods voor niet en onder dankbetuiging, zou hebben overgedaan, hier te lande werd aangemerkt als een kostbare schat, door het oostenrijksch hof bij hooge en bijzondere gunst aan het onze afgestaan.

Hoe, na den dood der prinses Gouvernante, de jonge prins door zijn voogd werd opgevoed, dit kan bij benadering worden opgemaakt, - niet slechts in het algemeen uit hetgeen er vervolgens, onder prinses Wilhelmina, te doen is geweest om den hertog te weren en een einde te maken aan zijn verderfelijken invloed op Willem V, - maar ook in bijzonderheden uit het volgend getuigenis van Bilderdijk, betrekking hebbend op de jaren 1772 tot 1777. 'Naauwlijks', zegt Mr. Willem, 'was, door den dood van Stein, Bleiswijk op voordragt van zijne Hoogheid raadpensionaris geworden, of deze nam met den hertog van Brunswijk (beiden sterke drinkers, schoon anders niet overgegeven aan den wijn) elke gelegenheid waar *om den Prins te bezuipen.*' Overigens is het uit de ongeschreven geschiedenis der vorige eeuw genoeg bekend dat de Hertog van Brunswijk, met door allerlei middelen den prins te demoraliseren en zijn ongewonen aanleg daardoor uit te dooven, geen ander oogmerk heeft gehad dan zichzelf te verheffen en, met Willem V als gehoorzaam werktuig, in persoon de man te worden om wien alles in Nederland draaijen zou. Prinses Wilhelmina, die liever zelf haar man regeerde, heeft daar een schotje voor geschoten, en hertog Lodewijk is in 1784 met de kous op het hoofd naar elders vertrokken.

Doch wij hebben slechts te spreken over hetgeen gebeurd is vóór 1760, het jaar waarin de familietwist der Van Haren's uitbrak. Zijn Onno Zwier en de Hertog van Brunswijk ooit

persoonlijk met elkander in konflikt gekomen? Men kan zeggen: gedurende drie volle jaren dagelijks. Te weten, gedurende de drie eerste van den Zevenjarigen Oorlog, van 1757 tot '60. De hertog, wiens éénige hartstogt het leger was, en wiens voornaamste invloed met de populariteit des legers stond of viel, wilde dat onze Staat zich in dien oorlog mengen, en partij zou kiezen vóór Engeland en Pruisen tegen Frankrijk. 's Hertogs zijde hielden een groot aantal officieren van hooger en lager rang; daaronder de generaal Tiddinga en de kolonel Van der Dussen. Onno daarentegen stond als diplomaat mede aan het hoofd der neutraliteitsgezinden; zag in onze onzijdigheid het geheim onzer vrijheid zoowel, als van onzen voorspoed; en had daardoor de magtige partij van den handel vóór zich. De vrienden der neutraliteit behielden de overhand: waardoor den hertog van Brunswijk de hooge betrekking ontging van bevelhebber over het leger der engelsch-pruissische geëllieerden, een eerepost die hem door den koning van Engeland was aangeboden en toegezegd, ingeval hij er in slaagde de Republiek tot deelnemen aan den oorlog te bewegen.

Doch Van Haren heeft omstreeks dienzelfden tijd den hertog van Brunswijk niet alleen zijdelings in zijne eerezucht gedwarsboomd, maar hem daarin ook regtstreeks en persoonlijk beleedigd. Men verhaalt van eene kommissie uit de Staten-Generaal, bij eene van wier zittingen de minderjarige prins Willem V, vergezeld van zijn voogd, tegenwoordig wezen zou. Er was voor den jongen vorst een eerestoel gereed gezet. Toen echter de hertog van Brunswijk, die welligt meende dat hem dit als voogd van den minderjarigen Stadhouder toekwam, naar voren trad en beweging maakte zich in dien zetel neder te vlijen, riep Onno Zwier van Haren, die mede tot de kommissie behoorde, hem toe: 'Mijnheer, daar is uwe plaats niet!' Zoodat de hertog, menschelijkerwijs, allerhande goede redenen had, zoowel van Staat als persoonlijke, om Van Haren uit den grond zijns harten te haten. Was hij in Van Haren's schatting niet veel meer dan een berooid vreemdeling, die ons den jongen prins bedierf en 's lands zaken in de war stuurde: de hertog zijnerzijds zag in Onno Zwier alleen den koppigen en brutalen

frieschen aristokraat, den belhamel eener partij die hij niet zou nalaten bij gelegenheid te vernederen. En zoo is voor een deel door *zijne* inmenging - want hij telde zijne aanhangers tot in den boezem-zelf der Staten-Generaal - de uitgebroken familieveete eene bron van openbare en onuitwischbare schande geworden. Van Haren heeft in dien strijd het onderspit gedolven. Deze 'friesche edelman', gelijk hij op de titels zijner boeken zich noemt, is omstreeks het 47ste jaar zijns levens, in de dagen zijner grootste kracht, door den hertog van Brunswijk maatschappelijk van kant gemaakt. Niet met een zwaard of door beulshanden, maar door middel van een blad papier.

De kennis dezer bijzonderheden is onontbeerlijk tot regt verstand van Van Haren's schriften. Te rekenen van zijne *Lijkrede op Willem den Vierden*, in 1766 gedrukt, tot aan zijne *Proeve van eene nationale zedelijke leerrede van een oud man aan de jeugd van Nederland*, zijn laatste werk, in 1779 verschenen, heeft Van Haren niets geschreven, in poëzie noch proza, dat in den eigenlijken zin des woords, zonder bekendheid met de hoofdtrekken zijner levens- en karaktergeschiedenis, kan begrepen worden. Inzonderheid het ontluiken van den dichter in hem wordt alleen op die wijze verklaar- en verstaanbaar.

Te zamen en afzonderlijk hebben al zijne geschriften ten doel, zoo mogelijk den indruk van het gebeurde in Februarij 1760 uit te wisschen. Overal treedt te dien einde de regtzinnige burger, de brave echtgenoot, de teerhartige vader, op den voorgrond. Telkens wordt den lezer de gevolgtrekking in den mond gegeven dat, wie zoo edel dacht, zich onmogelijk aan zulk eene buitensporige overtreding kan hebben schuldig gemaakt. En dat nog heden over Onno Zwier's schuld of onschuld strijd wordt gevoerd, is een bewijs dat zijn toelig niet kwalijk geslaagd is.

X

Ziehier Onno's studeerkamer te Wolvega, een onderdeel der grietenij Stellingwerf, hem weleer door zijn oom vermaakt.

Deze kamer, boven, bestaat uit twee vertrekken, beiden vol boeken. Nog zulk eene kamer vindt men beneden. Wij zijn, onderstel ik, in den zomer van 1776, het jaar waarin de vierde of laatste eigenhandig door den dichter herziene uitgaaf der *Geuzen* verscheen.

Ware het zoowel Oktober, als het nu Junij of Julij is, dan zou noch van Onno's kasteel, noch van zijn studeervertrek daar, iets voor ons te zien zijn. In den herfst van genoemd jaar is, hetzij door toeval of door boosaardigheid, het slot te Wolvega des nachts in brand geraakt en tot den grond toe door de vlammen verteerd. Uit de boekekamer beneden werden driehonderd banden nog in tijds gered, en uit Onno's slaapkamer eene kist met belangrijke papieren, waaronder meer dan vijfhonderd eigenhandige brieven van prins Willem den IVden en van de prinses Gouvernante. Doch behalve dit, en eenige schilderijen, bleef niets behouden.

Thans evenwel, op het tijdstip van ons bezoek, staan ze daar nog onder in de kast, de dertig folianten waarin Onno's grootvader, de tijdgenoot van Jan de Witt, bijgenaamd de groote ambassadeur, de geschiedenis zijner twaalf ambassaden en vier en veertig buitengewone kommissien in handschrift had te boek gesteld. Of neen, die folianten van den grootvader, waarvóór in het 1ste deel gebonden was het authentiek journaal van Daam van Haren, den Watergeus, - eene kollektie waarvoor de oude griffier Fagel menigmaal verklaard heeft, gaarne zijne bibliotheek te willen afstaan, - waren reeds vele jaren vroeger, in 1732, eene prooi der vlammen geworden; niet bij den brand te Wolvega, maar bij dien te Sint-Anna, de woonplaats des ouden diplomaats.

Doch daar staan ze dan toch, in allerlei formaat, die boeken met het verzamelen waarvan, zonder kosten te ontzien, Onno Zwier drie en veertig jaren is bezig geweest; die bouwstoffen, met behulp waarvan hij zijne levensbeschrijving van den straks bedoelden François Fagel, zijne levensbeschrijving evenzeer van Willem Blois van Treslong, bovenal zijne Geschiedenis van de Vaderlandsche Krijgsdienst, alles nog eerst in manuskript, heeft opgesteld. Van dit laatste werk, waarvoor hij achttien jaren lang de noodige aantekeningen gehouden,

en aan welks redactie hij daarenboven nog drie jaren gearbeid had, is geen enkele bladzijde tot ons gekomen. Evenmin van het leven van Blois. Alleen van dat van Fagel, zegt men, zijn enkele losse bladen aan de vlammen ontsnapt.

Thans evenwel, in den zomer van '76, is al dit dierbare nog in zijn bezit en binnen zijn bereik. De nieuwe druk der *Geuzen* is gereed. Vóór hem op de tafel ligt een stapeltje gebonden exemplaren, tot geschenken bestemd. In één daarvan, dat nog bestaat, zit hij met kloeke letters op het schutblad te schrijven: 'Voor de Bibliotheek van 't Zeeuwsch Genootschap.' Ware Bilderdijk in 1784 minder driftig geweest, hij zou dat of een ander exemplaar der uitgaaf van 1776, de laatste en rijpste van alle, en niet uit overijling de onvollediger editie van 1772, ten grondslag zijner omwerking hebben gelegd.

Van Haren's *Geuzen* omvatten veel meer dan alleen maar het korte tijdperk dat door den titel wordt aangeduid. Zij doen het, in haar geheelen omvang, de twee eerste eeuwen der Nederlandsche Republiek. Er is sinds het Verbond der Edelen in 1566, tot aan den dood der prinses Gouvernante in 1759, in Nederland niets van belang gebeurd, of er wordt door Van Haren op gezinspeeld. Geen zeeheld, geen veldoverste, geen staatsman, geen geleerde, geen merkwaardig persoon uit dien tijd, of Onno karakteriseert hem in weinig woorden. Er wordt eene aanmerkelijke bedrevenheid in de vaderlandsche geschiedenis geëischt, om hem in al zijne toespelingen aanstonds te volgen. Doch zijn rijkdom prikkelt onzen weetlust. Het onontbeerlijke vindt men bovendien in de Aanteekeningen of Ophelderingen bij elkander, die een schat van dikwijls geestige, altoos belangrijke historische anekdoten behelzen, en van waarde zijn voor de kennis van den oorsprong des gedichts. Ik bedoel onder meer het verhaal der oude schilderij, voorstellend het aanbieden van het smeekschrift aan de hertogin van Parma, door Van Haren te Leeuwarden, ten huize van den zilversmid Jelgersma aangetroffen en gekocht, en waardoor de geheele vinding van het dichtstuk plotseling in zijn geest geboren werd. Ook ontmoet men er het karakteristiek gezegde van dien man uit de volksklasse, welks bedoeling, naar

Onno Zwier's getuigenis, tevens de bedoeling zijner *Geuzen* uitdrukt. Bij de eerste komst van Willem IV te Amsterdam, op Hemelvaartsdag 1747, viel een persoon, die tegen de wip eener ophaalbrug was geklouterd, ten einde in weerwil van het gedrang den prins te kunnen zien, uit die verheven en gevaarlijke zitplaats, met een zwaren slag naar beneden. Onno van Haren, die er bij was, liep naar den man toe, gaf hem iets, en zei hem dat indien zijn been (gelijk de omstanders beweerden) werkelijk gebroken was, men mettertijd voor hem zorgen zou. De man antwoordde: 'Al waren ze allebei gebroken, ik heb den prins gezien; ze bennen tot zijn dienst!'

Deze onbegrensde liefde voor het Huis van Oranje; voor een vorst uit dat huis, die liefde zoo waardig als prins Willem IV: ziedaar, volgens Van Haren, niet slechts een trek onzer nationaliteit, maar ook eene der hoofdvoorwaarden van ons volksgeluk. Vandaar overal in de *Geuzen* die hulde aan den Oranjestam, onder wiens takken-alleen de dichter zich eene bloeiende Vrijheid denken kon.

Men zou uit de aantekeningen en ophelderingen achter de *Geuzen* bladzijde aan bladzijde kunnen aanhalen, zonder te vervelen. Nu eens leest men er hoe, volgens de mondelinge overlevering van den ouden Fagel, de grootmoeder van den ambassadeur Van Beuningen, toen deze nog jong zijnde uit gebrek aan zelfvertrouwen aarzelde zeker ambt te aanvaarden, tot haar kleinzoon zeide: 'Ben je mal, jongen, neem maar aan; je zoudt van je leven niet gelooven, met hoe weinig verstand men het land regeren kan.' Dan weder, tragisch afstekend bij dit luimige, ontmoet men eene anekdote omtrent den weinig maar eervol bekenden admiraal Cornelis Jol, bijgenaamd Houtebeen, die, een Duinkerker genomen hebbende, en volgens uitdrukkelijken last der Staten verplicht de gevangenen twee aan twee gebonden over boord te doen werpen, gedurende die straoefening het dek van zijn schip op en neder stapte en, van tijd tot tijd met den dreigenden vinger naar den kant van Den Haag wijzend, uitriep: 'Voor uwe rekening, mijne heeren de Staten, voor uwe rekening!'

Doch om Van Haren's karakter regt te leeren kennen is geen andere bron zoo rijk als zijne eigenlijk gezegde *Lierzangen*,

te zamen tien in getal. Neemt men den *Staatsman* aan jonkheer Willem Anne, den *Koopman* aan jonkheer Duco, *Vaarwel* aan jonkheer Andréé, de *Vrijheid* aan jonkheer Carel (altemaal Onno's zoonen), de *Herschijning* eindelijk aan Adeleide - dan vindt men in dit viertal, door het lied aan de moeder gekroond, niet slechts een kleinen bundel huiselijke poëzie, gelijk onze letterkunde er in dit soort geen tweeden bezit, maar tevens een spiegel van Van Haren's geest gedurende de laatste twintig jaren van zijn leven.

De tederste toon in deze gedichten is de naam van Adeleide; en, wat opmerkelijk is, slechts wanneer hij van háár, niet wanneer hij van zijne zoonen of van zijn heldedicht spreekt, schijnt Onno Zwier voor zijne verzen op eene toekomst te hopen.

Men kent de 9de strofe van den 23sten Zang der *Geuzen*, waar Onno tot zijne toekomstige lotgenooten, - tot hen 'die Nyd deed bukken', want hij beschouwde zijne eigen vernedering als het werk van den Nijd, - en die naderhand welligt in zijn werk een oogenblik troost of afleiding zouden vinden, de bede rigt dat hem en zijne vrouw twee dingen hundertwege mogen gegund worden:

Een zucht aan beider ongelukken,
Een traan aan Adeleide's deugd.

Datzelfde verbinden van Adeleide's naam aan het voortleven van zijn eigen lied in de herinnering der nakomelingschap, ontmoet men ook in de opdracht aan Adeleide van het vers *de Herschijning*: een dichterlijk visioen, waarin hij prins Willem en prinses Anna, uit het Delftsch praalgraf gerezen, als in den geest aanschouwt en door hunne toespraak bemoedigd wordt. Eerst uit hij in die opdracht den wensch, dat hij eenmaal sterven moge met Adeleide's hand in de zijne. Als de adem, zegt hij, mij dreigt te begeven; als alles mij voortjaagt naar het geopend graf:

Mag dan (met liefde als toen wy trouwden)
Myn hand bezwykende nog houden
De hand die my de trouwdag gaf.

Daarna bidt hij Adeleide toe (eene bede die maar half verhoord is, want mevrouw Van Haren heeft haar man wel verscheiden jaren overleefd, maar is toch nog vóór 1800 gestorven) dat zij nog lang, tot in de volgende eeuw, een toonbeeld moge zijn van deugd met ‘zoeten glimlach’ aan de zijde der ‘strenghe godsdienst’:

Moogt gy, in volgende eeuw getreden,
Uw oordeel, wys gedrag, en reden,
Op vleuglen van de luide Faam,
Nog lang in Nederland vertoonen...

Waarop hij onmiddellijk laat volgen, en dit zijn de regels die voor ons doel bovenal in aanmerking komen:

En myne Lier daar eeuwig wonen,
Onsterfelyk door Uwen naam.

Dat Onno in deze zijne dichterlijke roeping, waarvan het gevoel zoo bevallig bij hem zamensmelt met de herinnering van Adeleide; dat hij zich daarin niet vergist heeft, hieromtrent zijn allen het eens. De nakomelingschap geeft hem het getuigenis dat hij een dichter met groote gaven is geweest. Met aan het hoofd legt zij de verklaring af dat, bij een hinderlijk (Bilderdijk zegt een volslagen) gemis van alle schoonheden van den tweeden rang, die van den eersten bij menigte in zijne verzen worden aangetroffen.

Waar had Van Haren deze dingen geleerd? wie deze schoonheden afgezien? De ‘goddelijke Henriade’, gelijk hij haar ergens noemt, heeft, hoe ongelooflijk het schijne, met andere heldedichten tot model der *Geuzen* gediend. De vinding van *Pietje en Agnietje*, gelijk wij weten, is waarschijnlijk van Le Sage. Menige plaats in den *Agon*, in den *Willem den Eerste*, herinnert aan bekende stukken van Corneille en Racine. Doch hoewel Onno in de voorrede zijner *Proeven voor Nederlands Tooneel*, na van Corneille, Racine, en Crébillon gesproken te hebben, zijn overzigt aldus besluit: ‘Eindelijk heeft Voltaire, bij de lessen van die groote meesters zijn eigen geest voegende,

het fransch treurtooneel tot een punt van volmaaktheid gebragt, dat waarschijnlijk noch door zijne eigene noch door vreemde natien overtroffen zal worden;' hoewel hij er nog bijvoegt: 'Het is dan bij de Franschen, als bij de beste meesters van de tooneelkunde, dat men de regels van de zamenstelling der treurspelen in het algemeen moet zoeken,' laat hij er wijselijk op volgen: 'Maar de bijzondere wetten voor nationale stukken moeten gevonden worden in de zeden, de regering, en het karakter, van ieder volk dat tooneelspellen noodig heeft.' Aandacht verdient ook uit dit oogpunt het latijnsch motto, door hem vóór zijne drie proeven geplaatst: '*Gallos ausus deserere et celebrare domestica facta*: ik heb mij verstout het spoor der Franschen te verlaten, en te zingen van eigen huis en land.'

En ziedaar al wat men ons van Onno's letterkundige vorming weet te verhalen. Van de ouden kende hij vooral Virgilius, dien hij zeer onafhankelijk beoordeelt; van de Italianen, Tasso; van de Portugezen, Camoëns; van de Engelschen, Pope en onder zijne eigen tijdgenooten MacPherson, wiens ossiaansche gedichten hij bij de eerste lezing dadelijk van onechtheid verdacht; van de Duitschers, niemand - tenzij door den bril van den jongen Hieronymus Van Alphen, over wiens *Aesthetiek* hij zeer uit de hoogte een zeer ongunstig oordeel velde.

Doch wat Van Haren ook van anderen moge hebben overgenomen (reeds vroeger deed ik opmerken dat hij zijn hollandsch uit Hooft en Van Meteren had), in zijne beste stukken, inzonderheid in zijne lierzangen, is hij slechts zichzelf. Ook aan hem kan men zien dat echte dichters, in tegenstelling met gulzigaards, wel geboren maar niet gemaakt worden. Ofschoon hij, door zijne buitengewone belezenheid, meer modellen kende dan de meesten, is er niettemin aan zijne verzen zulk een heidegeur, zulk een kruiden-smaak van oorspronkelijkheid, dat men, hem eenmaal gelezen hebbende, al ware het vijfentwintig jaren daarna, bij het hooren reciteren eener strofe hem aanstonds herkennen en zeggen zou: die regels zijn van Onno Zwier. Zelfs van zijn proza geldt dit. In zijn *Camphuis*, in zijn *Japan*, in zijne verhandeling over de *Nationale of Vaderlandsche Gedichten*, vooral in de twee eerst-

genoemde werken, komen plaats en voor die hem, en hem alleen, toebehooren.

De avond zijns levens was rein. Vier zonen die hem boven alles vereerden, eene hem trouw gebleven dochter, eene liefhebbende schoondochter (mevrouw Duco van Haren), bovenal Adeleide: dit was de kroon zijner grijsheid. En dat zijn geheele poëtische arbeid afkomstig is uit dit laatste tijdvak van zijn leven, is oorzaak dat men van hem als dichter ongestoord genieten kan. Het fraaije gezegde van Shelley, dat het lied der dichters eene les is die het lijden hun geleerd heeft:

They learn in suffering what they teach in song, -

is op zijn broeder Willem en op Onno-zelf regstreeks van toepassing. Bezweken onder de drievoudige beschuldiging een slecht vader, een slecht echtgenoot, en een slecht mensch te zijn geweest, is zijne poëzie één doorlopende betuiging van eerbied voor de godsdienst, van tederheid voor zijne vrouw, van bezorgdheid voor den goeden naam zijner kinderen; en de smart heeft hem geleerd, die gevoelens te wijden tot het hoogste.

De dag blijft noodlottig waarop hij de wraak zijner vijanden tartte en, ondanks zijne plegtige belofte, weder zitting ging nemen in de Staten-Generaal. Maar zijne werken getuigen van zulk een zielestrijd, dat het woord der beschuldiging ons niet over de lippen wil. Al is zijne poëzie een mengsel van genie en kreupelrijm, wij aanvaarden haar. Ten slotte zien wij alleen den patriarch, op zijne wandelingen in het friesche veld en door de friesche bosschen melodien zoekend voor het naberouw, dat sedert jaar en dag onuitgesproken zijne ziel verscheurde.

1875.

Dit opstel vraagt eene plaats in de boekekast naast de uitgaaf der Van Haren's door Dr. Van Vloten in groot-oktavo, Deventer 1874.

Willem's beeld is door mij maar even aangeduid; de meeste ruimte aan dat zijns broeders afgestaan. Zoo dit verschooning behoeft, men schrijve het aan de omstandigheid toe, dat ik vooral bedoeld heb de kwestie van Onno Zwier's schuld of onschuld te behandelen.

De lezer heeft bespeurd dat, voor zoo ver het oordeel over de haagsche omgeving betreft, ik geheel met Dr. Van Vloten medega, en zelfs ten aanzien van den hertog van Brunswijk en Willem van Hogendorp nog het een en ander mededeel wat zijne voorstelling tevens bevestigt en verscherpt.

Daarentegen acht ik, in onderscheiding van Dr. Van Vloten, de schuld van Onno Zwier eene zoo stellige zaak, dat alleen nog onzeker is in hoever de poëzie van *Geuzen* en *Lierzangen* daaruit zielkundig verklaard kan worden. Dr. Van Vloten's hypothese dat Onno Zwier alleen om bestwil, uit lakenswaarde maar niet onverklaarbare zwakheid, het fatale stuk zal onderteekend hebben, - opdat én het huwelijk zou kunnen doorgaan, én de zaak voorts gesust zou blijven (bladz. 533, 544), - die onderstelling is onhoudbaar. De man en vader moet nog geboren worden die, ten einde het nietig gebabbel over eene af te springen echtverbindtenis zijner dochter te smoren, zichzelf beschuldigt met haar en hare zuster beginselen van bloedschande te hebben gepleegd, deze verklaring in duplo opschrijft, en haar met zijne handteekening en zijn zegelring bekrachtigt. Vooral een man en vader met een frieschen kop, gelijk Onno Zwier van Haren er een op zijne schouders droeg, is daartoe niet te bewegen.

Dr. Van Vloten zegt: 'Niet wat er bekend werd, maar hoe men die bekentenis wist af te persen is de vraag,' en, als op de punt eener naald, tracht op die onderscheiding zijne geheele voorstelling (bladz. 543) zich in evenwigt te houden. Ik antwoord: Onno Zwier van Haren was er wel de man naar, desnoods anderen iets af te persen, maar in het geheel niet, het zich zelf (en dan zoo iets!) te laten doen. Wie, al ware het met het pistool op de borst, zich eene dergelijke bekentenis laat ontwringen, is een rampzalige zoo hij schuldig, en zoo hij onschuldig is, een man, zonder karakter; geen 'edelman onder ploerten', maar een onbevattelijk bloodaard, wiens kortzigtigheid alleen door zijne menschevrees overtroffen wordt. Evenzoo oordeelt Macaulay, wanneer hij in eene studie over lord Bacon den uitgever Montagu hoort verzekeren dat uit een beginsel van gehoorzaamheid aan zijn koning de onschuldige lordkanselier, in een eigenhandig door hem onderteekend stuk, zich schuldig heeft bekend aan *regtsverkrachting om geld*. 'The thing is incredible', zegt Macaulay (*Critical and Historical Essays*, 3de Deel), 'but if we admit it to be true, what must we think of such a man, *if indeed he deserves the name of man*, who thinks any thing that kings can bestow more precious than honour, or any thing that they can inflict more terrible than infamy? *A corrupt judge may have good qualities*. But a man who, to please a powerful patron, solemnly declares himself guilty of corruption when he knows himself to be innocent, must be *a monster of servility and impudence*.'

Hoewel geen regtsgeleerde van beroep, Van Haren was genoeg bekend met

de jurisprudentie van zijn land en van zijn tijd, om te weten dat het misdrijf waaraan hij schuldig stond, werd het vergroot en uitgemeten, hem op het schavot kon brengen. Zie Ed. van Zurk, Codex Batavus, vervolgd door Mr. P. van der Schelling, Rotterdam 1757. Artikel 'Overspel.'

Ook: Ulrik en Zacharias Huber, Heedendaegse Rechtsgeleertheit, soo elders als in Frieslandt gebruikelyk, Amsterdam 1742. Zesde Boek, twaalfde Kapittel.

Zacharias Huber, de zoon, raad-ordinaris in het hof van Friesland, was een tijd- en stadgenoot van Onno Zwier. Doch, zich bewust alleen een *tentamen* te hebben gepleegd, hoopte hij, door toe te geven en te onderteekenen, de zaak begraven te zien in hetzelfde kistje waarin de anderen zijne verklaring wegsloten. En dat graf zou ongeschonden zijn gebleven, zoo Onno Zwier zijn woord gehouden had.

Volgens mij bestaat er tusschen Van Haren's schuld en zijne poëzie niet meer tegenspraak, dan tusschen de schuld en de poëzie van Bilderdijk, van Chateaubriand, van Shelley. Minder zelfs, wanneer men op de zeden van den tijd acht geeft. De Regent van Frankrijk wordt door Saint-Simon gezegd, onvoegzame '*particuliers*' met zijne dochter, de hertogin van Berry, te hebben gehad. Lodewijk XV hield het, zeide men, - ofschoon het niet bewezen is, - met zijne dochter Victoire en verwekte een kind bij haar. Victoire's zuster, de levenslustige Adelaïde, werd algemeen voor de minnares van haar broeder, den Dauphin, gehouden. Nog in 1774 korrespondeerde Maria Theresia over het onderwerp met haar ambassadeur te Parijs, Du Mercy-Argenteau, en vroeg inlichtingen. De bloedschande zat destijds in de lucht; niet onder de burgerij, maar aan de hoven. Ik geloof niet dat Van Haren bedoeld of beproefd heeft zijne dochters als maîtresses te gebruiken; wel dat hij oneerbare gesprekken met haar gevoerd, onzedelijke prenten aan haar vertoond, en in één woord een begin van uitvoering heeft gegeven aan hetgeen bij haar verkeerde driften opwekken kon.

Wijlen Dr. Halbertsma was van hetzelfde gevoelen; gelijk mij indertijd, bij gelegenheid eener persoonlijke ontmoeting, uit zijne gesprekken gebleken is. Van hem is ook de opmerking afkomstig dat Gijsbert Karel van Hogendorp zich voor zijn grootvader Van Haren geschaamd, en daarom stelselmatig over hem gezwegen heeft. Heeft zulk een vereerder als Halbertsma aan Onno Zwier's schuld geloofd, - geloofd binnen dezelfde grenzen als wanneer ik zeg, dat geen onpartijdig regter hem *geheel* kan vrijspreken, - dan zal men het wel alleen aan de zucht tot zuiverhouden der geschiedenis willen toeschrijven, zoo ik eene soortgelijke stelling verdedig.

Echter is Dr. Halbertsma's gezag niet onmisbaar om het goed regt mijner proeve te staven. Is voor Dr. Van Vloten het ontstaan der bekentenis hoofd-

zaak, voor mij is het *de bekentenis zelf*, en daarin heb ik Onno Zwier, die haar in zijne eerste Deductie *verduisterde*, op mijne hand. Ook Onno Zwier gevoelde dat, zoo het stuk werd medegedeeld, een ieder de wijze waarop het in de wereld kwam teregt als eene bijzaak zou beschouwen; en daarom hield hij het achter, maar te vergeefs. Voorts moge de lezer zelf oordeelen, in hoever ik er in geslaagd ben het verband aan te toonen tusschen Van Haren's dicht- en prozawerken aan den eenen, en de herinnering van zijn misstap aan den anderen kant.

In zoover de sedert door Prof. Moltzer (Groningen 1876) uitgegeven *Hareniana* niet bovenal belangrijk zijn door de zijdelings daarin bijgebragte kennis omtrent Heerkens, - meer dan door het nieuwe van of over de Van Haren's dat zij behelzen, - leiden die fransche brieven, allen afkomstig uit den tijd vóór Onno's verzen, tot hetzelfde besluit als de later geschreven verzen zelf, beschouwd in het licht der schuldbeekentenis van Februarij 1760.

Willem hooren wij er pruttelen (bladz. 11) over het uitgeven der *Deductien* van 1761, en zijne ontevredenheid betuigen dat broeder Onno, weinige jaren daarna, zij het ook in bedekte termen, weder aan het schrijven ging over zichzelf.

Onno vinden wij er, als te voren, *toqué* ten opzichte zijner onschuld, en tegelijk, krachtens eene wet der tegenstrijdigheid, behoefte aan zuivering openbarend. In 1765 (bladz. 70 vgg.) beproefde hij, in het fransch, zich bij de Nederlanders aangenaam te maken door, in een te Amsterdam verschijnend tijdschrift, zich ongevraagd met de verdediging hunner gedragingen in Japan te belasten. 'Il m'est essentiel que l'on voie que cet homme si persécuté occupe son loisir à la gloire de sa patrie et de ses concitoyens.' Wolvega, 1 Octobre 1765. In 1766 laat hij, in den vorm der bekende lijkrede op Willem IV, nogmaals een dier kleine luchtballons op, welke onze leeftijd gewoon is 'ballons d'essai' te noemen. Steeds met het doel zich te rehabiliteren, werkt hij in 1767 aan een leven van den griffier Fagel. 'Je sais bien que je m'attire une nouvelle *invidia*, pour avoir été *l'ami d'un aussi grand et aussi honnête homme*, mais je ne saurais qu'y faire.' Wolvega, 30 Septembre 1766. Zich bij voortduring 'pestiféré' gevoelend, als hij (bladz. 90) zegt en de verzenen tegen de prikkels slaat, beproeft hij reeds nu allerlei om weder eene gunstige meening van zich te doen opvatten; gelijk hij naderhand, met door zijne bekwaamheden gewaarborgd gunstig gevolg, beproeven zal dit door zijne tooneelspelen, zijne lierzangen, zijne *Geuzen*, zijne leerrede van een oud man te doen. Altijd dezelfde valsche stelling, en, onder voorwendsel aan zijn huisgezin te moeten denken, 'J'ai appris de Salomon, qu'il est un temps pour parler et un temps pour se taire, *et huit enfans obligent un père à savoir où il pourra les établir, dans sa patrie ou au dehors.*' Leeuwarden, 25 Mars 1766. dezelfde

pogingen om er uit los te komen. Zich en Heerkens maakt hij wijs, dat hij te zijner tijd met eene apologie zal optreden naar het voorbeeld van - Willem den Zwijger. 'Le temps arrivé, je me croirai autorisé, à l'exemple du prince Guillaume Premier, de produire mon apologie au public, accompagnée de toutes les pièces justificatives nécessaires.' Wolvega, 20 Janvier 1767. In het geheim zweept hij, van verkropten toorn, zich steeds de lendenen, ook al schrijft hij aan den tien of twaalf jaren jongeren, altijd reizenden, roomschgezinden, met de openbare nederlandsche zaak zich niet bemoeijenden, welopgevoeden en onschadelijken Heerkens, - die, evenals de haagsche predikant Trip, in zijne eenvoudigheid of stelselmatig hem voor een slagtoffer van kinderlijke snoodheid hield, - dikwijls leerzame, vaak geestige, altijd hartelijke brieven.

Uitnemend, en als met het oog op Onno Zwier, beschreef Goethe dit gevoel van magtelooze woede, toen hij kort daarna (1774) den uitgeworpen en nagewezen Werther liet zeggen, de vuist ballend: 'Men spreekt van zelfstandigheid, doch ik zou den man wenschen te zien die dulden kan dat schurken hem over de tong laten rijden, wanneer zij *een wapen tegen hem in handen hebben*. Geheel iets anders is het, wanneer *hunne praatjes louter praatjes zijn* en men hen aan hun lot kan overlaten.'

Het geschrift van Prof. Moltzer geeft omtrent den persoon van Heerkens alle gewenschte inlichtingen. Hollandsche werken heeft Heerkens niet uitgegeven of nagelaten, voor zoover ik weet; des te meer latijnsche, zoo in verzen als in proza. Eene aangename bladzijde uit eene zijner italiaansche reizen wordt gevonden in de door Van Goens geschreven voorrede der hollandsche vertaling van Volkman's *Reisboek door Italien*, Utrecht 1773.

Ook weder uit zijne korrespondentie met Heerkens kan men bewijzen dat Onno Zwier in honderd opzigten een voortreffelijk, edeldenkend, beminlijk mensch geweest is. Ik behoef slechts op den brief van 29 Januarij 1763 te wijzen, waarin hij Heerkens bedankt dat deze in de salons der markiezin De Pompignan, te Parijs, zijne partij gekozen en, ten aanhoore van een schrander beoordeelaar, hem vrijgepleit heeft:

'Puisqu'il est question de cette dame, ne trouvez vous pas, monsieur, que la bonté qu'elle a de vouloir bien assister aux éclaircissements que vous donnez chez elle à M. Fréron, relativement à mon histoire, m'autorise à lui dire un mot de reconnaissance? Vraiment oui, me direz-vous, et vous aurez raison; mais voyez donc, monsieur, l'embarras où je suis! Si je lui parle français, mon accent étranger la rebutera peut-être, si, pour m'adresser à elle, je me sers du baragouin de mon pays, elle se bouchera les oreilles, et si je lui fais mon compliment en latin, elle dira: voilà un pédant. N'importe! Comme les discours les plus courts sont les meilleurs, et que la langue latine est énergique, je vous prie, monsieur, de lui dire

qu'il me paraît qu'elle pense comme le vieillard aimable dans Térence: *Homo sum, nihil humani a me alienum puto*. Et si cette dame n'entend point le latin, je vous prie de vouloir bien lui expliquer ce peu de mots, et de lui dire que cela signifie simplement que l'humanité est une des vertus de sa belle âme, et la gratitude une des qualités de mon coeur.'

Onno's geschiedenis is op een ander gebied dezelfde als die van den ontvanger der grietenij Nienhuis, weleer door zijne voorspraak met dien post van vertrouwen begiftigd. Hij schrijft daarover aan Heerkens, uit Wolvega, 24 Maart 1767: 'Je suis encore à la campagne, retenu par un évènement que ni moi ni personne ne conçoit. Le receveur de la grietenie, qui est un homme entre les quarante et cinquante ans, qui a été vingt ans receveur, qui n'a jamais été soupçonné seulement de la moindre débauche en femmes, en jeu, ou en vin, qui avec quatorze ou quinze cents florins de revenu en emplois, sans compter son propre bien, n'en dépensait jamais six cents par an, cet homme se trouve tout d'un coup ruiné et doit environ *dix-huit mille florins* à la grietenie, sans qu'âme qui vive puisse deviner où il a laissé son argent' - Evenmin begrijpt 'âme qui vive' hoe Onno Zwier de fout heeft kunnen begaan, waaraan hij in 1760 zich schuldig erkende. Maar het geld in het eene geval, de ongerepte naam in het andere, was en bleef weg.

>De bovengenoemde Fréron, redakteur van *l'Année Littéraire*, is door den ligtgeraakten Voltaire beschuldigd een van venijn overvloeiend recensent te wezen, en werd op dien grond door hem beschoten met een snelvuur van epigrammen, waaronder het volgende Goldsmith's ballade van *den Dollen Hond* vóórwas of opzijdekam:

L'autre jour, au fond d'un vallon,
Un serpent piqua Jean Fréron;
Que pensez-vous qu'il arriva?
Ce fut le serpent qui creva.

Wat de dame betreft, bij welke Heerkens te Parijs aan huis kwam en er Onno Zwier voorsprak, zij was de echtgenoot van denzelfden markies Le Franc de Pompignan, tegen wiens berijmde vertaling van Jeremia's Klaagliederen Voltaire het onsterfelijk rijmpje schreef:

Savez-vous pourquoi Jérémie
A tant pleuré pendant sa vie?
C'est qu'en prophète il prévoyait
Qu'un jour Le Franc le traduirait.

Men dwaalt echter, wanneer men wegens dat punt dicht Le Franc voor

een verachtelijk poëet houdt. Geloovig christen, waagde hij wel is waar, in zijne intreê-rede als lid der Fransche Akademie, zich aan een tweegevecht met de filosofen van den dag, en werd, ongelijk strijder, deswege in den ban der toen bovendrijvende openbare meening gedaan. Maar even onvergankelijk als Voltaire's kwinkslag, en verhevener, is de volgende strofe uit Le Franc's ode bij den dood van Jean-Baptiste Rousseau. Ook Onno Zwier van Haren zou zoo kunnen spreken, indien er gevonden werden die, om zijne *Deductien* als afrikaansche wilden de zon uitjouwend, den dichter in hem wilden miskennen of verguizen:

Le Nil a vu sur ses rivages
 De noirs habitans des déserts
 Insulter par leurs cris sauvages
 L'astre éclatant de l'univers.
 Crime impuissant, fureurs bizarres!
 Tandis que ces monstres barbares
 Poussaient d'insolentes clameurs,
 Le dieu, poursuivant sa carrière,
 Versait des torrents de lumière
 Sur ses obscurs blasphémateurs!

1878.

Cornelis van Lennep en de zijnen.

Mr. J. van Lennep. Het leven van Mr. C. en Mr. D.J. van Lennep, beschreven en toegelicht uit hunne gedichten en andere oorspronkelijke bescheiden en in verband met hunnen tijd beschouwd. Amsterdam, 1861 - 62.

I

Ik lig onder de aangename verplichting mijne lezers kennis te geven dat Mr. J. van Lennep de door hem ondernomen levensbeschrijving van zijn vader en zijn grootvader, op eene voor hen en hemzelf vereerende wijze, gelukkig ten einde heeft gebragt.

Anderen zouden die taak welligt anders hebben aangevat en uitgevoerd; zouden het model der engelsche gedenkschriften, waarnaar Mr. van Lennep zijn werk boetseerde, meer als een waarschuwend dan als een aanmoedigend voorbeeld beschouwd hebben; zouden minder spoedig tevreden geweest zijn, enkel met het uitzoeken en rangschikken van belangwekkende dokumenten; zouden uit de voorhanden bouwstoffen een harmonischer geheel hebben willen zamenstellen; uit de bijeengebragte metaalsoorten eene minder omvangrijke, doch daarom niet minder welluidende klok gieten.

Doch berispen wij den reeds met zoo vele lauweren gekroonden schrijver niet, omdat hij in het vak der biografie andere let-

terkundige goden dient dan wijzelf! Zijn werk is wijdloopig; het is, evenwel zonder dat iemand er zich eene indigestie aan eten zal, overladen. Men krijgt er honger van, meer dan men er door verzadigd wordt. Hypertrofie is geen ongewone hartkwaal; en mij is de indruk bijgebleven, alsof het gevoelig en dankbaar gemoed van den zoon en kleinzoon, op menige plaats den biograaf misleid, en hem verlokt had tot eene breedvoerigheid, waarin ongetwijfeld de minste lezers het tegenovergestelde van een ziekteverschijnsel zullen herkend hebben. Wat nood echter? Deze vier boekdeelen vormen, hoewel geen boek, nogtans eene verzameling hoogst belangrijke bijdragen. Zij voeren het onmiskenbaar merk van een persoon.

Hun inhoud is niet altoos even oorspronkelijk; met name zijn dit de vele en lange fransche brieven van D.J. van Lennep niet. Mejufvrouw Wägeli's stijl wint het van den zijnen. Met verwondering bespeurt men dat een man, zoo ervaren in het schrijven en spreken van latijn, voor het fransch ten einde toe met vrucht ter school had kunnen gaan bij eene zwitsersche gouvernante.

Anders is het met den vorm. De geheele inkleeding van het werk is frisch, nationaal, eigenaardig, en herinnert telkens op aangename wijze aan het opmerkelijk talent, waaraan de schrijver het grootste deel zijner populariteit te onzent verschuldigd is. Bij de debatten over de begrooting plegen de anti-ministeriële leden onzer Tweede Kamer uitdrukkelijk te verklaren dat de goedkeurende stem, door hen te schenken aan dit of dat hoofdstuk des budjets, geenszins mag worden aangemerkt als een blijk dat zij sympathie koesteren voor de algemeene staatkundige rigting van het bewind. Mogt ik den arbeid van Mr. van Lennep vergelijken bij eene begrooting en den biograaf in hem bij een konstitutioneel minister, ik zou, mij scharend aan de zijde van de vrienden des kabinets, het omgekeerde zeggen. Tegen de inrigting en tegen sommige onderdeelen van het geschrift heb ik gemoedelijke bezwaren; doch met toon en strekking vereenig ik mij ten volle, en zou wenschen dat wij, in stede van niet meer dan één, vijfentwintig zulke werken bezaten.

II

‘Is de politieke geschiedenis van ons land in de vorige eeuw weinig algemeen bekend, even weinig, ja misschien nog minder weten over 't geheel de thans levenden van het maatschappelijk en huislijk leven van die dagen.’

Deze woorden der voorrede behelzen een ongezocht en tegelijk volledig bericht omtrent hetgeen men in de twee biografien van Mr. van Lennep, vooral in de eerste, die tevens de best geslaagde is, zoeken moet en vinden kan. Het huiselijk en maatschappelijk leven onzes vaderlands in de laatste jaren der vorige en de eerste der tegenwoordige eeuw, de staatkundige gebeurtenissen van datzelfde tijdvak: dit zijn de zaken, met het oog waarop men den heer Van Lennep behoort te raadplegen, en ten aanzien waarvan men zijnerzijds veilig rekenen kan op een leerzaam onderhoud. Daar intusschen de eigenlijk gezegde litterarische geschiedenis dier dagen in zijn verhaal bijna geheel verdrongen wordt door de politieke en sociale, meen ik zijne lezers geen ondiens te bewijzen door dienaangaande eenige halfvergeten zaken in herinnering te brengen. Vooreerst bepaal ik mij tot het jaar 1795, het zegejaar des keezedoms.

Ik geloof niet dat onder de lezers dezer bladzijden er velen gevonden worden die regt van klagen zouden hebben, zoo men, op de wijze van D.J. van Lennep, hetzij overluid, hetzij fluisterend, hun toevoegde: *Uw grootvader was een kees; of, zoo uw grootvader niet, dan toch uw overgrootvader.*

In eene aantekening, geplaatst achter eene door hem gehouden redevoering, heeft Dr. van Vloten onlangs eene proeve geleverd tot verklaring van den oorsprong dier onesthetische benaming. Ik vind de afleiding een weinig gezocht, doch ken geen betere. Dat een kees niet altijd een monster was, dit blijkt uit het leven van Cornelis van Lennep: meer een diplomaat dan een regent, doch overigens een onbesproken en beminlijk mensch, liefhebbend echtgenoot, trouwhartig vader. Het blijkt ook, voor zoover dit waarde heeft, uit het getuigenis van Lafayette, die in '97 of '98 te Vianen wonende (breeder uittreksels uit zijne gedenkschriften vindt men in Prof.

Tydeman's aantekeningen op *Bilderdijk*) aan zijne vrouw of dochter schreef: 'Je n'ai ici sous les yeux que de bonnes institutions et de bons sentiments; il y a liberté civile et religieuse; les gouvernants sont bien intentionnés; les gouvernés connaissent leurs droits et leurs devoirs. Je ne suis pas à portée de connaître les orangistes; mais je n'ai rencontré, dans les deux sections du parti patriote [Unitarissen en Federalisten], personne qui me rappelât ce que j'entends par le mot *Jacobin*.' Doch was Lafayette op de hoogte?

Er bestaat uit het jaar 1795 eene preek van Prof. Heringa, eene feestrede van Abraham Vereul, en een treurspel van Feith, waardoor Lafayette's indruk nader bevestigd wordt; inzonderheid wat, bij zekere overhelling tot onpraktisch dweepen met nieuwe of voor nieuw gehouden begrippen, het vredelievend karakter van sommige onzer omwentelingsmannen betreft. Deze drie althans waren, met hun getemperd en geïdealiseerd voltairanisme, niet slechts regtschappen en goedhartig, maar kerkelijk vroom.

Men hoore Prof. van Swinden, die ten einde toe een vereerder van het jaar '89 gebleven is; men hoore hem in zijne lijkrede op Nieuwland, voorgedragen op den avond zelf van den dag dat te Amsterdam tijding ontvangen werd van den gemakkelijk zegevierenden intogt der Franschen, in het voorbijgaan over den bijbel spreken: 'Hoe veel valt het niet te beschrijven, dat deze [ook Nieuwland's] gewoonte, om zich van kindsbeen af in het lezen des bijbels te oefenen, voorheen in ons land zoo algemeen, thans zoo schandelijk verwaarloosd wordt, vooral bij geletterden, bij rijken, bij aanzienlijken; aan welk onbruik ik, voor mijzelf, de verbastering der zeden, de kleinachting voor den godsdienst, de overdreven drift tot ijdele vermaken, de vergetelheid van bijna alle zedelijke grondbeginselen, de alverdervende eigenliefde, verachting voor het welzijn van geringen, en andere ondeugden meer, grootendeels toeschrijf.' Evenzoo Vereul: 'Laat ons met Hugo de Groot, die, in de enge kist, Loevestein en de wreedheid ontvlugtend, het bijbelboek onder zijn achtbaar hoofd plaatste, om zijne standvastigheid grooter te doen zijn dan zijn toestand zorgelijk was - laat ons, der verwoesting ontsnapt, op den godsdienst

als op eene onwrikbare zuil, rusten.’ Zoo spraken destijds, in de groote zaal van Felix Meritis, kooplieden en wiskundigen.

III

Bij het noemen van den naam dier inrigting of maatschappij, door Van Swinden zoo niet gesticht dan toch in het leven geroepen, moet ik eene uitboezeming van Cornelis van Lennep afschrijven. Zij komt voor in een brief van hem aan zijne vrouw, gedagteekend 4 Oktober 1787, toen de hertog van Brunswijk met zijn pruissisch expeditie-leger voor Amsterdam stond:

‘O, gij weet niet hoe ik mij somtijds amuseer, als ik denk hoe *christelijk* ik mijn haters en benijders zal beschamen! Ja, daar zal ik regt pret van hebben; en velen, die mij sedert eenige maanden niet hebben *willen* aanzien, zullen dit in het vervolg niet meer *durven* doen. En *ik*, ik zal altijd dezelfde kunnen zijn en blijven; niemand beleedigd hebbende, zal ik met opgerigten hoofde gaan; en, mijne ware eer en grootheid minder in mijn rang dan mijne personele hoedanigheden stellende, zal ik *om mijzelven* de achting van iedereen verwerven. Gij weet niet, hoezeer ik dit reeds nu ondervind. Gij kunt u bijna geen denkbeeld vormen van het vertrouwen, dat ik in deze dagen verkregen en, ik durf zeggen, *verdiend* heb. Daarvoor heb ik onophoudelijk reden om God te danken, zonder wiens bijstand al mijn goede wil geheel onnut zoude geweest zijn en wien alleen de eer van alles toekomt.’

De taak, den lezer tot gids te strekken in dezen doolhof van tegenstrijdige gevoelens, moet ik anderen overlaten; doch de aangehaalde plaats moge bewijzen hoe men in de laatste helft der 18de eeuw - eene gewaarwording die wij heden ten dage te eenemaal, zal ik zeggen afgeleerd, of slechts herdoopt hebben, - met kinderlijken eenvoud zich ‘door verdiensten zalig’ gevoelde. Als maatschappij was Felix Meritis, naar de etymologische beteekenis dier zinspreuk, eene echte dochter van haar tijd.

Alle schakeringen van het oud-vaderlandsch keezedom lossen zich op in het modern begrip van democratie. Sommige keezen, daaronder Cornelis van Lennep, waren niet zoozeer volbloed

demokraten, als wel destijds nieuwerwetsche staatsgezinden, dragers der verjongde en voortgezette loevesteinsche overlevering. Anderen gingen meer onbepaald in het modern denkbeeld op. Het democratisch bewustzijn heerschte bij hen over het keezegevoel; ook omdat zij, in stede van tot de voormalige patriciers te behooren, deel uitmaakten van den stand welke aan de fransche omwenteling van '89 zijne verheffing te danken heeft.

De utrechtse theoloog en hoogleeraar Heringa was in zijne jonge jaren zulk een volksman en volksleider; een demokraat met hart en ziel. IJverig waren in den jare '95 zijne bemoeijngen tot bevordering der revolutie te onzent; zoozeer dat de Gedeputeerden der Representanten 's Lands van Utrecht, in de maand December van dat jaar, hem een okshoofd bordeaux-wijn vereerden 'ten bewijze van het genoeg, hetwelk de Representanten omtrent het gedrag van gemelden professor wilden aan den dag leggen.' Hijzelf was de steller van den biddagsbrief, gedagteekend van den 10den Februarij, waarbij het provinciaal bestuur tegen den 8sten Maart daaraanvolgende een algemeenen dankdag uitschreef, ter herinnering aan den intogt der fransche bondgenooten. Zoo werd ook door hem, toen die dag gekomen was, onder aanheffing van een godsdienstig lied, op de melodie der *Marseillaise*, in de utrechtse domkerk eene leerrede gehouden 'over het betamend gebruik der vrijheid.'

In dien biddagsbrief komt, met zinspeling op de felle koude die het fransche leger gelegenheid verschafte zonder slag of stoot ons vaderland binnen te trekken, de aan landverraad grenzende maar vrome opmerking voor: 'Ons lot werd beslist door de almachtige hand van den ontfermenden hemelschen Vader. De hand, die anders onze wateren tot een onverwinlijk bolwerk voor Nederland maakte, gebruikte nu die zelfde wateren om alle verdediging van den nederlandschen grond onmogelijk te maken. De hand, die het stroomend water van rivieren en inundatien door eene zonderling strenge en langdurige vorst tot eene effen baan vloerde, leidde er de fransche krijgsmagt onbeschadigd over en dreef hunne verbaasde tegenstanders vlugtende voor hen uit. *Dit is van den Heere geschied, en het is wonderlijk in onze oogen.*'

Had een patriot als Cornelis van Lennep de inspraak van zijn hart gevolgd, hij zou in '95, en daarna, niet ten tweedemale op het staatstooneel verschenen zijn. Met de overgaaf van Amsterdam, in Oktober '87, zou hij zijne rol als uitgespeeld beschouwd hebben. Niet alzo de republikeinen naar den aard van Heringa. Voor hem en de zijnen was het jaar '95 de zalige verlossing uit eene verdrukking, die eerst in '87 begonnen was regt ondragelijk te worden. Zoowel gezien uit het oogpunt der groote europesche, als uit dat van onze beperkte vaderlandsche maatschappij, was de omwenteling volgens Heringa onvermijdelijk en weldadig. 'Zal het menschedom vrij worden,' zegt in zijne straksgenoemde leerrede de officiële christen, 'het moet het Evangelie kennen en aannemen.' 'Doch,' voegt in één adem de patriot er bij, 'doch wederkeerig is het ook waar: zal het Evangelie algemeen in deszelfs zuiverheid en waardigheid erkend worden, zal het zegepralen over den tegenstand van het bijgeloof, dan moet er ook eene aanmerkelijke omwenteling tot stand komen onder de volken der wereld, ten voordeele der burgerlijke vrijheid en ter verbanning van heerschzucht en dwingelandij.'

Heringa beschouwt de protestantsch-demokratische revolutie als een heiligen strijd tegen de zamenspannende magt van legitimiteit en katholicisme: 'De predikers van het bijgeloof en de voorspraken der heerschzucht maken in Europa eene gemeene zaak. Zij drijven dezelfde grondbeginselen; zij nemen dezelfde middelen bij de hand; zij bedoelen dezelfde oogmerken. Overal werken ze elkander in de hand: en dezelfde magt, die de tyrannen op hunne waggelende troonen ondersteunt, zoekt ook den vermolmden stoel van den ouden man te Rome nog te schragen.'

Volgens Heringa moet de ongodsdienstigheid van met name het fransche volk regtstreeks geweten worden aan het roomsch-katholiek kerkgeloof; en wanneer iemand hem vraagt: 'Wint niet het ongeloof ruim zoo veel bij deze omwenteling in Europa, als het bijgeloof verliest?', hij antwoordt: 'Eilieve, van waar komt toch die zorgelijke voortgang van het ongeloof? Juist hiervan ligt de schuld in het bijgeloof, dat dus verre, in vereeniging met de burgerlijke heerschzucht, den waren godsdienst

verdrukt heeft. Stelt u eens, verlichte nederlandsche christenen! een volk voor, bij hetwelk het onderwijs in de waarheden van den natuurlijken, en in den voornamen inhoud van den geopenbaarden godsdienst verzuimd is, doch dat daarvoor als godsdienst heeft leeren kennen: waarneming van een hoop dwaze en belagchelijke plegtigheden, zonder edele gezindheden of waar gevoel nagebawwd en in acht genomen; een volk, dat nevens eenen God die in den hemel woont, een God geleerd wordt dien het in een ouwel gesloten opeet; nevens een alwetend Richter, eenen stadhouder en plaatsbekleeder op de wereld, die voor geld zonden kwijt scheldt, vrijheid tot wanbedrijven geeft, zielen uit het vagevuur verlost; een volk, dat door duizend vonden geblinddoekt, in slaap gewiegd, en bedrogen is! Stelt u eens voor, hoe zulk een volk, schielijk ontwaakt, het bedrog merkt! en denkt dan of men van zulk een volk bij deze ontwaking wat anders verwachten kan, dan wij thans bij de Franschen zien!’

Hoewel onvriendelijk en kleingeestig, inzonderheid in den mond van een onafhankelijk godsdienstleeraar en priester van het hooger onderwijs, zijn deze woorden nogtans merkwaardig. Een deel onzer vaderlandsche patriotten, dit blijkt er uit, was ingenomen met de revolutie, ook omdat zij haar als de natuurlijke bondgenoot en bevorderaarster van hun eigen antipapisme beschouwden. Vele keezen waren geuzen.

Heringa's gemoed schoot vol, zijne stem beefde van aandoening, wanneer hij bedacht hoe er voor de bevordering der protestantsche zaak partij zou kunnen getrokken worden van het tijdelijk verblijf der fransche troepen hier te lande. ‘Denkt,’ riep hij zijne geloofsgenooten toe, ‘denkt aan de kostelijke gelegenheid die de fransche krijgshelden thans in ons land hebben, om met het Evangelie en het zuiver Christendom bekend te worden. Dit alles loopt dus niet, zonder groote en heilrijke bedoelingen, door het bestel der Voorzienigheid zamen.’ Hij wenschte dat de Carmagnolen, in hun vaderland teruggekeerd, luide getuigen mogten: ‘Waarlijk, wij hebben nergens eenen zoo redelijken, zoo vertroostenden, zoo edelen godsdienst gevonden als in Nederland!’ Hij achtte de waalsche gemeenten in ons vaderland inzonderheid geroepen tot het behartigen

van dit evangelisatie-werk, en spoorde er de waalsche leeraars toe aan. Alles verlangde hij in het werk te zien stellen om den Franschman voor het protestantisme te winnen: 'Komt men met hem in een gesprek over de leerstukken onzer belijdenis, men doe hem bijzonder het redelijke, het eenvoudige, het godewaardige, het aangename en troostrijke, het heilzame voor de maatschappij opmerken, dat er in onze geloofs- en zedeleer is *boven de roomsche*. 'Hij prees in eene aantekening de onderneming van hen 'die ten behoeve der Franschen het plan hadden gemaakt op hunne kosten een kort opstel der christelijke leer te doen vervaardigen en daarvan een goed aantal te laten drukken, en even zoo nieuwe afdruksels van fransche Nieuwe-Testamenten te bekostigen.' Hij verlangde nog meer en vroeg: 'Indien die onderneming eens al te kostbaar bevonden wierd om de verspreiding algemeen genoeg te kunnen maken, zoude het dan niet even voldoende, ja mogelijk voor onzen tijd meer geschikt zijn, indien men, benevens eene aaneengeschakelde levensbeschrijving des Heilands, eene wijze keus deed van sommige gedeelten des Nieuwen-Testaments, waarbij ook enkele stukken uit het Oude zouden kunnen gevoegd worden, en wanneer men die, met zulk een beknopt opstel der christelijke geloofs- en zedeleer, uitgave?'

Zeker, niets van dit alles is diepzinnig of verheven. Heringa's denkbeeld, op de minst kostbare wijze de krachtigst mogelijke protestantsche propaganda onder de fransche Sansculotten te drijven, doet ons glimlachen. Doch een vreedzamer plan kan men zich bezwaarlijk denken.

IV

Één oogpunt is er - de vaderlandsche prozastijl - waaruit het thans levend geslacht, zonder ironie en zonder hartstogt, Prof. Heringa's biddagspreek in vrede en met welgevallen beschouwen kan. Met Van der Palm's lofrede op Van de Perre en Van Swinden's lijkrede op Nieuwland, Uit deze lijkrede van Van Swinden op Nieuwland, die ik mij vergenoegen moet hier in het voorbijgaan te vermelden, schrijf ik de volgende periode, of toonladder van perioden af:

'Er is een verbazend verschil tusschen een kundig wiskunstenaar of natuurkenner, en een groot man in die wetenschappen. De voornaamste gaven te bezitten die een wiskunstenaar eigen zijn (en Nieuwland bezat ze allen); den geheelen omvang dier wetenschappen te bevatten en (zooals Nieuwland), wat in iederen tak geleerd wordt, grondig te verstaan; volkomen in staat te zijn alle de onderwerpen, die tot de wiskunde betrekkelijk zijn, naar behooren te behandelen (gelijk Nieuwland er verscheiden in zijne werken behandeld heeft): dit alles maakt den kundigen wiskunstenaar of natuurkenner, maar geenszins den grooten man. Wanneer men daarenboven door zijne vermogens in staat is hetgeen door anderen gedaan is te verbeteren, verder uit te breiden, en hetgeen door hen slechts opgegeven is met bewijzen te staven en het verband van die stukken met andere aan te toonen (hierin nu was Nieuwlaad bijzonderlijk bedreven, en wat er van dien aard gevonden wordt in werken die wij gemeenschappelijk hebben uitgegeven, is men aan hem en niet aan mij verschuldigd): dan, zeg ik, is men nog hooger onder de kundigen verheven, maar men verdient nog niet den naam van een groot man. In staat te zijn om nieuwe voorstellen op te lossen; reeds bekende gevallen tot nieuwe gevallen uit te breiden; stukken waarvan men het

verband niet inzag, op elkander toe te passen (en er zijn een aantal bewijzen voorhanden dat Nieuwland het daarin zeer verre gebragt heeft): dit zou in vorige eeuwen zeker, in de laatste jaren van de naast voorgaande en in het begin van deze misschien, nog genoegzaam geweest zijn om den naam van een groot man verdiend te hebben; doch dank zij der groote vorderingen welke deze wetenschappen in de laatste zestig jaren gemaakt hebben, er wordt thans meer vereischt. In deze tijden verdient men dan eerst den naam van een groot man in die wetenschappen waarvan wij nu spreken, als men dezelve met nieuwe uitvindingen verrijkt; en nog zijn er in deze benaming verschillende trappen, naar mate van de moeilijkheid, van het gewigt, van het nut der ontdekkingen. Nieuwland nu heeft datgeen gedaan, waardoor hij den naam van een groot man verdient.'

Van Swinden was geen redenaar of letterkundige van beroep, maar alleen een geoefend spreker over wetenschappelijke onderwerpen. Toch zal men moeten erkennen dat deze bladzijde, vijftientig jaren ouder dan Van der Palm's lijkrede op Borger, waarin iets dergelijks voorkomt, als eene dagteekening in de geschiedenis van ons proza is. Heden spreekt en schrijft men anders; dit deed men ook, niet slechts in de 17de, maar evenzeer in de 18de eeuw. Tusschen toen en thans ligt het overgangstijdperk, waartoe Van Swinden en zijne jongere tijdgenooten behoorden. behoort deze leer-

rede te worden medegeteld onder de gedenkteeken der vaderlandsche redenaarskunst, uit een meer breedsprakigen dan welbespraakten tijd. Heringa was in den meest algemeen aangenomen zin des woords geen redenaar. Men vindt hij hem zoomin den gloed van Van Swinden, als de keurigheid en het rhythmische van Van der Palm. Doch zijne zegswijze kenschetst zich door eene verrassende en toen zeldzame puntigheid. Om volmaakt beminlijk te zijn zou Heringa, ook in later

jaren, minder de oefenaar moeten geweest zijn, vrome avondjes belegend in de woningen van bejaarde en welgestelde vrouwen; aan den anderen kant minder de klerikale diplomaat, uitvinder van dubbelzinnige onderteekeningformulieren. Doch met dat al was hij, hetgeen het voornaamste is, een persoon; en de stempel van dezen staat op al zijne geschriften, ook op die welke dagteekenen uit het tijdperk zijner jeugd.

Met deze uitweiding over een man die gedurende eene reeks van jaren een stillen doch voelbaren invloed geoefend heeft op den gang van vele zaken hier te lande, heb ik geen ander oogmerk dan het reeds genoemde: aanvulling van het vele karakteristieke dat, inzonderheid uit het *Leven van Cornelis van Lennep*, met betrekking tot de inwendige geschiedenis des vaderlands van voor zeventig of tachtig jaren te leeren valt. De aandachtige studie van een enkel letterkundig voortbrengsel, zij het ook niet meer dan eene gelegheidspraak met aantekeningen, kan, tot kenschetsing van het tijdvak, licht doen opgaan over zaken en personen, over toestanden en rigtingen. Hetzelfde geldt van het treurspel *Mucius Cordus*, van Feith, en ook tot op zekere hoogte van de 11 Februarij 1795 door Mr. Abraham Vereul in de groote gehoorzaal van Felix uitgesproken feestrede: *Over de gelijkheid der menschen*.

Abraham Vereul (ook zijn neef en tijdgenoot Jan Jacob Het bekendste van Jan Jacob's dichterlijke werken is een treurspel, *Katharina Herman*, denzelfden naam voerend als eene van Bilderdijk's vaderlandsche romancen, voor het eerst gedrukt in de Mengelpoëzy, verschenen in 1799. Vandaar hetgeen Bilderdijk in de voorrede van dien bundel zegt: '*Katharina Herman* was (als mijnen kunstvrienden bekend is) voor eenige jaren aangevangen, en ik dacht er een uitvoerig tafereeltjen van huwelijksstederheid van te maken, wanneer ik het aandoenlijke drama van den dichter [Jan Jacob] Vereul over dat onderwerp ontving, die dit werk voor mij en op een veel volkomener wijze dan de romance toeliet, had afgedaan: en ik verkoos niet, met waterverf tegen zijn kabinetstuk te worstelen. Ik gaf dus eene andere wending aan 't stukjen.' maakte zich als letterkundige een bescheiden naam), zoo ik mij niet bedrieg dezelfde die onder het Keizerrijk den post van maire van Amsterdam bekleedde, was een West-Indier van geboorte, op zevenjarigen leeftijd in Nederland gekomen; en vast moet voor een deel aan deze afkomst zoowel de bloem-

rijkheid en het weelderige van zijn stijl, als het vroeg rijpe zijner niet zeer omvangrijke ontwikkeling toegeschreven worden. Mr. Van Lennep (II, 61) telt hem onder de ‘bevallige dichters’ die, te zamen met zijn grootvader, leden waren van *Concordia et Libertate*. Zonder de juistheid der kwalifikatie regtstreeks te betwisten, komt het mij nogtans voor dat Vereul meer redenaar dan dichter, en meer hartstogtelijk dan bevallig was.

In '89 of '90, zelf nog pas twintig jaren oud, hield hij eene teugellooze, bijna zeide ik vervaarlijke lofredre op den vroeggestorven Bellamy: een stuk waarin, naast veel opgewondens en schier onleesbaar gezwollens, een aantal volzinnen voorkomen die den talentvollen stilist verraden. Eenige daarvan verstout ik mij aan te halen:

‘Ik zou, een laatsten trek aan Bellamy's beeld voegende, u kunnen doen gevoelen dat, indien de schaarschheid van eene zaak hare waardij doet rijzen, Bellamy in onzen tijd groote waarde had, omdat hij een eerlijk man was.’ - ‘Het eerste spreekwoord der Italianen is: Wie niet weet te veinzen, weet niet te leven. Bellamy zag, dat ook de meeste Hollanders weten te leven.’ - ‘Meest al zijne trekken zijn die van eenen meester. Hij schijnt, gelijk de Goden bij Homerus, drie stappen gedaan te hebben en aan 't eindperk gekomen te zijn.’ - ‘Washington, het treffendst voorbeeld van belangloosheid, waaraan niets ontbreekt dan navolgers.’ - ‘Men vindt niet zelden afgunstigen, die alle moeite aanwenden om aan een toegejuichten schrijver te bewijzen, dat hij ongelijk had wél te slagen; schoon zijzelf zeer ontevreden zijn, dat ongelijk niet te hebben.’ - ‘Indien immer, 't is vooral in onze dagen dat men moet uitroepen: *Tenet insanabile multos scribendi cacoëthes!* Wie eenige maanden bij eenen notaris doorgebracht, en niet heeft kunnen leeren eene akte te vervaardigen, waant zich in staat, dichter te zijn; waarschijnlijk omdat hij tot niets in staat is. Hij komt uit zijne papieren wolk met eene ondragelijke verwaandheid voortspringen, en verhaalt dat hij den armstoel bij Apollo bekleedt. Men kent het zeggen van den Abt Desfontaines: *Il faut que je vive*; maar men kent ook het vernederend antwoord van den heer d'Argenson: *Je n'en vois pas la*

necessité. Echter vormen zich deze kleine rijmers maar al te dikwijls eene menigte kleine bewonderaars, en teregt zong Boileau: *Un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire*. Maar gelijk een diamant, schoon in het slijk gevallen, geen mindere waarde heeft, zoo blijft ook het stof, schoon door den wind ten hemel opgeheven, altijd nietswaardig stof.' Deze plaats is niet ontleend aan de lofrede zelf, maar aan de aantekeningen. Onder deze laatsten trof mij een citaat uit het *Essai sur l'éloquence de la chaire* van den abbé de Besplas, waarvan Vereul zich bedient om het sombere in vele van Bellamy's gedichten, en tevens het aantrekkelijke dier somberheid, te verklaren: 'L'homme n'est grand que par les rapports qu'il conserve avec sa fin; ce n'est que dans l'éternité qu'il peut sûrement jeter l'ancre: or il y a un dépouillement préliminaire à subir, et par conséquent un fonds de tristesse qui s'entretient continuellement dans son âme.' - 'Gedurig spoort Bellamy de Nederlanders aan tot die oude bataafsche eenvoudigheid, waarvan zijn geheel leven een voorbeeld was, en welke wij nog bewonderen, zonder helaas dezelve te kunnen navolgen: gelijk wij in onze tuighuizen met eerbied de wapens beschouwen, welke onze voorouders droegen; maar waaraan wij nauwelijks tillen kunnen, en wier gewigt onze verwijfde schouders zou nederdrukken.'

Gelijk uit al deze plaatsen blijkt, waren het de lauweren van Jean-Jacques die Vereul's nachtrust stoorden. Zijn pathos, zijne gejaagdheid, zijne laborieuse tegenstellingen, geheel zijne manier, is gevolgd naar die van den schrijver en rhetor der *Confessions*. Zijn zeggen omtrent Huig de Groot: dat De Groot den bijbel als hoofdkussen gebruikte 'ten einde zijne standvastigheid grooter te doen zijn dan zijn toestand zorgelijk was,' maakt den indruk eener mislukte fraze van den kluzenaar van Ermenonville. Vereul's ingenomenheid met dien eenzame ging zoo ver, dat hij, na ergens eenige woorden van hem te hebben aangehaald, er op laat volgen: 'Zoo spreekt het orakel bij Rousseau, den grooten leermeester der volken.'

V

Hoe luidde het politiek programma der tammen onder onze patriotten uit den vroegsten tijd der Bataafsche Republiek? In

eene publikatie der Provisionele Representanten van het Volk van Amsterdam, gedagteekend 11 Februarij 1795, heeft Rutger Jan Schimmelpenninck die vraag zijdelings dus beantwoord: ‘Alle de vorige staatsgeschillen en omwentelingen in dit gemeenebest verdwijnen bij de tegenwoordige revolutie in belangrijkheid. Het waren bloote worstelingen tusschen kabaal en kabaal; thans is het de groote zaak des volks zelve, waaraan wij, waaraan gij allen moet arbeiden. Het is tegenwoordig geene kabaal die zegepraalt, maar het is de natie zelve die overwint.’

Ook Van der Palm heeft, vast even onbewust en onwillekeurig, weinige dagen na het uitbreken der omwenteling, haar karakter en beteekenis op die wijze gekenschetst. ‘Gij kent,’ sprak hij, in den loop der maand Februarij, als voorzitter der middelburgsche kiezers, de middelburgsche volksvertegenwoordigers toe, ‘gij kent de oogmerken van de brave burgerij dezer stad; gij hebt beloofd, uw post overeenkomstig met deszelfs aard te zullen waarnemen. Neen, het was de burgerij niet te doen om een laf tooneelspel van remotie te spelen, om eene ijdele vertooning van volks-souvereiniteit te maken, of bijzondere haat en wraakzucht te vieren, terwijl men dezen verkoos, en anderen voorbij ging. Neen! hetgeen geschied is, was alleen een eerste, maar noodzakelijke stap van 't geen nog geschieden moet, het begin van een groot werk, waartoe zich alle handen in de gansche Republiek moeten vereenigen: de belangrijke proef, of ons gezonken vaderland gered kan worden door deszelfs bestuur te grondvesten op de handhaving der *regten van den mensch*, op *vrijheid* en *gelijkheid*; door de vernietiging der dwaze vooroordeelen, die zooveel bloeds hebben doen stroomen; door het invoeren van eene eerlijke staatkunde, zonder baatzucht of intrigue; door eindelijk een ieder persoon verantwoordelijk te stellen voor zijne daden en bestuur, en alle geheimhouding en misleiding als verraad van het algemeen belang te doen verdenken. Zoodanig is ten deele het groote plan, dat bij alle ware patriotten in ons vaderland gekoesterd wordt.’

Doch zoowel Van der Palm als Schimmelpenninck stonden voor een deel te hoog, en waren te berekenend van aard, dan

dat men naar hunne kalme en afgepaste taal zich eene juiste voorstelling zou kunnen vormen van hetgeen er destijds omging in de zwoegende borst van jubelende keezen. Vereul, hoewel een talent en een persoon van den tweeden rang, bewijst te dezen aanzien beter diensten. Ik houd de volgende plaats uit zijne redevoering over de menschelijke gelijkheid, voor de getrouwe uitdrukking van het algemeen bewustzijn dier dagen. Men oordeele zachtmoedig over dit onmenschkundig mengsel van averegtsche staatkunde en sentimentele filantropie:

‘Hoe vele tranen zal de hand der Gelijkheid droogen! Hoe vele bloedende wonden heelen! Hoe vele wijze instellingen zie ik, onder haar weldadig gebied, geboren worden!

Alle de oude overblijfsels der slavernij; alle die vernederende eerbewijzen, welke de mensch aan den mensch bragt, verdwijnen; en met dezelve, ontelbare rampen!

Een ieder is vreedzaam bezitter zijns eigendoms; en niemand heeft het regt, hetzelfde uit vermaak te verwoesten.

Men kent geen uitzonderende voorregten meer; geen trotschen adel. Deugd en vaderlandsliefde - ziet daar den adel des vrijen burgers!

Een ieder beoefent vrij, tot welzijn van zijn huisgezin en van 't algemeen, de gaven hem door de natuur geschonken, zonder daartoe het verlot te koopen.

De openbare bedieningen verslinden niet meer de onmatige jaarwedden, waardoor domme ledigloopers ten koste van 't algemeen groot worden.

Dezelfde man vereenigt niet meer in zijn persoon verscheiden kostbare bedieningen, welker waarneming hij weder aan anderen vertrouwt.

De krijgsman, die zijne beste dagen aan de verdediging des vaderlands heiligde, ziet de grijsheid niet tot hem naderen met armoede in de hand. Hij gaf goed bloed aan 't vaderland; het vaderland zal hem goed brood geven.

De helm van Bellona blinkt niet meer om 't hoofd van Adonissen.

De eer, die onuitputtelijke schat voor een Staat, zal weder nationale munt zijn.

De opvoeding van 't opkomend geslacht zal niet meer aan weelde en verwijfdheid toevertrouwd worden.

Eindelijk: geen Nederlander, wie hij zijn moge, zal meer de voeten van zijnen evenmensch boven zich zien - neen, maar alleen dien hemel, welke hem den Vader van alle menschen aankondigt.'

Had Vereul, behalve dien hemel, al ware het geweest onder de onaanzienlijke gedaante van zijn eenigszins mismaakten evenmensch Johannes Kinker, ook de voeten der kritiek boven zich gezien, zijne redevoering zou er niet door geleden hebben. Doch de *Post van den Helicon*, een weekblad volgens hem de drie Furiën waardig ('indien,' voegde hij er bij, 'de Furiën geest hebben') reed niet meer; de *Arke Noachs* moest nog gebouwd worden. Bovendien, wie zou den moed gehad hebben, den redenaar tot de orde te roepen? De kritiek zwijgt, wanneer het enthousiasme aan het woord is, en de feestrede van Vereul heeft slechts waarde als historische anekdote. Eigenaardig moet de tijd geweest zijn, toen het hoofd van een amsterdamsch handelshuis, opgetreden als half-officieel orgaan eener zegevierende politieke partij, bij het spreken van zulke woorden de algemeene toejuiching verwerven kon.

VI

De geduldige lezer, die uit het utrecht'sch kerkgebouw naar de amsterdamsche gehoorzaal toog, zal niet weigeren, mij ook naar den werkelijken of fiktieven schouwburg te vergezellen, waar tachtig jaren geleden het een en andermaal genoemde treurspel van Feith ten tooneele gevoerd werd.

Mucius Cordus, uit de romeinsche geschiedenis meer algemeen bekend onder den naam van Mucius Scaevola, is een dogmatisch-politiek stuk, kort vóór de revolutie geschreven, doch eerst een weinig later in het licht verschenen en door den dichter (zij meenden eerst tusschentijds zich dien eernaam verworven te hebben) opgedragen aan zijne 'vrije' medeburgere.

'Hoe men ook in het staatkundige moge denken,' luidt het in de voorrede, 'al wat zedelijk en braaf is twijfelt niet meer, en kan na de groote gebeurtenis in Frankrijk niet meer twij-

felen, of de geheele magt der koningen rust enkel op de verblinding en lafheid der volkeren. Verlicht eene natie, en maak dezelve met hare eigene magt bekend, en gij werpt ter zelfder tijd het despotismus onder haar ter neder.'

Feith, zien wij, wilde bij het volk de bewustheid zijner souvereiniteit levendig houden. 'Ik begrijp,' zegt hij, 'dat men thans, wil men de verlichting, daar eene gunstige Voorzienigheid ons mede begint te bestralen, niet tegenwerken, zelfs in die stukken, daar nog een Koning in mede op het tooneel verschijnt, het Volk moet aanbrengen; dewijl het alom zijne waarde reeds begint te gevoelen, en men door dit middel dus gelegenheid vindt om het nog meer met dezelve bekend te maken.'

Valerius Publicola, de woordvoerder van het patriotisme, en eenigermate de ontwikkelde kees van het stuk, houdt vóór het Kapitoel eene redevoering en berigt aan de menigte:

De schepper van uw heil, die koningen dorst tarten,
Uw Brutus, leeft niet meer...

Waarop het Volk, de plaats vervangend van het koor der Ouden, antwoordt:

Hij leeft in aller harten!

Publicola herneemt:

Gij kent uw lot - gij kent uw uitzigt en uw nood -
Romeinen! gij verkiest?...

Aanstands met hunne keus gereed, antwoorden de Romeinen:

De vrijheid of den dood!

Tot zoover de organen der ochlokratie. Zeide ook Schimmelpenninck niet, dat thans eindelijk de beurt 'der natie zelve' gekomen was? De rol van den aristokraat wordt in Feith's treurspel door den Senator Appius vervuld. In diens schatting is niets verfoeilijker dan de volksregering:

Ik naar hun bijval streven?
Ik knielen voor het Volk? - Vervloekt waar' zulk een leven!

En elders:

Mijn hart verfoeit om van het Graauw de wet te ontvangen,
Of van iets lager dan een Koning af te hangen.

Scherp steken daartegen de ons reeds bekende gevoelens van alweder Publicola af; want Scaevola zelf, ofschoon het stuk naar hem heet, bekomt men maar zelden te hooren of te zien. Een wigchelaar, vertegenwoordiger der geestelijkheid, houdt tegen den volksleider staande:

De magt der Koningen zonk van de Goden af,
Het was Hun eigen hand, die 't Volk dien kluister gaf.

‘Neen,’ zegt Publicola:

Neen, Priester! niet de Goôn. Zij doemen slaafsche banden.
Der volkren lafheid schonk aan de aarde dwingelanden.
Geef 't menschdom aan 't gevoel van zijne waarde weêr,
En 't vreest de Goôn, maar heeft geen dwingelanden meer.

In Publicola's oogen is een koning hetzelfde als een monster in hermelijn, dat zich uit huichelarij op zijn ingebeeld goddelijk regt beroept:

't Gekroonde wangedrocht, dat met de menschheid spot,
Grijpt ijlings 't momtuig aan, en ijvert voor zijn God.

Om kort te gaan, op den bodem van het bestaan van iederen koning, onverschillig welken, ligt eene schreeuwende tegenstrijdigheid; en deze luidt:

Hij strijdt voor 't regt des Troons, die, met gehuurde benden,
De regten van den Mensch zijn leven lang dorst schenden.

Het spreekt schier vanzelf dat deze tooneelarbeid van den zwolschen dillettant geringe dramatische waarde bezit. ‘Ik was te wel overtuigd dat het beste verhaal, schoon ook in de uitmuntendste verzen gebragt, op het tooneel niet haalt bij de kleinste *actie* die werkelijk vertoond wordt’, leest men ergens in het voorberigt, waar de dichter zich verontschuldigt over het niet-invlechten van zekere naar fransche voorbeelden gevolgde ‘narration’. Doch, hoewel hij zelf gevoelde dat in een drama alles aankomt op de handeling, ook zijn eigen Mucius Cordus is slechts eene stilstaande zon; eene reeks bedrijven waarin niets bedreven, waarin alleen gedeklameerd of gedogmatiseerd wordt. Ziehier ten overvloede op welke wijze Claudia, de heldin van het stuk, ter wereld gekomen is. ‘Lang’, zegt de dichter, ‘lang heb ik in beraad gestaan *of ik eene Vrouw in mijn too-*

neelstuk aan zou brengen; maar het oordeel mijner meeste vrienden, die ik hierover raadpleegde, verschilde van mij. Ik heb dit dus toegegeven, en van achteren heb ik er geen berouw over gehad. ’

Feith, die zoo lang in beraad stond of hij in zijn tooneelstuk eene vrouw zou aanbrengen, was omtrent het aanbrengen des volks geen oogenblik met zichzelf in tweestrijd. Had hij geaarzeld, hij zou gemeend hebben tegen de Voorzienigheid te strijden. Slechts ware het voor de eer der kunst te wenschen geweest dat die groote magt der 19de eeuw, welke door Appius onhoffelijk ‘het graauw’ geheeten werd, toen zij voor het eerst te onzent ten tooneele verscheen, met meer kracht en waardigheid de planken betreden had.

Doch laat ons billijk zijn. Niet-alleen behooren politieke drama's tot dezelfde orde als politieke romans, maar ook zijn staatkundige omwentelingen, bloedig of goedig, uit den aard der zaak de onvruchtbaarste van alle tijdperken in het leven eener litteratuur. Deze bladzijden zelf bewijzen het door hunne dorheid, hunne stroefheid, hun gebrek aan eenheid en samenhang. Na 1581 is 1795 het gewigtigste jaar in onze vaderlandsche geschiedenis geweest. Onze geheele tegenwoordige toestand, staatkundig en kerkelijk, huiselijk en maatschappelijk, dagteekent van dat tijdstip en is uit dien chaos regtstreeks voortgekomen. De geesten waren vaardig, de harten geopend, de handen strekten zich uit naar den ploeg. Niettemin moet er met kunstlicht gezocht worden naar eene handvol letterkundige bescheiden uit dien tijd, en de arenlezende geschiedschrijver keert huiswaarts met de wetenschap: De muzen zijn anti-revolutionair.

VII

Toch is dit geen reden om het jaar '95 en vervolgens, als datum in onze letterkundige geschiedenis, te laten rusten. Dat jaartal is als een kijkpaal van wiens trans men om zich heen zien, en den blik zich kan laten bewegen van achteren naar voren. Rijk gestoffeerd durf ik het aan onzen voet zich uitbreidend landschap niet noemen. Hoewel er hier en ginds,

waar het blaauw gewelf ineenvloeit met den waterplas in den mond onzer rivieren, uit zee eenige vaartuigen komen opdagen, het zijn linieschepen noch fregatten.

Dat het einde der 18de eeuw zoo min een nederlandschen Lessing als een nederlandschen Goethe gebaard heeft, wij kunnen daarin te eer berusten wanneer wij bedenken dat zulke geesten niet voor hun vaderland alleen, maar voor een geheel werelddeel geboren worden en werkzaam zijn. Doch waarom gunde het onvriendelijk noodlot ons noch een Schiller, noch een Byron, noch een Chateaubriand? Het gemis van den laatste heeft Van der Palm ons niet vergoed: mogen Bilderdijk en zijne wachters als eene schadeloosstelling voor dat der twee eersten gelden?

Hier legt de opregtheid onze nationale eigenliefde het zwijgen op. De nieuwe tijd, aangebroken met het herstel der vorige orde van zaken in 1813, heeft te onzent, in spijt van veel omzet in dicht en ondicht, verlamd gewerkt op den bloei der letteren. Hoe vele lijkzangen er uitgestort zijn bij het graf van Feith, deze dichter heeft na de herstelling niet één lied gezongen dat in de herinnering der nakomelingschap is blijven leven, of verdiend zou hebben daarin bewaard te blijven. Hoe vele uitgaven de *Hollandsche Natie* beleefd hebbe, Helmers is gestorven om niet weder te verrijzen. In mijn studentetijd werd heftig geredetwist over de vraag, of Tollens een dichter verdiende te heeten; en hoewel ik niet ten tweedemale zulk een onvruchtbaar geding zou wenschen bij te wonen, of verlangen zou daaraan deel te nemen, ik geloof niettemin dat door het oprigten van het rotterdamsch standbeeld de knoop meer doorgehakt dan ontward is. Over Bilderdijk laat zich gewis niet in twee woorden een oordeel uitspreken; doch de omstandigheid dat deze in schijn tot zoo groote vruchtbaarheid geschapen geest, indien hij Da Costa niet voortgebracht had, kinderloos gestorven ware, bewijst zeker niet dat hij op het gebied onzer letterkunde nieuwe wegen geopend heeft. Bovendien zullen zelfs Bilderdijk's vereerders gaarne toestemmen dat zijne kracht, en het zeldzame van zijn persoon en talenten, veeleer op het negatief terrein der kritiek en der reaktie, dan in de rigting van het moderne lagen.

Zoodat, bij het aanbreken der nieuwe eeuw, Staring en D.J. van Lennep de eenige dichters waren die vruchten dragen zouden voor de toekomst; deze meer als toon-, de ander bij voorkeur als beeldend kunstenaar.

Gaan wij, ditmaal rugwaarts ziende, voort ons te orienteren. Toen de vaderlandsche poëzie der 18de eeuw de lierzangen van Onno Zwier van Haren, het vaderlandsch proza Simon Stijl zijne proeve over de opkomst en den bloei onzer Republiek had ingegeven, - deze friesche namen hebben en behouden een goeden klank, -- toen brak, met het ontstaan der school van Van Alphen, die voor het eerst den dichterlijken doop aan den oever van duitsche wateren was gaan ontvangen, eene nieuwe periode onzer letterkunde aan. Met Bellamy, welke uit die school voortkwam, doch haar stichter weldra boven het hoofd groeide, staan wij eenerzijds, voor zoo ver zijne patriottespoëzie betreft, aan den ingang van den keezetijd; aan den anderen kant, ik bedoel Bellamy's godsdienstige en vooral zijne erotische gedichten, bij de wieg van een genre dat veel in zijne soort voortreffelijks heeft gebragt, en geruimen tijd populair geweest is.

Men moet betrekkelijke verdiensten niet overschatten; maar Bellamy komt mij voor, een door en door dichterlijk karakter te zijn geweest, en in onze litteratuur waarlijk nieuwe wegen gebaad te hebben. 'Daar was in Zeeland eens een man:' men bedenke dat deze vertelling, schooner dan éénige vaderlandschs romance van of Bilderdijk of Tollens, schooner ook dan Staring's *Vogelschieten*; men bedenke dat dit stukje geschreven werd in het zelfde jaar (1784) toen Feith, als eerste proeve in een nieuw vak, optrad met *Alrik en Aspasia*; geschreven naar aanleiding eener met Rau gemaakte afspraak, en om te dienen als boete voor 's dichters onvermogen. Evenals Feith, hadden Rau en Bellamy beiden de opmerking gemaakt dat de vaderlandsche bellettrie op dat oogenblik nog geen enkele romance rijk was; en om die leemte aan te vullen waren zij overeenkomen, zonder kennis te dragen van den bundel dien Feith op dat oogenblik ter perse had, elk iets in dat genre te vervaardigen en hunne stukjes te plaatsen in de *Proeven voor het Verstand, den Smaak, en het Hart*; sentimen-

tele titel van een sentimenteel tijdschrift in een sentimentelen tijd. Rau was voorspoedig. Vlug lijmde hij eene geschiedenis vol akeligheden aan elkander, *Ewald en Elize* geheeten. Bellamy daarentegen gevoelde zich als met magteloosheid geslagen; hij kon met zijne romance niet gereed komen; hij gaf, ten einde zijn woord te lossen, met de blinde gulheid eens echten kunstenaars, *Roosje* in de plaats.

VIII

Niet vele dichters dier dagen hebben zich aan Bellamy's invloed weten te onttrekken. Kinker's *Minderjarige Zangster*, waarover Bilderdijk aan Uylenbroek schreef: 'Dat meisje wordt mondig en zal mettertijd meêpraten,' was van dien invloed de regtstreeksche vrucht; ofschoon het niet aan Bellamy te wijten is zoo Kinker, in dien bundel, de maat zoozeer te buiten ging dat een naamloos recensent hem van zedeloosheid beschuldigde, en zich daardoor een proces op den hals haalde waarin Bilderdijk optrad als Kinker's advocaat. Onschuldig en geestig is in de *Minderjarige Zangster* dit tweeregelig versje :

De Taal der Meisjes.

'Loop heen!' zei Niesje, maar al lagchend, tegen Piet;
Piet ging; want hij verstond de taal der meisjes niet.

Bilderdijk's eigen minnedichten uit den eersten tijd danken voor een deel, hoewel alleen naar den vorm, hun oorsprong aan dezelfde bron; en hij plag te zeggen: 'Bellamy had een goeden trant van versifikatie voor dit soort van dichtstukjes.' Eene andere, ik bedoel de ernstige en droefgeestige zijde van dien dichttrant, vond insgelijks navolging. Cornelis van Lennep's *Nachtegaal*, in '99 geschreven en tevens naar mijne meening het éénige onder zijne gedichten dat dien naam (maar ten volle) verdient, is eene herinnering aan Bellamy. Doch vooral de kring van jonge tijdgenooten, waarin Bellamy zich te Utrecht bewoog en waarvan hij gedurende korten tijd het middenpunt was, beloofde veel en hield voor een deel zijne belofte. Als student behoorde daartoe Kinker, dien ik

reeds noemde, en dien ik liefheb om zijn half dozijn meesterlijke parodien van vertaalde fransche treurspelen uit het amsterdamsch repertorium; Rau, wiens naam als orientalist en kerkredenaar nu nog met onderscheiding genoemd wordt; Hinlopen, onder koning Lodewijk lid van den Staatsraad, vroeger korrespondent van Lavater, bekend met den arbeid van Goethe, zelf dichter, doch uit de vlammen van wiens poëtische nalatenschap, door een naneef ten vure gedoemd, te weinig gered werd om in die hoedanigheid hem naar den eisch te kunnen beoordeelen; J.P. Kleyn en zijn zwager Ockerse, de eerste ervaren in de theorie der dichtkunst en daarbij vervaardiger van een klein getal uitmuntende verzen, de laatste een in waarheid buitengewone geest en wiens gezamenlijke werken, van zijne leerrede tegen het begraven in de kerken tot het laatste deel zijner *Vruchten en Resultaten*, de moeite eener opzettelijke studie loonen zouden. Onder de jongere tijdgenooten van Bellamy, tevens zijne hartstogtelijke vereerders, - deze laatste benaming is ook voor een deel van toepassing op Hoffham, somtijds plat, somtijds duister, somtijds langdradig, maar dikwijls geestig, en steeds een onmiskenbaar talent van middelbare grootte, In een van Bilderdijk's brieven aan Uylenbroek, uit Den Haag geschreven (Mei 1793), komt ergens deze boodschap aan Hoffham voor: 'Groet den bekwamen auteur van mij, wiens compliment mij gansch niet onverschillig kan zijn.' Hoffham woonde toen reeds sedert lang niet meer te Amsterdam, maar op een landgoed in de nabijheid van Berlijn, en Uylenbroek was in geregelde briefwisseling met hem. In Junij 1798 schijnt Hoffham te Berlijn kleine diensten te hebben bewezen aan Jufvrouw Schweickhardt, toen zij daar van haar eersteling kwam bevallen. - behooren te worden genoemd: de jonggestorven Van der Woordt, wiens rijmlooze verzen Hinlopen indertijd verklaarde met eene soort van heilige verrukking gelezen te hebben, en die volgens Prof. Simons in de wieg gelegd was 'om legerhoofd te wezen en redder van een volk te zijn,' doch in wien ik slechts de ongeneeselijke somberheid kan ontdekken van iemand wiens eerzucht vele dagreizen verder reikte dan zijn talent; - de jonggestorven Heron, een vlissingsch zilversmid, wiens stille gedichtjes, niet meer dan zes en dertig in getal, nog op zijn sterfbed door hem tot een *Letterkransje* vereenigd werden; - eindelijk, de jonggestorven Van Sonsbeeck, dezelfde over wien

in de *Gedichten* en in het *Leven van D.J. van Lennep* herhaaldelijk gesproken wordt. Ter bibliotheek van het Middelburgsch Muzeum, het overblijfsel der stichting van den heer Van de Perre waaraan Van der Palm in zijne jonge jaren gedurende eenigen tijd verbonden was, bevindt zich nog heden de bundel handschriften rakende Bellamy, waarvan Ockerse gebruik maakte voor zijne monografie, en die indertijd door Sonsbeeck bijeenverzameld werden met het oog op eene door den dood verijdelde studie. Sedert dit geschreven werd hebben Dr. Van Vloten en Dr. Joh. Dyserinck voor het verlevendigen der herinnering van Bellamy zich veel moeite gegeven. Overigens hebben Sonsbeeck noch Heron iets blijvends geleverd. Zij waren, evenals Van der Woordt, jongelieden van buitengemeenen aanleg; doch in den ijver hunner reaktie tegen de genootschapspoëzie vervielen zij tot eene soort van eenvoudigheid die aan onnoozelheid grensde, en waaraan ten onregte door hen de eernamen gegeven werden van natuur en gevoel.

IX

Alles te zamen genomen rust ons oog met betrekkelijk welgevallen op die letterkundige groep uit de voorlaatste jaren der 18de eeuw. Er behoort echter nog een twee- of drietal personen bijgevoegd te worden: Fokke Simonsz en de jufvrouwen Wolff en Deken.

Aangaande eerstgenoemde (in '95 bestond van zijne humoristische geschriften nog slechts de *Moderne Helicon*) zal men uit het *Leven van Cornelis van Lennep* (II, 61) met genoegen bespeurd hebben dat Fokke, aan den rand van Cornelis' verzen, zulke verstandige kanteekeningen schreef. Ik kom er rond voor uit dat Fokke's humor niet van mijne gading is: doch vernuft bezat hij, en kundigheden nog meer dan vernuft. Deze veelschrijver is ook tevens, hetgeen zelden zamengaat, een merkwaardig veelweter geweest; en wat er van hooger wijding in zijne geschriften ontbreken moge, was daarom zijn karakter niet vreemd. Weinig menschen zijn ongelukkiger geweest dan Fokke Simonsz, en niet velen hebben niettemin

ten einde toe zoo onvermoeid gearbeid. Zijne komische vertoogen zijn te grappig, om waarlijk geestig te kunnen heeten; doch wanneer men ze uit het oogpunt van zijn somber leven beziet, dan geraakt men tot de slotsom dat het Fokke, om waarlijk humorist te zijn, slechts ontbroken heeft aan het talent het tragische zijner eigen gemoeds- en levensgeschiedenis mede op te nemen in het spel zijner lagchende verbeelding, en daarna als schrijver te woekeren met het op die wijze verworven kapitaal van scherts en weemoed.

Deze kunst hebben ook de twee vriendinnen niet verstaan, wier laatste rustplaats het scheveningsch kerkhof wel door geen gedenkteeken aanduidt, Zulk een gedenkteeken is sedert te Vlissingen verzezen. doch die daarom niet ophouden zullen voort te leven in het geheugen der nakomelingschap. Aan wederwaardigheden heeft het haar zoo weinig ontbroken, dat Betje in 1800, ook namens Aagje, zich 'een millionair in teleurstellingen en ondervindingen' noemen mogt. Doch de satire speelde van het begin af te zeer den boventoon in beider geest en karakter. Toen eenmaal de gebeurtenissen van '87, gevoegd bij het klimmen der jaren, die ééne springveer hadden doen verlammen, waren er geen krachten meer voor het scheppen van nieuwe kunstvormen. Reeds *Cornelia Wildschut*, in Frankrijk geschreven, tijdens de bourgondische ballingschap, kon de vergelijking met *Sara Burgerhart* zoo min als met *Willem Leevend* doorstaan; en toen de vriendinnen, na de omwenteling van '95 in het vaderland teruggekeerd, in de haagsche Spuistraat op bovenkamers woonden en van vertaalwerk leefden, ontsprongen er alleen nog vonken aan hare pen wanneer zij, in vertrouwelijke brieven aan goede oude vrienden te Amsterdam, den vrijen loop lieten aan hare gedachten over zaken en personen. Eene kleine maar keurige verzameling dezer brieven was, toen dit geschreven werd, in het bezit van Mr. Vollenhoven, in Den Haag. In de voorrede bij het *Leven* van zijn grootvader maakt Mr. van Lennep de juiste opmerking dat in *Sara Burgerhart* en *Willem Leevend* geen patriciers ten tooneele verschijnen, en die voortreffelijke romans in zoover eene onvolledige voorstelling der zeden en gewoonten van den keezetijd geven.

X

Maakte dit overzicht aanspraak op volledigheid, ik zou zoo min van Kantelaarals van Lublink den Jonge mogen zwijgen.

De laatste verkeert eenigzins in hetzelfde geval als Ockerse, en deelt met hem bij den nakomeling in de ongenade eener grillige impopulariteit. Toch hebben velen onzer, schier zonder het te weten, verpligting aan hem; voor zoo ver zij ten minste met welgevallen terugdenken aan de dagen hunner jeugd, toen Gellert's fabelen, dank zij Lublink's uitmuntende vertalingen, zich in hun geheugen prentt'en, bijna zonder dat zij ze van buiten behoeften te leeren. Mr. Van Lennep herinnert ons te goeder uur dat, om van andere medearbeiders aan den bundel niet te gewagen, deze vertalingen ook voor een deel afkomstig zijn van Pieter van Winter, zijn stiefgrootvader van moeders zijde. Van Winter's karakterbeeld behoort tot de bestgeteekenden onder Mr. Van Lennep's bijfiguren (III, 193, 259, 279). Bijzonder fraai is ook de bladzijde (IV, 246) gewijd aan het portret der oude mevrouw Cornelis van Lennep. Welligt vruchtbaarder nog dan de studie van Lublink's, zou die van Kantelaar's nalatenschap zijn; indien men daarbij gebruik maakte, niet slechts van Siegenbeek's monografie, maar ook van de stukken, toebehoorend aan de bibliotheek der Maatschappij van Letterkunde. Onder die papieren bevindt zich eene naauwkeurige lijst van Kantelaar's voornaamste bijdragen als redakteur en medearbeider van onderscheiden tijdschriften; eene aanwijzing waarvan tot hiertoe door niemand, voor zoover mij bekend is, gebruik gemaakt werd. Een karakteristieke brief van hem aan Cornelis van Lennep wordt medegedeeld in diens leven (II, 254), terwijl al hetgeen op zijne parlementaire loopbaan betrekking heeft met liefde bijeenverzameld is door Mr. Vitringa.

Doch ik mag op deze wijze niet langer voortgaan, en neem, met een enkel woord over de dichterlijke waarde van Pieter Nieuwland, voor ditmaal afscheid. Gaarne verwees ik, om zich over die verdiensten een oordeel te leeren vormen, of een vroeger oordeel te herzien, naar het geschrift van Mr. Van Lennep, wiens eigen tante, toen zij nog pas een eenjarig meisje was, en in een met bloemen versierd bokkewagentje door de

lanen van het Manpad reed, eenmaal in gezelschap van Jeronimo de Bosch door Nieuwland bezongen werd (II, 340 vgg.). Mr. van Lennep zou er de naaste toe geweest zijn, ons aangaande Nieuwland eenige bijzonderheden mede te deelen. Nu wij ons echter ook ditmaal in onze verwachting teleurgesteld zien, is inspanning van eigen krachten de eenige uitweg.

Terwijl men zich te Utrecht, op voorgang van Van Alphen, met ijver toelei op de studie der duitsche poëzie, wies Nieuwland op - en dit maakt hem tot den voorlooper van D.J. van Lennep - in de van klassieke herinneringen doortrokken atmosfeer waarin Jeronimo de Bosch zich bewoog. Ook Jeronimo de Bosch wordt door Mr. Van Lennep geteekend (II, 31). Doch van dit portret geldt niet hetgeen ik zoeven aangaande dat van P. van Winter zeide. Vandaar dat Nieuwland en Bellamy, hoewel alles noopt hunne namen te verbinden, schier in het geheel niet met elkander vergeleken kunnen worden. Van het oogenblik dat hij zich onttoegen zag aan de diemermeersche kinderkamer, ging Nieuwland dagelijks om met Grieken en Romeinen. Al zijne hollandsche verzen en versjes, ook die waarin geen regtstreeksche navolging der antieken te bespeuren is, dragen nogtans den verhollandschten stempel van dezen, en verraden de terugwerking van hun invloed. Als knaap vervaardigde hij bijschriften voor de helden van Cornelius Nepos; als jongeling vertaalde hij, ten behoeve van Jeronimo de Bosch, beroemde fragmenten uit grieksche en latijnsche dichters. Hier was hij in zijn element, en daardoor in zijne volle kracht, ofschoon de zeden der oudheid hem somtijds noodzaakten sluijers te werpen. Gelijk Kantelaar zich door niet meer dan een tweetal gedichten, eene ode aan Schimmelpenninck en eene elegie op den dood van een kind, een blijvenden naam gemaakt heeft; of om een ander en juister voorbeeld te kiezen, - want tusschen Nieuwland en Kantelaar was bij innige vriendschap de overeenkomst gering, - gelijk Borger een beroemd dichter geworden is, enkel met behulp van een lied aan den Rijn en van eene weeklagt bij het graf zijner eerste vrouw; zoo heeft men ook aan Nieuwland, en met het volste regt, eene eereplaats op den

nederlandschen zangberg ingeruimd om niet meer dan een tweetal verzen: zijn *Orion*, en zijn *Lijkdicht op Anna Pruyssenaar*. Tijdgenoot en nakomeling doen zulke beslissende en blijvende keuzen niet, zonder daarbij instinktmatig geleid te worden door een begin van kunstgevoel. Met Kinker kan men van oordeel zijn dat Nieuwland, toen hij zijn in 1788 uitgegeven bundel opende met den *Orion*, ‘zijn beste brood voor 't venster plaatste.’ Het staat vrij, met Bilderdijk aan sommige van Nieuwland's gelegenheidsverzen, daaronder aan het gedicht *Ter gedachtenis van mijne Echtgenoot*, de voorkeur te geven boven zijne ode aan den sterrehemel. ‘Ik erken gaarne dat ik ieders gelegenheidsverzen niet lezen kan, maar ik moet ook tevens erkennen dat ik sommige gelegenheidsverzen hooger stelle dan al wat hun dichter anders geschreven heeft. Onder anderen ken ik twee Lijkdichten van den Professor Nieuwland, welke (hoewel zij zich minder door eigenlijke vlucht van genie, dan door fijnen smaak en juist uitgevoerde gedachten onderscheiden) bij mij zelf boven zijnen recht schoonen, recht grootschen *Orion* staan.’ Mengelpoezy, 1799. Voorrede. Niets ook verhindert de meening te volgen dat Nieuwland's twee populairste verzen door zijne minder bekende navolgingen en vertalingen nog overtroffen worden. Doch dit staat vast, dat hij ook als dichter eene ‘verschijning’ geweest is. Zij mogen weinig in getal en niet onberispelijk zijn, hij heeft hollandsche verzen gemaakt zooals er vóór hem in onze litteratuur geen bestonden. Daarbij heeft hij ons nationaal karakter zuiver bewaard. Eer dan tot ziekelijkheid of overspannen sentimentaliteit, zou hij tot alledaagsheid vervallen zijn. Een kind van onzen stam en een bode onzer toekomst was hij zoozeer, dat men, zijne gedichten uit dien langverleden tijd thans herlezend, ze gisteren geschreven waant.

XI

Met dat al is Nieuwland's vroege dood niet waarschijnlijk een verlies voor de vaderlandsche dichtkunst geweest. Hij geloofde niet aan de moderne poëzie, en had geen plan zich verder met de muzen in te laten. De voorrede van den eenigen dichtbundel die door hemzelf werd uitgegeven, - den straks-

genoemden van 1788, - besloot hij met te zeggen: 'Ik biede dus mijnen kleenen bundel, die voorzeker nimmer door een tweeden gevolgd zal worden, den kundigen beminnaren der dichtkunde aan, met deze ernstige bede, dat zij eenige toegevendheid willen gebruiken met de voortbrengselen mijner vroege jaren in eene kunst, die nimmer een gedeelte mijner hoofdbezigheden uitmaakte'.

De sleutel tot het raadsel hoe Nieuwland, nog geen vijfentwintig jaren oud, reeds voorspellen kon dat zijn eerste dichtbundel tevens de laatste wezen, en de geest der poëzie nimmermeer vaardig over hem worden zou, die sleutel is voorhanden. 'De ondervinding van alle tijden en van alle volken schijnt te leeren', heeft hij in eene verhandeling over de betrekkelijke waarde der verschillende takken van menschelijke kennis en kunst, zelf gezegd, 'dat de dichtkunde, of liever de dichterlijke genie, bij geene natie langer dan gedurende zeker bepaald tijdperk in eenen hoogen graad gebloeid heeft; en wel meest in dat tijdperk toen de natie uit eenen natuurlijken of toevalligen staat van ruwheid tot eenen meer beschaafden overgegaan, doch echter nog niet tot het toppunt van cultuur geklommen was.' De reden van dit verschijnsel is dat men, om een groot dichter te zijn, 'leven moet in eene maatschappij waarin verstand en taal genoegzaam ontwikkeld en gevormd zijn, doch waarin tevens de burgerlijke betrekkingen den dichter en zijne lezers niet geheel en al van de beschouwing der natuur en van het gevoel van hare schoonheid vervreemden; eene maatschappij waarin de loop der menschelijke hartstogten, zoo wel goede als kwade, niet telkens door opvoeding, conveniëntie, verstrooiing, en ontelbare andere oorzaken, afgeleid en gestremd wordt'. 'Voeg hierbij', gaat de redenaar voort, 'dat het altoos moeilijk is tooneelen uit de natuur, aandoeningen des gemoeds, die door anderen reeds naar waarheid en krachtig afgemaald zijn, met afwisseling van verwen op nieuw te schilderen'. Hieruit volgt regtstreeks dat er in den nieuwen tijd voor goede poëzie geen plaats is.

Hoe ingewikkelder de maatschappelijke toestand wordt, meende Nieuwland, des te onvoordeeliger staan de kansen des dich-

ters. Voortaan geen *theopneustie* meer; geen hooger ingeving. Het rijk is aan de imitatie; hoogstens aan de kontemplatie. Met de koelbloedigheid van een apostel des ongeloofs wordt deze harde gevolgtrekking uitgesproken: 'Kunstige navolging moet meer en meer de plaats van originaliteit; gespannen kracht van verbeelding, die van natuurlijk en ongedwongen gevoel vervullen. Het getal van waarlijk groote dichters moet hoe langer hoe kleiner, hunne taak moeilijker, de waarschijnlijkheid van in hunne pogingen te zullen slagen, van hunnen naam te vereeuwigen, geringer worden. Voor natien, die reeds den hoogsten trap van beschaafdheid bereikt hebben, blijft niet veel overig, dan de schatten die zij bezitten te beschouwen en te genieten'.

Niemand onzer die Nieuwland niet van harte gaarne absolutie geeft voor deze opeenstapeling van ketterijen. Door zijn eigen voorbeeld heeft hij getoond dat men, schoon wanhopend aan de poëzie, in sommige oogenblikken zijns levens dichter zijn kan. Zonder het te willen of te weten heeft hij bovendien op anderen bezielend gewerkt. Doch tevens kan er naauwlijks aan getwijfeld worden of de rigting waarin zijn leer, in tegenspraak met zijne natuur, hem dreigde mede te slepen, verlamvend en uitdoovend werken moest op den dichterlijken aanleg die in hem was.

XII

Misleidt de schijn niet, dan heeft, in het tijdperk dat aan de revolutie van 1795 onmiddellijk voorafging, onze vaderlandsche litteratuur, over het algemeen genomen, zich beter van hare taak gekweten dan in het aanstonds daarop gevolgde. Wanneer Van der Palm, in zijne redevoering over *het Middelmattige*, verhaalt dat Goethe in vroeger jaren zijn lievelings-auteur *geweest*, en in zijne *Herinnering aan Bellamy* dat de vergelijkenderwijs onnaspeurlijke Hölty dit naderhand *geworden* is, dan meen ik dien val van Goethe op Hölty te mogen aanmerken als een zinnebeeld van den aan alles merkbaren achteruitgang der geesten, waardoor de restauratietijd zich bij ons gekenmerkt heeft. Door te smalen op de 'ontstelde duit-

sche hersenen', waarmede men de stelsels der grootste denkers bedoelde die de 19de eeuw had voortgebracht; door in de spekulatief-wijsgeerige beweging, aan gene zijde van den Rijn, enkel een bewijs te zien 'tot welke jammerlijke uitersten praalzucht, en buitensporige nieuwigheidsjagt, en een geheime zamenzwering, om onder allerlei gedaanten den godsdienst der bijbelsche openbaring te ontzenuwen, den verdoolden geest vervoeren kunnen' Van der Palm, Ter nagedachtenis van Borger, 1820.; door zich daarbij te goed te doen aan het gevoel van eigen nationale voortreffelijkheid, en vragend uit te roepen: 'Wat zien wij in onze dagen? Nederland het voorwerp van edelen nijd en naijver zijner naburen; benijd om de wijsheid zijner instellingen, om de zachtheid van zijn bestuur, om de onbekrompenheid zijner beginselen; Nederland alom geroemd en geprezen als het gelukkigste land van den aardbodem!' Van der Palm, Ter herinnering aan den akademischen leeftijd, 1828. - door die zelfvergoding aan den eenen, die uit onbevattelijkheid geboren miskening aan den anderen kant, hebben de mannen van 1813 en vervolgens, meest berouwvolle keezen en in hovelingen verkeerde democraten, op allerlei gebied, en ook op dat der letterkunde, de nationale ontwikkeling den weg van doodlopende stegen of straten geweest; hebben van het opkomend geslacht meer seminaristen dan universiteitslieden gemaakt; en zijn oorzaak geworden dat ons volk minstens het vierde eener eeuw bij de algemeene europesche beschaving ten achter geraakt is.

Onmiddellijk vóór de omwenteling van '95 was het echt nationaal gevoel levendiger; had men een geopender oog voor de voorregten en goede werken van het buitenland; gevoelde men dieper behoefte aan het vereffenen der achterstallige rekening tusschen Nederland en de volken; had men een hooger dunk van de poëzie; arbeidde men onverdrotener aan hare invoering in het leven.

1863.

Een borstbeeld van De Ruyter. De briefwisseling, waaruit dit stukje getrokken is, bevindt zich in het Rijks-Archief, en de altoos vaardige bereidwilligheid van Dr. Bakhuizen van den Brinkstelde haar indertijd ter beschikking van den schrijver.

I

Van der Palm, opgetreden als spreker in het departement 's Gravenhage der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, heeft daar weleer eene karakteristieke redevoering over *de Eigenliefde* gehouden. Prijzend en aanprijzend betoogt hij in die lofrede dat er eene eigenliefde bestaat welke, gegrond op achting voor onszelf, ondersteund door eene getrouwe en onpartijdige beoordeeling van hetgeen in ons lof of afkeer waardig is, ons gestadig aanspoort beter en beminnenswaardiger te worden. Hij zegt er van, en niemand die het hem niet gaarne nazegt: 'Men moge het trotschheid noemen, het verheven zelfgevoel van den man, die zich zelve weet te waarden; die zich te goed acht, om de hand te leenen tot hetgeen slecht en ondeugend is; die zich te groot acht, om zich te vernederen tot hetgeen laag en verachtelijk is; het is een edele trots, gebouwd op den adel onzer menschelijke natuur, en de bron van duizend schoone daden!'

Het is deze soort van eigenliefde die ons, Nederlanders, van

geslacht tot geslacht Michiel Adriaansz de Ruyter doet liefhebben. In hem, den grooten admiraal, beminnen wij met regtmatig zelfgevoel al hetgeen er goeds en edels in onzen landaard is. Zijne geringe afkomst (wij zijn een burgerlijk volk); de hooge rang waartoe hij steeg (wij zijn niet onbekwaam tot groote dingen); zijne bescheidenheid te midden eener voorbeeldelooze fortuin; zijne vroomheid in vooreen tegenspoed; zijn beleid, met dapperheid en voortvarendheid gepaard; zijne bedaardheid in het uitvoeren der kloekste en stoutmoedigste bedrijven; geheel zijn persoon is als een spiegel, waarin wij op haar voordeeligt de beeldtenis van ons volkskarakter zien: al het eigenaardig voortreffelijke van dat karakter, al het uitnemendste waartoe het in staat is.

Vandaar te onzent - want gelijk in zijne wijzen en zijne dichters, eert een volk zichzelf ook in zijne oorlogshelden - vandaar De Ruyter's onvergankelijke populariteit. De hulde der nakomelingschap, bij toeneming hem geboden, werpt geen schaduw op den roem of de grootheid zijner tijdgenooten. Wij weten zeer goed dat hij de éénige merkwaardige man niet geweest is van zijne eeuw of van zijn land. Slechts trekt in hem dat heldetijdvak onzer vaderlandsche geschiedenis zich zamen. Veel hadden anderen met hem gemeen, sommige dingen bezat alleen hij: en *die* man is de volksheld bij uitnemendheid, die én zichzelf is, én wien daarenboven niets ontbreekt van hetgeen zijne evenknieën onderscheidt. De Ruyter was die man, die wonderzoon der nederlandsche Schutsgodin; zijn beeld is de nationale type bij uitnemendheid. Onder zijne hoede plaats ik het onopgesmukt verhaal van hetgeen eenmaal een borstbeeld van hem wederveroer.

II

Half weg het jaar 1800, toen Napoleon nog slechts Eerste Kansul en zijn broeder Lucien, mede in dienst der fransche Republiek, minister van Binnenlandsche Zaken was, werd aan het bataafsch gezantschap te Parijs, aan welks hoofd destijds Rutger Jan Schimmelpenninck stond, een brief ontvangen en gelezen van den beeldhouwer Roland, inhoudend een zeer een-

voudig, zeer gemakkelijk te voldoen, en voor ons nationaal gevoel zeer vleijend verzoek. Roland was geen kunstenaar van den eersten rang, maar hij staat in de geschiedenis der fransche skulptuur goed aangeschreven. Enkele werken van hem worden bewaard in het Louvre-muzeum. Lucien Bonaparte, onledig met het versieren van het paleis zijns broeders, den Eersten Konsul, en verlangend dat eene zaal in deze reeds zoo goed als keizerlijke woning wierd opgeluisterd door de beeldnissen van beroemde krijgshelden uit vroeger en later tijd, had aan Roland, onder meer andere kunstwerken, ook de vervaardiging opgedragen van een marmeren borstbeeld van onzen De Ruyter; tot voldoening aan welke bestelling Roland voorloopig geen beteren weg meende te kunnen inslaan, dan zich te wenden tot den bataafschen gezant, met de vriendelijke bede dat hem, door Schimmelpenninck's tusschenkomst, uit Holland mogt worden toegezonden eene fraaije gravure, naar een of ander beroemd portret van den zeeheld, benevens een masker in gips van De Ruyter's gelaat, te nemen naar het marmeren beeld der amsterdamsche graftombe.

Schimmelpenninck, aanstonds bereid Roland in deze zaak de behulpzame hand te bieden, schrijft aan Van der Palm, toen Agent van Nationale Opvoeding, tevens belast met de bevordering der fraaije kunsten, en geeft hem in bedenking zich uit zijn naam te wenden tot hun gemeenschappelijken vriend, den amsterdamschen dichter en kunstkenner Jeronimo de Bosch, welligt beter dan iemand in staat aan het verlangen van den parijschen beeldhouwer naar eisch te voldoen.

III

Om u Rutger Jan Schimmelpenninck te vertegenwoordigen behoeft gij in gedachten slechts op te zien naar de bekende gravure, waar hij in het weinig smaakvol fantasie-kostuum van Raadpensionaris prijkt.

Jeronimo de Bosch, die nooit een staatsambt bekleedde, kan men zich met een weinig inspanning desnoods voorstellen:

deftig Amsterdammer uit de middenklasse, in het huisgewaad van de laatste jaren der vorige eeuw, latijn en latijnsche prosodie onderwijzend aan den jeugdigen Pieter Nieuwland, of zelf onledig met het zamenstellen van een dier gedichten in de doode taal van Horatius, waarin de afwezigheid der gedachte kunstig wordt goedge maakt door keur van aangeleerde woorden.

Doch wanneer men den derden hoofdpersoon dezer historische anekdote, wanneer men Van der Palm van aangezicht niet anders kent dan uit het grijsaards-portret dat zijne levensschets of den herdruk zijner oratorische werken versiert; wanneer men steeds hem zich heeft gedacht als lijk- en lof-, als kerk- en academie-redenaar, in de achtbare kleeding van om en nabij het jaar dertig, met het ridderkruis van koning Willem I aan den uitgesneden rok - dan is er meer noodig om zich voor te stellen hoe Van der Palm er mag hebben uitgezien op veertigjarigen leeftijd ongeveer, in zijn voorgeschreven ambtsgewaad als Agent van Nationale Opvoeding. Van der Palm, gedost in een blaauwen rok en blaauwe broek; in een rood kamisool met een driekleurigen bandelier er over heen; Van der Palm met een driekanten, witgepluimden hoed op het hoofd, en in dit kostuum audientie gevend, nationale redevoeringen uitsprekend, zijne opwachting makend bij het uitvoerend bewind der Bataafsche Republiek - wij maken ons daar geen denkbeeld van; evenmin als onze verbeelding zich weet te verzoenen met het feit dat dezelfde altoos even begaafde man, die in 1828 (men herinnere zich de vele schoone plaatsen in zijne redevoering ter gedachtenis aan den akademischen leeftijd) zoo diep en hoffelijk voor den oranjevorst boog, dezelfde was die in het jaar 1795 te Middelburg den vrijheidsboom hielp planten, of de maartensdijksche boeren van het Sticht in 1787 niet slechts in den Heidelbergschen Katechismus, maar ook in den wapenhandel oefende.

IV

De onpartijdige nakomelingschap kan over de werkzaamheid van Rutger Jan Schimmelpenninck, ik zeg niet als volksvertegenwoordiger, of als blijvend gezant te Parijs, of als tijdelijk

gedelegeerde bij het vredes-kongres van Amiens, maar als Raadpensionaris en halfkoning van Holland, bezwaarlijk gunstig oordeelen. De tijd was hem tegen, het is waar, en de alles bij toeneming in zich opslorpemde persoon van Napoleon duldde naauwlijks dat nevens haar iemand, wie ook, zich zelfstandig ontwikkelde. Ook zal men heden niet gemakkelijk kunnen aanwijzen op welk ander punt Rutger Jan, wilde hij het vaderland van dienst zijn, het roer van Staat had behooren aan te grijpen. Doch het weinige wat hij deed was in het oog vallend verkeerd; gelijk uit den loop der omstandigheden genoeg gebleken is. Het valsche zijner stelling, door niemand welligt dieper gevoeld dan hemzelf, was de vrucht zijner zwakheid en eene bron van nieuwe zwakheden. Geen uiterlijk vertoon van hoofdsche statie (een doorn in het oog van den gebannen Stadhouder); geen eeretitel of nagebootste hofhouding, geen lijfwacht te paard, kon zijn wankelend gezag op den duur tegen instorten behoeden. Alvermogend voor eene poos, heeft kortzigtigheid - want ook in het staatkundige was zijn blik beneveld - hem belet het juiste oogenblik tot handelen op te merken en daarvan partij te trekken. Hij trad op en weder af, bragt niets wezenlijks tot stand, en stelde de groote verwachting zijner tijdgenooten, bij monde van Feith en Kantelaar in welsprekende lierzangen uitgeboezemd, te leur. Wat graaf Cavour voor Italie geweest is, ditzelfde had graaf Schimmelpenninck, op kleiner schaal, voor Holland kunnen zijn. Doch Schimmelpenninck's staatkundig genie was niet op de hoogte, noch van zijne beschaving, noch van zijn karakter.

Onbillijk ware het beweren dat in de dienst der Bataafsche Republiek ook Van der Palm, als Agent van Nationale Opvoeding - eene betrekking niet onmenschkundig door den ultra-republikeinschen Pieter Vreede in het leven geroepen - geen enkel spoor in onze volks-geschiedenis heeft nagelaten. Door zijne regeling van het lager onderwijs heeft integendeel, gedurende vijftig jaren, de geest van Van der Palm het leven onzer natie voor een deel beheerscht, en ten goede. Mag bovendien het voorbereiden eener nationale spraakkunst en van eene regelmatige spelling der landstaal een verdienstelijke arbeid heeten, ook te dezen aanzien zal de herinnering van Van der

Palm's staatkundige loopbaan niet ligt worden uitgewischt. Aan hem komt, in zijne eerste frischheid, de geur der wel een weinig drooge lauweren toe, korten tijd daarna op dit veld door den leidschen hoogleeraar Siegenbeek en den rotterdamschen predikant Weiland geplukt. Had Van der Palm voor de regeling ook van het middelbaar en het hooger onderwijs gedaan hetgeen hij voor de volksschool deed, zijne nagedachtenis als staatsman zou op nog blijvender hulde aanspraak hebben. Doch voor de eigenlijk gezegde wetenschap deed hij zoo goed als niets; en dat zijne tusschenkomst ook ten aanzien der fraaije kunsten weinig bezielend werkte, dit zou - gesteld dat ons oogmerk zijn kon het te bewijzen - het vervolg dezer kleine geschiedenis niet onduidelijk leeren.

V

Zoodra had niet Jerenimo de Bosch van zijn jongeren vriend in Den Haag vernomen tot welk einde men ditmaal een beroep op zijne tusschenkomst deed, of hij ontbood den beeldhouwer Sertori bij zich aan huis - geen millionair, ook geen amsterdamsch Canova, doch niettemin een knap en in allen deele voor zijne taak berekend man; en die, mits hem de noodige voorschotten tot aankoop van materialen gedaan wierden, niets liever verlangde dan aanstonds aan het werk te gaan.

Er kwam eenig geld uit de staatskas; Sertori sloeg tijdelijk in het koor der Nieuwe Kerk zijne kunstenaars-werkplaats op, en was drie maanden later met zijne pleisterbuste naar het model der amsterdamsche graftombe gereed. Laat genoeg naar den zin van Roland te Parijs, die onophoudelijk aan het bureau der bataafsche ambassade liet vragen: 'of de buste van den admiraal De Ruyter nog niet was aangekomen?'

Sertori's 'afgegoten De Ruyter', gelijk Van der Palm hem noemde, werd naar Den Haag gezonden en voldeed uitmuntend. Ook de leden van het Uitvoerend Bewind, die uithoofde der buitengewone uitgaven waarmede zij gepaard ging, in deze zaak hadden moeten gekend worden, waren er zeer mede ingenomen. Zóó zelfs dat zij besloten, *dit* afgietsel voor zich te houden, tot versiering van hun hôtél (het tegenwoordig

Rijks-Archief), en aan Van der Palm opdroegen een tweede afgietsel te doen vervaardigen, dat dan regtstreeks van Amsterdam naar Parijs zou worden geëxpedieerd. Intusschen had Van der Palm, door den haagschen schilder Waldorp, nog daarenboven eene teekening doen vervaardigen naar De Ruyter's portret door Bol, op het Huis ten Bosch.

Jeronimo de Bosch vond de hem toegezonden teekening uitnemend fraai, doch schreef terug: dat er met het vervaardigen van nog een afgietsel te veel tijd verlopen zou. 'Ik had gaarne', zeide hij, 'dat de Franschen spoedig hiermede geholpen wierden; want *die menschen zijn driftig van aard.*' Toen zond Van der Palm het haagsche afgietsel weder naar Amsterdam, en verzocht vriendelijk dat Jeronimo de Bosch den gipsen admiraal op staatskosten en per roulier naar Parijs wilde doen transporteren.

Dit geschiedde; en er werd inmiddels met de eerste post naar Parijs geschreven, aan den gezant Burger Schimmelpenninck, dat de buste gereed en onder weg was. Doch zie, twee maanden later - twee en drie maakt vijf - was er nog geen bericht van ontvangst; weshalve Van der Palm de vrijheid nam één zijner brieven aan Schimmelpenninck met dit post-scriptum te besluiten: 'Het zal mij aangenaam zijn geïnformeerd te worden, dat de uit Amsterdam gezonden buste van De Ruyter in behoorlijke orde is overgekomen'. Schimmelpenninck schreef terug: 'De buste van De Ruyter is nog niet aangekomen'. Veertien dagen later schreef hij nogmaals: 'Tot heden toe is de afgezonden buste van De Ruyter nog niet gearriveerd'. Drie weken daarna wederom: 'De buste van den admiraal De Ruyter is tot heden toe nog niet gearriveerd'. Er openbaarden zich in de formule van kennisgeving sporen van eentoonigheid; en was het wonder zoo de woordeschat der diplomatie eindelijk uitgeput raakte?

Daar bekomt Van der Palm op zekeren morgen een knorrigen brief van Jeronimo de Bosch uit Amsterdam: 'Waarde Vriend! Sedert eenige dagen door ziekte aan mijne kamer en bed verbonden, ontvang ik de tijding dat het beeld van De Ruyter, nadat het drie maanden in Brabant is opgehouden, alhier te Amsterdam *teruggekomen is*; en wel om deze bijzondere reden, omdat men in Frankrijk niet mag inbren-

gen eenige gehouwen of gesneden beelden; waartoe, zooals men thans voorgeeft, eene hooge qualificatie van het gouvernement zou worden vereischt. Ik begrijp deze dingen niet, want ik dacht dat het fransch gouvernement voor de vrije doortogt gezorgd had. Ik kan er nu niets meer aan doen, en zal binnen weinige dagen UEd. de kist toezenden. UE. moet dan zorg dragen, dat dezelve vrij en veilig naar Parijs kan worden verzonden.'

De kist komt in Den Haag terug en Van der Palm schrijft aan Schimmelpenninck om de bewuste hooge kwalifikatie van het fransch gouvernement. Zij wordt hem toegezonden; en Schimmelpenninck schrijft er bij: 'Het zal mij aangenaam zijn, de buste alsnu spoedig te mogen ontvangen; wanneer *misschien* de Burger Roland, die, niet langer hebbende kunnen vertoeven, zijn werk inmiddels naar een bij hem ontvangen portrait *heeft voortgezet en bijna voleindigd*, er nog een nuttig gebruik van zou kunnen maken.'

Misschien! Er waren thans juist acht maanden verlopen sedert de eerste aanvraag. Doch van dit oogenblik scheen er op het werk zegen te zullen rusten. De Burger Jansen in Den Haag, eerste kommissaris voor de Fransche troepen in soldij der Bataafsche Republiek, moest naar Parijs een wagen zenden, tot den artillerie-trein behoorend, en was bereid in dien fourgon de noodige ruimte af te staan voor de kist waarover de Burger van der Palm, als Agent van Nationale Opvoeding, hem geraadpleegd had.

Van der Palm haalde adem, schreef tot zijne verkwikking eenige bladzijden aan *Jezaias verklaard*, las tot verpoozing een hoofdstuk uit Hendrik van Wijn's *Historische Avondstunden*, en maakte toen zijne rekening op. Het bleek dat de buste van den krijgshaftigen Michiel Adriaansz, thans eigenaardig genoeg in een oorlogswagen op weg naar Parijs, alles te zamen uit 's lands kas eene uitgaaf van *f* 382 en 4 stuivers geëischt had.

Na eene week of zes schreef nu de Agent aan den Gezant: 'Het zal mij tot genoegen verstrekken door u geïnformeerd te worden, dat de kist in goede orde is gearriveerd, en dat het daarin beslotene den Burger Roland, in de vervaardiging van

het borstbeeld des admiraals, nog van wezenlijke dienst heeft kunnen zijn.’

Geen antwoord; slechts een gerucht - doch een gunstig gerucht. En daarom, na weder zes weken, nogmaals aan Schimmelpenninck geschreven: ‘Door partikuliere berigten geïnformeerd zijnde, dat de buste van den admiraal De Ruyter met het overige daarbij gevoegde aan uw adres is aangekomen, kan ik niet nalaten mijn verlangen te betuigen, om daarvan legale confirmatie van uwentwege te ontvangen.’

Daar komt ten laatste, een vol jaar en daarbij veertien dagen nadat deze zaak op het getouw was gezet, Schimmelpenninck's antwoord. Het was een lange brief van twee volle zijden, en eerst bovenaan de derde las Van der Palm dit naschrift: ‘Wat betreft de buste van den admiraal De Ruyter, welke door den franschen legerwagen in goeden staat overgebracht is, dezelve *te laat gekomen zijnde* om voor model te dienen, is in het hotel der Bataafsche Legatie alhier geplaatst. De beeldhouwer Roland is thans bezig de laatste hand te leggen aan het werk, waarmede hij door het fransche gouvernement belast is.’

VI

‘Dezelve te laat gekomen zijnde!’ ... Het ware kinderachtig uit deze omstandigheid in zichzelf iets te willen afleiden ten nadeele van het bataafsch gouvernement, van Schimmelpenninck, of Van der Palm. Ook den bestgezinde kan een ongeval overkomen. Doch bezondigen wij ons aan valsch vernuft, zoo wij in dat geteut en getob met die buste van De Ruyter de afschaduwing meenen te zien van een geest van lamzaligheid, die welligt eerst in de dagen der Bataafsche Republiek in onze natie gevaren is, maar niet onmiddellijk na die dagen haar weder verlaten heeft?

1862.

Tollens.

I

De heer Schotel verhaalt, in zijn nuttig boek over Tollens, Tollens en zijn tijd, door Dr. G.D.J. Schotel, 1860. Bldz. 364. dat ongeveer eene maand na 's dichters dood, in November 1856, door eene haagsche rederijderskamer een 'Tollensavond' is gegeven, bij welke gelegenheid op de kruin van Tollens' borstbeeld, onder het aanheffen van fanfares, een gouden lauwerkrans geplaatst en de pasgestorven dichter bij Petrarca vergeleken is. 'Zoo Tollens,' heette het in den aanhef van een toepasselijk vers:

Zoo Tollens aan den zoom des Tibers waar' geboren,
 Waar heilig kunstgevoel in arm en edel woont;
 Had hij zijn verzen in Petrarca's taal doen hooren,
 Hij ware op 't Kapitoel gekroond!

En eenige strofen daarna:

Maar nu hij de aard verliet; nu hem geen praal kan deeren,
 Wiens stoffe daalde in 't rijk van stilte en duisternis;
 Nu mogen arm en rijk, naar lust van 't hart hem eeren,
Die grooter dan Petrarca is!

Ik haal deze regels alleen als waarschuwend voorbeeld aan, en ten einde te doen gevoelen welke de dwaling van het

nu levend geslacht zou zijn, indien wij bij het bepalen van Tollens' verdienste, in stede van hem alleen aan zichzelf te meten, hem naast of boven een wereldberoemd dichter van vroeger of later tijd gingen plaatsen.

Niet slechts heeft Tollens nooit eene duidelijke voorstelling gehad van Petrarca's persoon of eeuw of poëzie, maar, ook afgezien van eene betrekking als die tot Laura, alleen denkbaar te midden der fransch-italiaansche zeden van April 1325, vormen beide dichters in alle opzigten een scherp contrast. Petrarca was een hoveling en een wereldling, een schitterend edelman en geleerde, alleen voor den vorm een dienaar van paus en kerk, en daarbij van zulk een hartstogtelijk karakter, dat hij nog op zijn zeventigste jaar zich beklaagde zijne zinnen niet meester te zijn. De krooning op het Kapitoel is zijnerzijds een meesterstuk van grooter en kleiner intrigen geweest, niet ongelijk aan het jagt maken op ridderorden in onze democratischer dagen. Zoo zijne eeredienst voor Laura hem van het aangaan van een huwelijk heeft afgehouden, dit belette niet dat in de straten van Avignon verschillende knapen en meisjes, kinderen van burgerdochters, zijne beeldtenis droegen. Een man, in één woord, wiens kunstvorm het tegenbeeld aanbiedt der natuurlijkheid en eenvoudigheid welke voor Tollens den hoogsten rang der schoonheid vertegenwoordigden, en voor wiens maatschappelijken rang Tollens overal schichtig uit den weg zou zijn gegaan; om niet te spreken van het burgerlijk rood der verontwaardiging dat, bij eene ontmoeting met den galanten Petrarca, den eerzamen rotterdamschen verhandelaar naar het aangezigt zou zijn gestegen. Maar tegelijk een man wiens naam onsterfelijk voortleeft onder de heroën der dichtkunst, gelijk hij door de kracht van zijn genie de legende eener meer dan aardsche liefde heeft geschapen.

Het is eene voorname fout der nederlandsche letterkundigen in het algemeen dat zij het goede, hetwelk zij voortbrengen, steeds willen vergeleken hebben bij een of ander buitenlandsch model, - daarmede stilzwijgend erkennende dat men den hoogsten standaard van het schoone niet bij hen zelf, maar elders te zoeken heeft. Niet alleen evenaren zij het buitenland, maar, zal men hen gelooven, dan overtreffen zij het

keer op keer. Wanneer de heer Schotel in het voorbijgaan over Messchert's *Gouden Bruiloft* spreken moet, waarvan Tollens eene prachtuitgaaf bezorgde, dan noemt hij dit gedicht een echt kunstjuweel niet alleen, wat misschien zeer gepast is, maar zwicht voor de verzoeking er in één adem bij te voegen: 't Welk bij geen der beroemde dichtwerken van gelijken aard, als de *Louise van Voss* en de *Hermann und Dorothea* van Goethe, in eenig opzigt behoeft achter te staan.' In gelijken geest wordt over Tollens zelf gesproken. De *Overwintering op Nova Zembla* heet 'een stuk, welks wedergade in geene taal der wereld bestaat;' en zelfs die sterke verzekering is den beoordeelaar niet genoeg. Er volgt: 'Schiller heeft ons in zijnen *Wilhelm Tell* de interessante natuuraferreelen, welke hij nimmer aanschouwd had, zoo treffend en gelijkend geschilderd, alsof hij ze herhaalde malen had bezocht en bewonderd; doch Tollens overtreft hem in dit opzigt nog verre; want deze voert ons alles, tot in de geringste kleinigheden, zoo aanschouwelijk voor den geest, alsof hij zelf een lotgenoot van Barendsz geweest ware en die verschrikkelijke overwintering mede had doorgestaan.' Doch wat verwijlen wij bij hetgeen een jongere vriend in 1860 te boek stelde? Reeds in 1809 schreef Helmers aan Tollens: 'Onze vaderlandsche dichtkunst staat thans op eene hoogte, waarop zij nog nimmer is geweest. Onze naburen overtreffen wij op dit oogenblik zeker.'

Daargelaten of het Tollens-zelf genoeg kan gedaan hebben aldus door zijne tijdgenooten in de hoogte te worden gestoken, in elk geval moet wie hem thans begrijpen en waarden wil een anderen weg inslaan. Eer wij gaan bepalen of hij de naburen van 1809 en vervolgens al dan niet overtroffen, wenschen wij te weten of hij ze gekend heeft; en wat ons het meest in hem treft is dat, in den intiemen zin van het woord, dit blijkbaar niet het geval is geweest. Goethe en Schiller, Scott en Byron, Chateaubriand en mevrouw De Staël, al degenen, om kort te gaan, die buiten Nederland op de litteratuur der 19de eeuw een eigen stempel hebben gedrukt, zijn van het begin af vreemdelingen voor hem geweest en zijn dit ten einde toe gebleven. Hun geest, - ik spreek niet van dit of dat gedichtje, door hem in onze taal overge-

bragt, één van Goethe, één van Scott, een half dozijn van Schiller, - hun geest was een andere dan de zijne. Zij hebben tol betaald aan de romantiek: hij niet. Zij schiepen nieuwe gedachten: hij alleen nieuwe vormen. Zij openden een tijdvak: hij hielp er een sluiten. Het voltairianisme, waartegen zij reageerden, werd door hem voortgezet. Hij populariseerde het te onzent, gelijk twee eeuwen te voren door Cats met het kalvinisme gedaan was.

Van daar de inspanning die het ons kost, ik zeg niet sommige beroemde verzen van Tollens fraai te vinden, - daar zijn er onder die regtstreeks tot het hart gaan en zich onuitwischbaar in elk nederlandsch geheugen prenten, - maar door te dringen tot den eigenlijken aard zijner poëzie. Zijne wijsbegeerte, tevens zijne godsdienst, is het deïsme van Voltaire; is het christendom, ontdaan van zijne verborgenheden en herleid tot een kosmopolitisch geloof op eigen hand. Tevens leert ons zijn voorbeeld dat deze soort van levensbeschouwing gepaard kan gaan met ingetogenheid van zeden, en met een opgewekt godsdienstig gevoel. Verkeeren wij in de stemming welke naar een stichtelijk boek, een psalm, een woord van troost of bemoediging doet grijpen, dan vinden wij in zijne gedichten stof genoeg; want zij omvatten de uitstortingen van een aandoenlijk gemoed dat reeds vóór het twintigste levensjaar medegevoelde, en tot voorbij het vijf-en-zeventigste al zijne warmte behield. Komen wij daarentegen tot deze poëzie met onze nooden als kinderen der eeuw, met onze kritiek, ons scepticisme, ons ongeloof, ons verdeeld of gebroken hart, dan laat zij ons koel; dan achten wij dezen rok zonder naad een afgedragen kleedingstuk; dan hebben wij moeite ons voor te stellen dat iemand, met zoo weinig menschenkennis, zooveel zelfbehagen, en zulk een beknopt vokabulair, ooit onder de echte dichters is kunnen gerekend worden.

De getrouwste uitdrukking van het anti-romantische in de denkwijze van Tollens, vindt men in zijn *Jubelzang* bij de 25ste verjaring der maatschappij Tot Nut van 't Algemeen in 1809. Het was het laatste jaar der regering van koning Lodewijk. Het vernederend gevoel der fransche overheersching had nog

niet die zucht naar eene hernieuwing der oudvaderlandsche heldedaden wakker gemaakt, waaruit een weinig later bij Helmers de *Hollandsche Natie*, bij Tollens-zelf zoo menige daarmede gelijkkluidende lierzang geboren werd. Men had nog vrede met het bewustzijn dat Nederland had opgehouden onder de mogendheden van Europa een stemhebbend medelid te zijn. Van eene herstelling van het Huis van Oranje was nog geen spraak, en onder het zachte juk van het uitheemsch koningschap troostte men zich met de gedachte dat thans de maatschappij Tot Nut van 't Algemeen verrigtte, en met beter gevolg, wat vroeger het minder vreedzaam werk der Trompen en der De Ruymers geweest was. 'Ja,' wordt van Nederland gezegd:

Ja, 't heft den feestzang aan, zoo ver zijn grenzen strekken;
't Laat andren thans de kruin met helden-eerloof dekken,
't Laat andren naar den staf, dien 't eens gezwaaid heeft, staan,
En biedt *een grootscher borg* voor de oude grootheid aan.
Het donderde eens zijn wet, nooit straffeloos geschonden,
Euroop in 't angstig oor, uit duizend koopren monden;
Het schrijft den nabuur thans, *uit ons geheiligd koor*,
Het voorbeeld en de les van deugd en wijsheid voor.

Met dit laatste was het den dichter niet slechts meenens, maar hij beschouwde het als de voorname vrucht der geschiedenis van zijn tijd. Had de fransche omwenteling alles omvergeworpen, - de dienst der Wijsheid en der Deugd, gelijk men die in den tempel van het Nut verrigtte, was alles weder komen opbouwen. Eene warme hulde aan die twee *godessen*, gelijk zij genoemd worden, was er het gevolg van:

Verwoesting drong zich los met al haar helgedochten;
Europa sloeg in brand, en de uitgebarsten gloed
Verzengde vrucht en zaad en dronk het rookend bloed.
De moord verhief het zwaard, de krijg ontstak zijn donder;
Het licht der achttiende eeuw ging dof en dreigend onder,
En spelde 't angstig hart, met blikken, gram en woest,
Den akeligen nacht, die 't menschedom dekken moest...
Toen zaagt Gij 't helsch verbond zijn woeste driften lesschen,
Toen zwoert Gij 't van omhoog uw weerstand toe, godessen!
En schoot op ons gebed, van uit ons heilig koor,

Den eersten straal van troost dien nacht van jammer door.
't Geweld mogt op zijn roof zijn nieuw triomflied huilen,
Gij reikte ons de armen toe om aan uw borst te schuilen,
En riept de broeders in, die ver uit hart en oog,
Verdoolden van elkaâr, waarheen de staatsstorm vloog.
't Verderf mogt wijd en zijd zijn bloedig puin aanschouwen,
Wat neerzeeg voor zijn vuist, wist gij weer op te bouwen,
En in 't verplettend wee, dat als een stortvraag viel,
Stroomde uit Uw volle borst ons veerkracht in de ziel.
De heerschzucht mogt naar lust het krimpens lijf verslaven,
Gij voerde 't hart omhoog en schonkt den geest uw gaven,
En hield in zooveel ramp, die de afgrond opwaart smeedt,
Het evenwigt voor 't minst in 's werelds lief en leed.

II

Er kunnen oogenblikken zijn geweest dat zulk een dichter, in gevleugelde woorden, de stemming en denkwijze van de groote meerderheid zijner landgenooten uitdrukte, en dit kan den sleutel geven tot het geheim eener populariteit die ligter benijd of bespot, dan verworven wordt. Maar om zich op die plaats te handhaven, of na eene tijdelijke verwijdering haar weder in te nemen, - daartoe wordt in een dichter meer vereischt dan Tollens bezat of geven kon. Zonder ategader van Mefistofeles gebeten te zijn, hebben wij kinderen van den tegenwoordigen tijd slechts bij uitzondering de kennismaking met Faust kunnen ontgaan. Werther en René, Delphine en Corinne, Harold en Don Juan, Elvire, Rolla, Atta Troll, zij zijn het wier schimmen ons van jongs af uit den slaap hebben gehouden. Hoe zou dan Tollens ons kunnen bekoren, die van alle niet-nederlandsche genieën het meest met een talent als Claudius dweepte, en in zijne reactie tegen verhevenheid, diepzinnigheid, en romantiek, het menschelijk leven tot een omberpartijtje herleidde, het voorregt eener goede gezondheid verheerlijkte, en het tandekrijgen bezong?

Tollens is een nationaal nederlandsch verschijnsel geweest, alleen zuiver waarneembaar voor wie ik zeg niet zich losmaakt van vergelijkingen zoo buitensporig en willekeurig als de in den aanvang genoemde, maar voor wie afstand doet van iedere poging hem *en bloc* tot den nieuweren tijd te

brengeu. Ik voeg er bij, opdat elk woord zijne kracht behoude, dat het een dichter geenszins onvoorwaardelijk tot lof verstrekt nationaal te zijn. De hoogere poëzie is van alle eeuwen en voor alle natien; wie slechts een volksdichter is, behoort uit den aard der zaak tot de vernuften van den tweeden rang. Ook dit is door de tijdgenooten van Tollens te vaak over het hoofd gezien, en heeft de regte waardering zijner gaven in den weg gestaan. Zelfs de uitnemendste van die soort kan slechts bij enkele gelegenheden zijne meesterschap toonen, en zal, indien hij zijne nationaliteit ook bij andere onderwerpen op den voorgrond laat treden, dit alleen tot schade der poëzie kunnen doen. Bekrompenheid en vooroordeelen zijn de schaduwzijden van elk levendig nationaliteitsgevoel. Van daar de onovertroffen schoonheid van sommige der gedichten waarin Tollens lucht heeft gegeven aan zijn vaderlandsch gemoed, en de aanstootelijke volkshaat die in andere doorstraalt.

Misschien herinnert de lezer zich niet aanstonds welke wanklanken hier bedoeld worden, of denkt daarbij alleen aan deze of gene vaderlandsche romance: *Het slot Loevestein*, *Kenau Hasselaar*, *Het turfschip van Breda*. Werkelijk spreekt uit die gedichten, bij afwezigheid van allen historischen zin, een sterke geest van snoeverij. Het is het chauvinisme der napoleontische legende, geantidateerd en overgebracht op onzen tachtigjarigen oorlog.

Niettemin schijnt het alsof Tollens, in die kleiner en huiselijker gezangen, slechts eene voorproef heeft willen geven van hetgeen hij voor de niet-Nederlanders eigenlijk gevoelde. Hem stond het heldetijdvak onzer nationale geschiedenis in zijn geheelen omvang als eene periode voor den geest waarin de Nederlandsche Leeuw dag aan dag de tanden liet zien, en ons volk meer op de woeste Noormannen van weleer, dan op eene beschaafde en alleen voor hare regten strijdende natie geleek. 'Thans blijft het schuim der baren wit,' zegt hij in zijn *Aanblik op de Noordzee*; alsof de zee met bloed rood te verwen in vroeger tijd tot het dagelijksch bedrijf onzer vaderen behoorde.

Ginds leerden de ongetemde Geuzen
Kastieljes *koppen weeker kneuzen*,

heet het in datzelfde gedicht; en de zanger slaakte een zucht, dat die goede dagen helaas nimmer terug zullen keeren. Zelfs waar hij zich tot de hoogte der apostrofe verheft, en met echt dichtelijke bezieling de zee van 1670 bezweert die van 1810 te beschamen, ziet hij in zijne verbeelding slechts gedenkteekenen van oorlogswoede:

Vloei af, en laat uw waatren zakken
 En toen uw boôm, *bezaaid met wrakken*,
 Tot Neerlands zoen *vernield, doornageld*, in uw schoot:
 Vloei af, en spoel, met schrik en schaamte,
 Der vaadren *overplast geraamte*
 Voor de oogen van hun kindren bloot.

In het *Tafereel van den Vierdaagschen Zeeslag* worstelt de Nederlandsche Leeuw met het Engelsche Luipaard, en wordt aan dit laatste dier meer dan één onedele eigenschap toegeschreven. De plannen van den Leeuw en de wenschen van den dichter zijn:

Hij zal zijn kracht *tot wraak verlagen*,
 Het roofdier uit het moordhol jagen,
 En sleuren 't naar de vlakke weer,
 En plettren 't, rondgeslingerd, neer!
 Breek aan, o dag, die 't aan zal staren!
 Gewenschte morgen, licht en blink!
 Hef rasser 't hoofd van uit de baren,
 Opdat de Brit *er te eer in zink!*
 Daag schooner aan de ontgloeide kimmen,
 Nu Neerlands praal ten trans zal klimmen,
 Nu Neerlands vuist, *in gift en gal*,
 Den dollen zeehond smoren zal.

Een niet minder hartstogtelijk beeld dan die gesmoorde britsche zeehond is in *Willem de Eerste* de spaansche draak, eene teelt des Duivels, slechts op den ondergang van Nederland belust:

De *hel* doorzocht haar zwartste hoeken,
 En *spoog*, op Spanje's jammervloeken,
 De list naar Neerlands bodem heen.

In het met goud gekroonde vers *De dood van Egmond en Hoorne* zijn de spaansche monarchie en de hel één en dezelfde zaak:

*De geest des kwaads, zijn poel ontvlogen,
Koos Spanje's erf ten liefsten buit,
En spoog het gift, er ingezogen,
Op Neerlands eerste wasdom uit.*

In den *Zegezang na de overwinning bij Nieuwpoort* wordt de beeldspraak van den liebaart werkelijkheid, en woelen de handen der Nederlanders, wolverwers geworden, in het zwart-roode spaansche ingewand:

Ontzaglijk schudt *de leeuw* zijn manen
En daagt wie nog hem aangrimt uit;
Den wapentrots der Kastiljanen
Omvat zijn klaauw als zegebuit.
We ontscheurden dien aan 's vijands benden;
Wij boorden in hun ijsren lenden
En grepen hen in 't wrokkend hart.
Wij voelden daar hun woede branden,
En 't *bloed*, dat droop van *onze* handen,
Zag giftig en van gruwlen *zwart*.

Al deze verzen, waarin de vaderlandsliefde ons toeschijnt zich als eene door wijn en bloeddorst verhitte marketentster aan te stellen, hebben den grond gelegd voor Tollens' roem. Zelfs zijn er onder zijne tijdgenooten geweest die hem deswege, - daar hij zich slechts in het strijdperk behoefde te vertoonen om alle andere nederlandsche dichters dier dagen te overtreffen, - *een Napoleon in de velden der poëzie* hebben genoemd (Schotel, blz. 42).

Doch laat ons niet vooruitloopen. De 19de eeuw is voor Nederland eerst aangebroken na 1830, en slechts oningewijden kan het verbazen Tollens met beide voeten op het gebied der 18de te zien staan. De overlevering wil dat hij op zijn vijftiende jaar een vurig patriot was, en voor eene club liederen dichtte, bestemd gezongen te worden op de wijs der *Marseillaise*. Doch elk spoor van oorspronkelijkheid of eigen vinding

was vreemd aan die revolutionaire luidruchtigheid, en al spoedig zien wij hem zich der overgevoeligheid van een vroeger tijdperk in de armen werpen. Zoo ontstonden zijne *Proeve van Sentimenteele Geschriften en Gedichten* en de in denzelfden trant geschreven *Nieuwe Verhalen*.

Hij was echter van nature in het minst niet sentimenteel, en ook bij dit genre kon hij slechts eene korte poos in het voorbijgaan verwijlen. Van zijne ongeschiktheid voor de dramatische poëzie had tusschentijds het vertalen van een aantal treurspelen hem overtuigd, waarbij hij tot Voltaire en zelfs tot Racine terugging. Twee oorspronkelijke drama's: *Lucretia of de verlossing van Rome* en *de Hoekschen en Kabeljauwschen*, waren van den geest van het fransche classicisme geheel doortrokken. Hij zelf verfoeide in later tijd die gebrekkige proeven, en heeft ook nooit weder voor het tooneel gearbeid.

Niettemin had Voltaire hem aan zichzelf geopenbaard en op het rechte spoor gebragt. Niet de Voltaire der treurspelen, wel is waar, maar der berijmde vertellingen. De *Jaargetijden*, misschien het fraaiste van al Tollens' verzen uit de eerste periode, behooren van het begin tot het einde tot de school der *Trois Manières*, en missen zelfs het merk der joligheid niet, waarmede de fransche meester het genre gestempeld had. Les Trois Manières geldt voor de volmaaktste onder Voltaire's vertellingen in dichtmaat.

De naam van Corinna, door Tollens in dat gedicht aan eene jonge schoone gegeven, kan doen vermoeden dat de faam van mevrouw De Staël's roman tot hem was doorgedrongen. Doch voor het overige geen zweem van overeenkomst met de denkwijze der fransche vrouw van den nieuweren tijd. Voor zoo ver ik zien kan is Tollens, ook nadat hij geheel en al zichzelf en slechts de dichter zijner eigen indrukken en aandoeningen geworden was, in den zin, door de schrijvers der romantische school aan die uitdrukking gehecht, steeds klassiek gebleven. Zelfs in zijne gemakkelijke versifikatie, in de zuiverheid zijner taal, in het doorzigtige zijner gedachte, in de keus zijner beelden, herkent men den discipel van den ouden franschen tijd; eene verwantschap die wij ook bij Jacob van Lennep

aantreffen, na of met Tollens zeker den populairsten van alle nederlandsche schrijvers.

Men beweert dat Tollens onze eigen klassieken, met Hooft en Vondelaan de spits, ijverig bestudeerd heeft. In geen geval is hij diep in hunne denk- of hunne zegswijze doorgedrongen. Hooft's objectiviteit, in het beoordeelen van spaansche toestanden en personen, vindt men nergens bij hem terug; wel het tegendeel daarvan. Hooft's puntigheid is hem even vreemd als zijne gewrongenheid en gezochtheid. Ook naar het eigenaardige in Vondel zoekt men vruchteloos bij Tollens. Een treffend voorbeeld van dat gemis vindt men bij Dr. Schotel, waar deze den *Jefta* des eersten tegen dien van den laatste overstelt (bladz. 254). De aanhaling is voor Tollens min of meer vernederend, maar tegelijk in zoover onverdiend als in het behandelen van gewijde onderwerpen nooit Tollens' kracht gelegen heeft.

Dat de werken van den zinrijken, epigrammatischen Huygens hem niet aangetrokken hebben, baart minder verwondering dan zijn zwijgen over Cats. Toch is het een zoo natuurlijk als het ander. Herhaaldelijk heeft men Tollens een tweeden Cats genoemd, maar zonder genoegzamen grond. Op den bodem der breedsprakigheid van Cats ligt eene degelijkheid en veelzijdigheid, welke aan de poëzie van Tollens te zeer ontbreekt. Aan de dichtelijke roeping van Cats kan niet getwijfeld worden: omtrent die van Tollens is men het met zichzelf somtijds oneens. Ook ligt het in den volksaard dat, ofschoon beiden gestadig tot deugd en godsvrucht vermanen, nogtans het rationalistisch geloof van den een zulke diepe wortelen niet kon schieten, als het schriftuurlijke van den ander gedaan heeft. En Tollens was rationalist tot in de taal! Het kleurlooze is bij hem regel, het teekenachtige uitzondering. Cats daarentegen heeft de taal verrijkt met eene ware galerij van beelden.

Deze opmerkingen bedoelen geenszins, Tollens' roem te verkleinen. Men kan onder de nederlandsche dichters onzer eeuw een aanzienlijken rang bekleeden, zonder bij die van zeventienhonderd ter school te zijn gegaan. Maar het is van belang op te merken dat de aristokratische plooi, die onze

ouden kenmerkt, bij Tollens gemist wordt. Zijne dichtkunst is bovenal natuurlijk van aard, en het blijkt niet dat hij ooit behoefte heeft gevoeld aan iets anders of iets meer. Het vlakke en doorschijnende der fransche epigonen was een geschikter voertuig voor hetgeen in hem omging, dan het geciseleerde maar dikwijls duistere der vaderlandsche klassieken.

Van het zwijgen van Tollens over Cats weet ik geen verklaring te geven. Voor zoover ik mij herinneren kan, wordt zelfs Cats' naam nergens door hem genoemd: ook niet in het voorbijgaan, wat echter met een groot aantal andere vaderlandsche dichters insgelijks het geval is. Met opzet kan dit niet geschied zijn, want Tollens is nooit een navolger van Cats geweest en behoefde geen geleende vederen te verbergen. Het feit bewijst welligt alleen dat hij zich niet bewust is geweest van eene bepaalde verwantschap met den Raadpensionaris, en ook, dat hetgeen daaromtrent verzekerd wordt meer op hooren zeggen rust, dan de vrucht van onderzoek of naauwkeurige vergelijking is.

III

Waar zoo veel van hetgeen thans in de mode is en door ons als eene aanwinst beschouwd wordt, aan de poëzie van Tollens ontbreekt, daar kan het niet verwonderen dat wij, bij eene oppervlakkige kennismeming van deze, meest van al door hare onbeduidendheid getroffen worden.

Ook Bilderdijk was een genie van gisteren, maar op geheel andere wijze. Ofschoon het meestal reaktionaire krachten zijn, welke zich bij hem in het gelid komen scharen, die krachten vormen een digt aaneengesloten centrum. Zij hebben een regter- en een linkervleugel, en voor het geval dat de veldslag gewonnen wordt, kan Bilderdijk voor het vervolgen van den vijand over menig regiment kavallerie beschikken.

Bij dien rijkdom vergeleken, maakt Tollens eene povere vertooning en bevindt de humaniteit, die al het menschelijke als van hare familie beschouwt, zich aan Bilderdijk's zijde. Deze bestreed zijne eeuw, maar al strijdend leefde hij haar leven mede. Zijn blik omvatte de geheele nieuwere maatschappij; en al

zocht hij bij voorkeur schedels waarop hij zijn vloek kon doen nederdalen, hij zocht ze geheel Europa, geheel de wereld door. Tollens zegende; maar zegende alleen het kleine land zijner inwoning en de wieg van zijn kind.

Hij heeft gemeend, en vaak gezegd, dat hetgeen hem scheidde van de mannen die onder zijne tijd- en landgenooten de eerste plaatsen innamen, vooral hierop nederkwam dat hij geen latijn of grieksch verstond, en zij wél. Dit kan ook op Bilderdijk zien, hoewel hij diens naam slechts enkele malen noemt en de keeren dat hij met hem in aanraking kwam, in weerwil van een paar gewisselde brieven, zeldzaam bleven. Maar niemand denkt er aan, de mindere geleerdheid van Tollens te berispen. Hem ontbrak van het begin af wat hem levenslang is blijven ontbreken: de hooge dichterlijke vlugt; wat Napoleon in de krijgskunst noemde: *la partie divine de l'art*. Zijn geest bleef hangen aan kleine gebeurtenissen, kleine aandoeningen, kleine tegenstellingen; voor de groote had hij geen oog. Mits Nederland voor het uitwendige weder een vrij land werd, door een telg uit het Huis van Oranje geregeerd; mits onder de hoede van dien vorst alle brave burgers een rustig leven konden leiden, was het overige hem tamelijk onverschillig. De andere volken der aarde liet hij met vrede, zoo lang zij het kleine Nederland niet beschimpten; maar, weigerden zij den tol der bewondering, dan kregen zij, een voor een, den wind van voren. Met hinderlijk zelfbehagen sloot hij zich op in den engen kring zijner huisbakken denkbeelden, en men wordt schier kregel wanneer men een rijmelaar van die kracht door eene schaar hovelingen tot een onvolprezen dichter ziet verheffen.

Is hij een dichter geweest, zeggen wij onwillekeurig tot ons zelf, dan was hij het noch van geboorte, noch door het regt van verovering, maar meest van al door zijne eerezucht. Hij gevoelde krachtig, maar onbestemd, wat er noodig was om dien naam te mogen dragen; in zijne *Avondmijmering* heeft hij er het beeld van geschetst en er de handen naar uitgestrekt. Doch, hoewel die gedaante hem gestadig voor den geest zweefde, en wij in zijn onvermogen om haar te bereiken de verklaring zijner eigen onvoldaanheid te zoeken hebben, hij

was niet een der goden, van wie het geldt dat hunne magt evenredig is aan hunne liefde. Zijns ondanks zonk hij telkens in lager sfeer terug, en wreekte zich op mindere onderwerpen (de toon zijner voorredenen getuigt het) van zijne vruchteloze jagt op hoogere. In geen enkele periode van zijn leven heeft het hem aan dichterlijke opwellingen ontbroken; maar ook in alle heeft zijne huisvrouw hem moeten troosten van de tekortkomingen zijner muze.

Bilderdijk's naam brengt onwillekeurig dien van Da Costa, en tevens het opmerkelijk feit in herinnering dat Da Costa voor Tollens, zoo ver wij kunnen nagaan, niet bestaan heeft. Een bewijs te meer voor de stelling dat Tollens tot een vroeger tijdperk behoorde. Da Costa toch was, krachtens zijn uitgangspunt en zijne methode, een modern man; een reaktionair wien zijne oud- en nieuwtestamentische begrippen niet verhinderden de wapenen der 19de eeuw te hanteren; die tegen de nutsverhandelingen uit de dagen van Tollens zijne geniale improvisaties overstelde; en wiens bekeering van het jodendom tot het christendom, bij Tollens' overgang van het katholicisme tot het protestantisme vergeleken, denken doet aan eene welonderhouden kanonnade, in onderscheiding van een vochtig geworden vuurwerk. Zou Tollens gemeend hebben, aan zijn fatsoen te kort te doen, zoo hij in eenig opzicht tegen de gestelde magten, de aangenomen gebruiken gezondigd, of hoe dan ook aan den weg getimmerd had: de ander deinsde, als het moest, zelfs niet voor de vrijmoedigheid van den Yankee terug.

Wat misschien erger was: Da Costa bewoog zich in de rigting der godsdienstige herleving waartoe Chateaubriand in de eerste jaren der eeuw den stoot gaf, en welke Lamartine de kroon opzette; en dit was voor Tollens reden genoeg, niet van hem te houden. Als een goed vertegenwoordiger van hetgeen de 18de eeuw 'de verlichting' noemde, haatte Tollens elken vorm van orthodoxie; en zonder zoo ver te gaan als zijn vriend Helmers, die de mysterien van het evangelie bij een mispelkrans om de slapen van Jezus Christus vergeleek, hield toch ook hij zich in zijn binnenste overtuigd dat, regtzinnig en een duisterling te zijn, in den regel zamenging. De poëzie van Da Costa kan hem als poëzie niet ongevoelig

hebben gelaten; maar bij den inwendigen strijd bleef de overwinning aan het vooroordeel, en nooit ontsnapte aan een mond, die van loftuitingen voor het dichtwerk van middelmatigheden overvloedde, één woord van openbare hulde aan den meester.

Ook wij gaan met Da Costa slechts tot zekere hoogte mede, en, willen wij ongestoord van zijne apokalyptische visioenen genieten, dan moeten wij beginnen buiten onszelf te treden. Onvoorwaardelijk kiezen, tusschen hem en Tollens, kunnen wij niet. Maar, werden wij uitgenoodigd te beslissen naast wien van beiden, zoo men wil, het zinnebeeld van den domper past, wij zouden niet aarzelen. Een domper is Tollens geweest, die in onze neiging tot nationale zelfvergoding ons heeft gestijfd; met zijn burgerlijk ideaal van tevredenheid ons in slaap heeft gezongen; de melodien der eeuwigheid op een draaiorgel heeft gezet. Da Costa daarentegen was niet alleen een kerkorgel, maar hij heeft ook onzen gezigtskring uitgebreid, onze zelfkennis vermeerderd, en, naar de fraaije tegenstelling bij Goldsmith, wanneer spotlust ons onder zijn gehoor had gebracht, ons genoodzaakt te blijven en met de anderen mede te bidden.

IV

Tollens' voorredenen, zeide ik, getuigen van gestadige onvoldaanheid over eigen werk; en inderdaad is dit het ware woord tot kenschetsing der bijzondere soort van nederigheid waarvan die bekentenissen overvloeijen. Van vele zijner stukken plag hij te zeggen dat hij ze 'bekwamer achtte tot verkleining dan tot instandhouding zijner dichterlijke eer.' In de voorrede van den vijfden druk der verzameling van 1810 leest men: 'Meer dan eigen roem is die der vaderlandsche letteren mij dierbaar: daarom wensch ik van harte dat eenmaal deze gedichten, naar billijkheid, bij de minst lofwaardige zullen gerangschikt worden, die wij vervolgens zullen bezitten.' In de volksuitgaaf van Tollens' werken (Leeuwarden 1871) ontbreken deze en alle andere voorredenen; ofschoon zij den dichter niet minder tot eer verstreken dan de verzen zelf.

Nederig was hij zeer, in zoo ver hij zich niet liet bedwelmen door den schier onverdeelden lof waarmede zijne verzen

ontvangen werden; eene toejuiching die in de geschiedenis onzer letteren misschien zonder voorbeeld is. Maar die bescheidenheid was berusting, en in den grond zijns harten werd hij veeleer door eene groote mate van roemzucht gekweld. Noode onderwierp hij zich aan de rol van liereman of dorpsvedelaar, in sommige zijner liedjes geestig door hem geteekend, en op het titelblad van die naar Claudius in beeld gebracht. Een wereldzanger had hij willen zijn, een Tasso, een Virgilius. De zorg voor zijn dichterlijken naam is eene der groote kwellingen van zijn leven geweest, en met de jaloerschheid van een minnaar, die de zomersproeten van zijn meisje loochent, heeft hij geheele bundels zijner werken eigenhandig verduisterd. Op het laatst zou hij gewild hebben dat de twaalf, die zijne *opera omnia* behelsden, tot twee hadden kunnen slinken; en alleen zekere onvastheid van oordeel is de reden geweest dat hij, in het werk der zelfschifting, halverwege is blijven steken.

Maar zoo hij hard was voor zich zelf, - zoo hard dat niemand aan de dichterlijke waarde zijner verzen met meer bekommering getwijfeld heeft dan hij, - hij was het ook voor anderen. Men kan bij Dr. Schotel vinden (bl. 9) dat toen Tollens bij zekere gelegenheid, nog zeer jong zijnde, eene fabel van Kotzebue vertaald had, hij er deze aantekening bijvoegde: 'Het is een klein pareltje, uit *een zee van slijk* gezocht en zoo veel mogelijk ontdaan van de wildheid der voorstelling, die Kotzebue kenschetst.' Zoo weinig beseftte hij, die een dichter van europesche vermaardheid wilde worden, Het autobiografisch gedicht *Avondmijmering*, ook hierna te vermelden:

Zwak en mat nog steeg mijn toon,
 Zonder kracht of zwier;
 Eenmaal zou hij, stout en schoon,
 Stroomen van mijn lier.
 Onbekend nog klonk mijn naam
 In des landzaats oor;
 Luidkeels drong hem eens de faam
 Tot den vreemdling door.
 Eenmaal schreef voor 't nageslacht
 's Lands historieveêr
 Mijnen naam, met dank herdacht,
 In 't geschiedboek neer.

welke

gaven daarvoor noodig waren, en dat de kansen van Kotzebue aanmerkelijk gunstiger stonden dan de zijne.

Moest men verwachten dat de jaren de scherpe kanten van zijn oordeel zouden afslijpen, dit is niet gebeurd. In de inhoudsopgaaf zijner *Dichtbloemen bij de naburen geplukt*, die kort vóór zijn dood herdrukt en door hem zelf nagezien werden, spreekt hij op denzelfden toon over Lamartine en Béranger, als vroeger over Kotzebue. Bij de vertaling der *Oude Vrouw* moest hem de bekentenis van het hart: ‘Dit gedichtje is een der weinige parelen, die er uit den slijkpoel van Béranger zijn op te visschen.’ En het opmerkelijkst is dat, gelijk men uit het daaraan vastgeknoopt oordeel over Lamartine zien kan, het dichttalent van Béranger betrekkelijk hoog bij hem stond aangeschreven. ‘Hoe stootend vele der voortbrengselen van dien losbandigen poëet voor eerbaarheid en zedelijkheid zijn mogen’, schrijft hij, ‘is het niet te ontkennen, dat hij als dichter een der eerste rangen op den Franschen zangberg bekleedt, en den vromen Lamartine bijvoorbeeld (wiens grove en naakte voorstellingen in een zijner jongste gedichten *veel walgelijker* zijn dan de wulpsheid van den eerste) in juistheid van zeggen, keurigheid van versificatie, ongezochtheid van schildering en poëtische waarheid, verre overtreft.’

Tollens schreef dit in 1839, toen Lamartine nog de ideale dichter was aan wiens lippen eene betooverde wereld hing. Wie kan, verbeelde zich welk oordeel Lamartine op zijne beurt over het gedicht *Op de koperen bruiloft van een scheepsreeder* geveld zou hebben, dat Tollens fraai genoeg vond om het in zijne eigen *Nalezing* nog eens te laten drukken:

Ieder koopman, ieder reeder,
Die van schip en scheepvaart weet,
Bakert tegen wind en weder,
Tegen worm en haaijenbeet,
't Vaartuig in een koopren kleed.
Is dan 't scheepjen goed beslagen
In zijn bronzen overjas,
Zal het weer den togt gaan wagen,
Dan nog drinken vriend en magen
Op zijn goede reis een glas -

En de bodem klieft den plas.
 Zoo zal 't hier zijn! Gij hingt heden,
 Gulle gastheer met uw vrouw!
 't Koopren dekkleed om de leden
 Van het scheepjen uwer trouw...
 Voorwaarts, voorwaarts, door de branding,
 Zij het dag of duisternis,
 Drijv' het naar de plaats der landing,
 't Scheepje, dat gekoperd is...
 Laat dan mars- en bramzeil zwellen,
 Wakkre stuurman van de boot!
 Laat het scheepje verder snellen
 Met uw lieve reisgenoot
 En uw zestal bootsgezellen...
 Goeden wind en gunstig weer,
 En vall' laat uw anker neer!

Zoo ziet men dat elke soort van poëzie hare schaduwzijden heeft, en Tollens voorzigtiger zou gehandeld hebben zoo hij Lamartine met vrede had gelaten. De fenomenale wansmaak, hier door hem ten toon gespreid, doet aan een gerigt der Muzen denken, die, vertoornd over het miskennen van een lieveling, te rade werden hem te wreken door Tollens dat bruiloftslied in te blazen.

De eerzucht, die Tollens met zichzelf ontevreden en jegens uitnemende vreemdelingen onregtvaardig maakte, deed hem ook meermalen tegen landgenooten uitvaren; evenwel of niet, of slechts bij uitzondering, met naam en toenaam door hem aangeduid.

Leerzaam is in dit opzigt zijn dichterlijke brief *Aan Cornelis Loots*, waarin hij dien amsterdamschen mededinger opwekt de onafgewerkte taak van Vondel te hervatten, en nieuwe vaderlandsche treurspelen te scheppen. De arme Nomsz die, als het op het flikken van een treurspel aankwam, Loots onderrigt had kunnen geven, krijgt er in dat vers geducht van langs; gelijk de rijmelaars zijner dagen in het algemeen. Er wordt daar gesproken van 'dichters op wassen vleugelen en met eene brommende luit; wormen, die van elke vier woorden er drie doorhalen; indringers op Hollands zangberg, die heiligschennis plegen aan de nationale kunst; een smakelooze hoop,

gebogen onder het juk van uitheemsche schouwburgwetten.' Kortom, eene lompe en grove soort van kritiek; misschien niet ruwer dan hare voorwerpen verdienen, maar onvereinigbaar met den reuk van zachtzinnigheid waarin Tollens langen tijd gestaan heeft.

Echter miskent men hem, wanneer men die scherpe toonen alleen als wanklanken aanmerkt. Hij mag zich vergrepen hebben aan sommige zijner meerderen, het blijft waar dat de zin voor het liefelijke bij hem gepaard ging met een sterken afkeer van grootspraak en zouteloosheid in anderen. Oordeel bezat hij om zoo te zeggen niet; maar geenszins is hij de zoetsappige beuzelaar geweest, waarvoor hij bij zijn leven doorging. Het eenige wat wij bejammeren moeten is dat zijne eigen verzen, wanneer hij het gebied der huiselijke stukjes verlaat, nog te vaak de gebreken vertoonen welke hij in zijn brief aan Loots zoo hevig gispt. Genezen was hij zoo weinig, dat wij hem nog te elfder ure een begin van uitvoering zien geven aan het plan, een herdruk te bezorgen der treurspelen van het echtpaar Van Winter-Van Merken. Wie in zijne jeugd Kotzebue een wildzang noemde, kon op later leeftijd in het drama van Hugo geen smaak vinden; zijn horloge was blijven stilstaan op 1789 en, onverbeterlijk kind der 18de eeuw, wilde hij ons weder naar *Monzongo* en *Jakob Simonsz de Rijk* doen luisteren. Doch zelfs voor het koor zijner bewonderaren bleek *die* proef te sterk, en de nieuwe uitgaaf leed schipbreuk.

V

Wat de Duitschers *Einfältigkeit* noemen is geen getrouwe vertaling van ons eenvoudigheid. Zij stellen het ongeveer gelijk met *Blödsinn* en duiden er eene overdrijving van den eenvoud door aan die bij ons voor een vorm van het idiotisme zou gelden. Menigmaal heeft Tollens, als hij in zijne gedichten naar de uitdrukking der hoogste eenvoudigheid streeft, die klip op gelukkige wijze vermeden; maar er zijn proeven waar de grens overschreden wordt. Refreinen als:

Griekenland had zeven Wijzen,
Zeven kindren hebben wij; -

of ook:

Alles stemt en kweelt zijn lied:
Slechts de boozen zingen niet,

behooren tot die klasse. Het zijn klanken zonder inhoud, maar die toch op een inhoud aanspraak maken.

Een niet minder glibberig terrein is de aan het dagelijksch leven ontleende beeldspraak. Een staaltje van die soort werd reeds aangehaald: de gekoperde huwlijksbark. Men heeft echter ook den eersten tand van het jongste zontje:

De tandjes rein en 't ziertje blank,
Zoo knagen geen van beiden...
Laat, jongen, laat uw tanden zien,
Waar eer en pligt het vergen...
En neem altoos der braven zaak
Manmoedig op uw tanden...
Een eerlijk stukje daaglijksch brood,
Waarop uw tandjes bijten.

Elders blijft het niet bij kinderachtige woordspelingen, maar deelt het valsch vernuft zich aan de geheele opvatting mede. In het danklied van den dichter aan God, die hem geen koning maakte, verknijpt zich de natuur van ongeduld:

Dank, dank uit voller hart en ziel,
Dat mij die zorgen niet bezwaren;
Dat mij geen troon ten erve viel,
Geen druppel koningsbloed in de âren;
Dat ik de pijn niet uit moet staan
Van met een kroon op 't hoofd te gaan.

Van dezelfde soort is de telkens terugkeerende tegenstelling van brave armoede en schuldigen rijkdom; met de platte herinnering dat men uit het dorp niet naar de stad behoeft te komen om waar geluk:

Keer, keer! verdenk die pracht van buiten;
 't Is al wat blinkt ook hier geen goud;
 Hing dat satijn niet voor die ruiten,
 Wie weet het, hoe gij huivren zoudt!

Die scheve gedachte keert onder een anderen vorm nog eens terug, wanneer het voorregt der gezondheid den boer toegestaan, den prins ontzegd wordt:

'k Ging laatst een vorstlijk hof voorbij:
 Een kranke prins werd uitgedragen,
 Gezeuld, gesteund aan wederzij,
 Tot in zijn fulpen wagen.
 Men kon 't hem aanzien wat hij leed;
 Het was om deernis meê te krijgen.
 Hij zat, hoe traag zijn koets ook reed,
 Te halen en te hijgen.
 En naast mij stond een wakkre gast,
 Met frisch en krachtig bloed in de âren,
 Het hoofd omhoog, de knieën vast,
 Het schouwspel aan te staren.
 Hij kwam van 't land: dat zag men wel;
 Het was een lust hem aan te schouwen,
 Dien kloeken bouw, dat bruine vel,
 Die handen uit de mouwen.
 Als ik mijn meening uiten dorst
 En vonnis over beiden vellen,
 'k Zou boven zulk een zieken vorst
 Zoo frisch een landman stellen.

Wanneer bij Tollens een equipage naar de dorpskerk rijdt, dan kunt gij er staat op maken dat de heer en dame binnen-in hardvochtige lieden zijn; de knecht en de kamenier, in het kattedakje, een barmhartige Samaritaan aan de zijde eener smachtende Hagar. Levenslang zijn de groote lui zijne nachtmerrie geweest, en nog als hij 's avonds in zijn tuin te Rijswijk wandelde, met den ééne voet in het graf, kon hij in de verte de haagsche torens niet in de ondergaande zon zien schitteren, of denkbeeldige hovelingen staken hem in de oogen:

Hier blinkt uw klaatrende opschik niet,
 Uw kunstvernis, uw schijnvermaken,

Gij, hofstad, die met hooger daken
 Op 't needrig kerspel nederziet!
 Hier blikken door hun spiegelruiten
 De nietigheid en de eigenwaan
 Ons met geen smadende oogen aan,
 Als ze uit hun zalen zien naar buiten;
 Hier slijpt het beedlend ambtsbejag
 Niet schaamtloos ieder voorhof binnen,
 Om van verdienste 't af te winnen,
 Die zich zoo laag niet buigen mag;
 Hier breidt geen staatskunst aan haar netten
 (Een broddelwerk, dat niets beduidt)
 Of rafelt ze van daag weer uit,
 Om morgen andren op te zetten...

Onze geheele inwendige mensch komt tegen deze taal in verzet, en bijna wanhopen wij aan het volk dat voor zulk een dichter monumenten oprigt. Doch ik zeide reeds dat volksdichters genomen moeten worden voor hetgeen zij zijn. Tollens zou niet zijn opgeklommen tot den hoogen rang, dien wij hem zien innemen, zoo men zichzelf in hem niet had teruggevonden; teruggevonden, maar geïdealiseerd. Hij stond niet lager dan de anderen, of even laag, maar hooger, en in zoover is het voetstuk, waarop men zijn beeld heeft geplaatst, een getrouwe tolk. Op de lijst der vereerders onder zijne tijdgenooten komen namen voor van den besten klank. Met Van der Palm was hij misschien niet volkomen op zijn gemak, en Borgerschijnt mij toe hem half en half voor het lapje te hebben gehouden. Maar Van Maanen, maar Falck, maar Des Amorie van der Hoeven, stelden zijne gaven op hoogen prijs. Over de dichters spreek ik niet: Helmers, Loots, Klijn, Immerzeel, Messchert, Nierstrasz, Warnsinck; of om enkelen van de lateren te noemen: Bogaers, Ter Haar, Withuijs, Van den Bergh. Allen voeren in zijn kielwater, aller eerezucht was hem te evenaren. Wij besluiten er uit dat hij, voor een deel in weerwil zijner gebreken, voor een ander deel op grond daarvan, eene onafzienbare schaar geestverwanten tellen mogt. Naief met de naieven, was hij de dichter van een geslacht dat in de geopenbaarde godsdienst de natuurlijke liefhad, hoofdpijn kreeg van Duitschlands spekulatieve wijsbegeerte,

Engeland bovenal om zijne bijbel- en zijne zendelinggenootschappen eerde, de fransche zeden voor eene zamenspanning met den Booze hield, de staatszaken overliet aan koning Willem I, in de wetenschappen stilstond, in de kunsten achteruit ging, en nogtans reden had zich onder de gelukkigste natien der aarde te tellen. Strenge winters waren de eenige groote vijand van het nederlandsche volk dier dagen. Doch ook dát kwaad behoefde niet langer te bestaan dan men zelf wilde, en was met een beminlijken bedelbrief te verhelpen:

Geeft, burgerlui! geeft allen wat,
En geeft wat veel, gij rijken!

VI

De doorgaande platheid van Tollens' poëzie laat zich best van al uit de soort van blindheid of stompzinnigheid verklaren waarmede hij ten aanzien van het middeneeuwsch schoon geslagen was. Had hij eene proeve van geschiedenis der nederlandsche letterkunde moeten schrijven, hij zou, evenals Jeronimo de Vries, haar met de rederijkers hebben laten aanvagen. Niet alleen Bilderdijk was hem te dien aanzien vooruit, maar zelfs geleerden zoo droog als Clignett en Van Wyn.

De midden-eeuwen zijn voor de besten onder Tollens' tijdgenooten geweest wat, drie honderd jaren te voren, de herleving der oude letteren toen voor Europa was: eene frissche bron van bezieling, eene magt tot wedergeboorte van smaak en fantasie. Het verbaast ons niet dat Tollens *Faust* niet geschreven heeft; maar het verdriet ons, bij hem het eenige te missen wat de poëzie zijner dagen een eigen karakter schonk.

Gelijk men uit de *Verovering van Damiate* zien kan, - een dichtstuk dat om zijn fraaijen versbouw eene opzettelijke studie loonen zou, en waarin Tollens zich op edelaardige wijze gewroken heeft over eene aanmerking, door een zijner vrienden op de versifikatie zijner *Overwintering op Nova Zembla* gemaakt, - strekte zijn afkeer van het middeneeuwsche zich niet tot jaartallen uit. Mits het onderwerp zich tot verheer-

lijking des vaderlands leende, mits Jan van Schaffelaar, mits Albrecht Beiling, mits een graaf uit het oude Hollandsche Huis de held van zijn lied mogt zijn, dan had hij vrede met het overige of liet het rusten.

Niet aldus in den *Feestzang* bij het vierde eeuwgetijde van de uitvinding der boekdrukkunst in 1823. Zonder eenig oordeel des onderscheids wordt daar met voltairiaansche kortzigtigheid de staf gebroken over een tijdvak dat de gothische bouworde, de eerstelingen der schilderkunst, het christelijk kerkgezag, de ridderromans, het kloosterleven, de scholastische wijsbegeerte, de kruistogten, en Dante heeft voortgebracht:

Een zwarte walm hing over d'aardbol heen,
 Een bare nacht, zoo ver de blik zich strekte:
 Geen ster ging op, die door den nevel scheen,
 Geen zon verrees, die groei en leven wekte...
 De dweepzucht heerscht, de domheid zit in eer,
 Geweld en schrik zijn aan haar zij' verheven;
 Geen bloem versiert den weg des levens meer,
 Geen fakkel wijst het spoor naar hooger leven.
 In muren, zwaar en ijzervast gebouwd,
 In vunze cel en duffe kloosterholen,
 Lag nutloos bij den buit van 's aardrijks goud,
 Nog rijker schat dan schat van goud verscholen.
 Daar bleef de glans, de middagglans gesmoord,
 Die 't zeedlijk rijk der schepping moest bestralen,
 En kennis, kunst en Gods geheiligd woord
 Gekast in 't hol van monniks hersenschalen.
 Van daar, o smaad! ging voorschrift uit en wet
 Op stulp en stad en hooge koningssloten;
 Daar werd de grens aan 's menschen geest gezet,
 Die worstlend op den slagboom af bleef stooten;
 Daar trad de hel met 's hemels doel in strijd,
 Die 't menschdom oproept en zijn oorsprong nader;
 Daar klonk de kreet, de doemvloek wijd en zijd:
 Geen zoon zette ooit den voet voorbij den vader!
 Toen kromde neer, wat zich niet heffen mogt;
 De ontwrichte geest liet weereloos zich dwingen;
 De vonk ging uit, die vruchtloos voedsel zocht,
 En rugwaarts drong zich, wat niet voort mogt dringen.
 Van trap tot trap zeeg 's werelds opperheer

Den zetel af, waarop zijn rang hem voerde;
 De schakel brak, die de aarde aan hooger sfeer
 Verknocht hield, en den mensch aan d'Engel snoerde.
 Vervallen stam, alleen verwant aan 't slijk,
 Zijn leengoed kwijt, zijn adel en zijn waarde,
 Geboeide slaaf, in zijn verloren rijk:
 Dat werd de rang des opperheers van de aarde;
 En, blonk hij uit bij 't lastdier door zijn leest,
 Hij zonk tot naast het lastdier met den geest.

Van zelf verlevendigt zich hier, door de kracht der tegenstelling, de herinnering aan Staring. De middeleeuwsche legende van Federigo (zie de Aanteekeningen hierachter) is in de berijming door Tollens de legende van Philemon geworden. Men vergelijkte daarmede de cyclus der lotgevallen van Jaromir bij Staring. Misschien is van alle vaderlandsche dichters Staring degeen met wien, wat omvang van talent betreft, Tollens het billijkst van al kan gemeten worden. Doch tevens doet geen ander hem in de schatting van het nu levend geslacht zoo veel afbreuk. De tijdgenoot kan met oppervlakkigheid en breedsprakigheid vrede hebben, wanneer dezen met geestdrift gepaard gaan en die geestdrift de algemeene stemming van het oogenblik is. De ongeduldige en onverschillige nakomeling stelt op bondigheid en degelijkheid prijs.

In het minnedicht, in de satire, in de romance, in de vertelling, in schier alle vakken waarin Tollens en Staring met elkander gewedijverd hebben, - bovenal in de vertelling, - is Staring, door rijkdom van denkbeelden en puntigheid van uitdrukking, de meerdere. Zelfs is het verschil zoo groot dat wie de proef neemt en, na eene poos met Staring te zijn bezig geweest, tot Tollens terugkeert, dezen niet wel verdragen kan.

De oorzaak heeft men voor een gedeelte ongetwijfeld hierin te zoeken, dat Staring in den regel zijn onderwerp kende, Tollens slechts bij uitzondering. Tollens schildert de natuur en de stoffelijke voorwerpen, zooals hij het menschelijk hart en het menschelijk leven schildert. Hij heeft kategorien van personen: slechten en braven, beulen en slagtoffers, armen en rijken, landverraders en goede burgers, ouders van kinderen

die 'papa' en van kinderen die 'vader' zeggen. Desgelijks heeft hij kategorien van beelden: dingen die op eene bloeiende en dingen die op eene verwelkte roos, dingen die op een rijtuig en dingen die op een vaartuig, dingen die op een koeltje en dingen die op een storm gelijken. Maar de dingen en de personen zelf komen te weinig aan het licht. Hem lezend blijft men zich in eene wereld van klassen en algemeenheden bewegen; en zelfs wanneer hij een bepaald tijdvak of eene bepaalde handeling op het oog heeft, ontbreekt de individuële stempel.

Ik noem de *Overwintering op Nova Zembla*, en noem haar met opzet. Dit dichtstuk beslaat onder Tollens' geloofsbrieven eene voorname plaats, en is zoo geheel en al zijn eigendom dat Staring, geloof ik, het hem niet zou nagedaan hebben.

VII

Het dagboek van Gerrit de Veer, waaruit Tollens de stof zijner *Overwintering* heeft geput, was in die dagen zoo goed als vergeten; en het strekt den dichter tot eer, hoewel hij zijn zegsman nergens noemt, hem niet versmaad te hebben. De avonden dat hij in de voornaamste steden des lands dit vers voordroeg, - hij was toen een jonge man, aan wiens vonkelend oog en zwarte haren eene blozende gelaatskleur en eene fraaie stem vrij wat bekoring leenden, - hebben ongetwijfeld tot de schitterendste en gelukkigste zijns levens behoord. Het gedicht telt regels bij menigte die in aller geheugen zijn blijven hangen, deels in ernst, deels met eene ironische bijgedachte:

En 't losgedonderd schot wenscht heil aan 't vaderland...
 En vall' u 't loon der kunst, een enkle traan, ten deel'...
 Niet laffer is de held, die menschlijk is van aard...
 Hier heeft de wintervorst zijn zetel opgeslagen...
 En 't schip staat in een hut herschepen op het land...
 En Nova Zembla hoort de psalmen van Datheen...
 Hier houdt de spreker stil - hij snikt, hij kan niet meer...
 Zij moeten thans hun graf - of zich een uitkomst delven...
 Daar ketent Rijp zijn makker Heemskerk weer aan 't harte...
 En rekent d'uitslag niet, maar telt het doel alleen...

Niettemin kan bezwaarlijk ontkend worden dat het oude journaal van 1598, ook uit een litterarisch oogpunt, meer waarde bezit dan het in vele opzigten fraaije vers van Tollens. En dit ligt niet aan de witte beeren alleen, zooals Borger meende, Borger zou beweerd hebben dat in de *Overwintering op Nova Zembla* de beeren eene te groote, de caesuur eene te kleine rol vervulde (Schotel, bladz. 93). Is de anekdote historisch, dan pleit zij én voor Tollens, die in de *Verovering van Damiate* getoond heeft eene fout te kunnen herstellen, én voor Borger van wien het blijkt dat Tollens in zijn lijkdicht naar waarheid prijzend gezegd heeft:

Hij kon den pijl der scherts doen treffen en verdragen.

Ten overvloede zij herinnerd dat de *Verovering van Damiate* een pendant en, uit het oogpunt van den versbouw, eene verbeterde uitgaaf der *Overwintering op Nova Zembla* is. - want ook bij Gerrit de Veer krielt het van die ongenooide gasten, - maar vooral hieraan dat Tollens, naar zijne gewone aanlengings-methode, van de hem door het journaal aan de hand gedane trekken alleen de konventioneel-pathetische heeft gebruikt en uitgewerkt, waarbij op de gemoedsstemming van het toenmalig publiek kon gerekend worden. Al de verdere, daaronder sommige van de karakteristiekste en meest poëtische, liet hij onopgemerkt liggen. Wie zich hiervan overtuigen wil, en den tekst van De Veer niet bij de hand heeft, raadplege het 5de deel der hollandsche vertaling van Motley's *Opkomst*.

Tollens verkeert met zijne *Overwintering* eenigzins in hetzelfde geval als Walter Scot met zijne historische romans. Geen van beiden hebben zij aan de historische stof regt laten wedervaren, maar de historieschrijvers van beroep danken hun niettemin het inzicht in haar dichterlijk gehalte. Motley heeft Tollens in zekeren zin te niet gedaan, maar het zou onaardig wezen, ter wille van den volgeling van 1860, den voorganger van 1815 te miskennen. Uit de vergelijking blijkt alleen dat onze landgenoot niet genoeg heldedichter was voor een onderwerp als het door hem gekozen.

Hij koos het niet, zal men zeggen, maar het werd hem door een letterlievend genootschap aan de hand gedaan. Ook dit kan van invloed zijn geweest, maar niet in zulke mate dat de behandeling er onder behoefde te lijden. Niets verhin-

derde Tollens de karakters zijner hoofdpersonen te bestuderen en, met die kennis gewapend, levende wezens te schilderen. Wilde hij den voortreffelijken Jan Huygen van Linschoten niet vermelden, die twee van de drie noordpoolreizen medemaakte en aan wien de nederlandsche handel der 17de eeuw zulke groote verplichtingen had; wilde hij van Peter Plancius zwijgen, den pittigen amsterdamschen predikant en hydrograaf, naar wiens bestekken voor een deel bij gelegenheid der derde en vermaardste reis gezeild werd: dit was geen reden om van Heemskerk en Barendsz, de twee eenigen (als men De Rijk uitsondert) die hij met name noemt, zulke houten poppen te maken als hij gedaan heeft.

Nooit heeft Heemskerk, bij het verdwijnen van Rijk, één enkelen der tranen gestort die Tollens hem laat vergieten. Rijk en hij zijn na het ontdekken van Spitsbergen vrijwillig uit elkander gegaan, omdat zij het niet eens konden worden over den verder te volgen koers. Voor het overige heeft Heemskerk zich gedurende den geheelen derden togt - overwintering en terugreis - bij uitnemendheid flink gedragen. Als hij met zeven onderhoorigen op 17 Julij naar Kruis-eiland roeit en ongewapend op verkenning uitgaat, dan willen de matrozen het voor twee ijsbeeren op een loopen zetten; maar hij, met een haakje in de hand, houdt hen tegen en zegt: 'Die het eerst begint te loopen, dien zal ik met dezen bootshaak in zijne huid steken'. Deze en de volgende aanhalingen zijn ontleend aan de verzameling oude hollandsche reizen, bekend onder den algemeenen naam van *Begin en Voortgang*, waar het Journaal van De Veer, overgebracht uit den eersten persoon van het meervoud in den derden van het enkelvoud, verkort wordt aangetroffen. Als de schipbreukelingen acht maanden in het Behouden Huis hebben doorgebracht, dan nemen zij Barendsz in den arm, om Heemskerk tot terugkeeren aan te sporen; maar hij laat zich geen oogenblik van zijn beter inzicht afbrengen. Wanneer eene maand later, bij het ontgraven van eene der schuiten, de vermoeide armen hun langs het uitgeteerde lijf vallen, dan heeft hij voor hunne klagten geen anderen troost dan de manlijke vermaning 'om elk wat meer te doen dan hij kon, dewijl hun leven en wel-

vaart daaraan hing; want, zeide hij, zoo zij de schuit niet weg en kregen, moesten zij als burgers op Nova Zembla aldaar blijven en aan hun graf beginnen.' Eindelijk, als na den ongelooflijken terugtogt de twee schuitjes Cola naderen en Rijk hen welkom heet in een brief, dan is het Heemskerk die in zijne papieren gaat snuffelen, *ten einde de identiteit van Rijk's handschrift te onderzoeken*. Die bedaarde geestkracht, na zoo vele maanden van het ontzettendst lijden, zou een epos der oudheid tot sieraad hebben verstrekt.

Bewonderenswaardiger nog is bij De Veer het beeld van Barendsz. Tollens laat Barendsz sterven in de hut en, terwijl hij in snikken blijft steken, met brekende oogen zijne vrouw en kinderen Heemskerk aanbevelen. In de werkelijkheid daarentegen heeft de zachtzinnige stoïcijn, dien het scheepsvolk liefhad als een vader en vereerde als een ziener, zich met het kranke lijf in eene slede naar de boot laten zeulen, opdat hij zelfs stervende nog van nut, en niemand tot overlast zou zijn. Toen zij twee dagen tusschen het ijs gezwalkt hadden en de twee schuiten zich een oogenblik dicht bij elkander bevonden, riep Heemskerk, die over de eene het bevel voerde, hem eens toe 'hoe het met hem was?' 'Al wel, maat!' antwoordde hij: 'Ik hoop nog te loopen eer wij te Wardhuis komen;' en zich daarop tot De Veer wendend, ging hij voort: 'Gerrit! zijn wij bij den IJshoek, zoo beur mij wat op; ik moet dien hoek nog eens zien.' Vier dagen daarna werd hem uit de andere schuit berigt, dat de matroos Klaas Andriesz stervende was. 'Mij dunkt, het zal met mij mede niet lang meer duren,' was zijn zeggen. Dit verwonderde, omdat hij op dat oogenblik met zijne volle aandacht op een door De Veer geteekend kaartje van de reis lag te turen, en de maats om hem heen over en weder allerlei gesprekken voerden. In het eind legde hij het kaartje weg en zeide: 'Gerrit, geef mij eens wat drinken.' Het was de laatste dienst die De Veer hem bij zijn leven bewijzen zou. Toen hij gedronken had overviel hem eene flauwte, en blies hij zoo onverwacht den adem uit dat de omstanders zelfs den tijd niet hadden Heemskerk te roepen.

Deze uit het verband gerukte trekken zijn niet voldoende

om de eigenaardige bekoring van het geheel te doen uitkomen. Nogtans geven zij een denkbeeld van den man die er in geteekend wordt. Willem Barendsz van Terschelling, burger van Amsterdam, behoort onder de fraaiste oudvaderlandsche typen. Men vindt hem ten jare 1594 in de resolutien der Staten-Generaal vermeld als geoktroeyerd voortzetter van een *Caertboeck der Middellandsche zee* door Lucas Wagenaer; maar het Noorden, niet het Zuiden, was zijn eigenlijke hartstogt. Niet Napels, maar vóór zijn sterven nog eenmaal den IJshoek te zien, was zijn laatste wensch. En zijn laatste blik, een blik in de kaart van Nova Zembla.

De Veer heeft het karakter van Barendsz goed begrepen, en is blijkbaar zijn vertrouweling geweest. De naam van De Veer's broeder Ellert verwierf tot hiertoe meer vermaardheid dan de zijne; maar beiden, Gerrit en Ellert, stamden uit hetzelfde goede nest. Er komen in Gerrit's dagboek tal van plaatsens voor, die niet slechts den wetenschappelijk gevormden jongen man, den onverschrokken zeevaarder, den eerbiedigen en liefhebbenden leerling, maar tegelijk de vastheid van karakter verraden welke tot in den bittersten nood de opgeruimdheid doet bovendrijven. Ook daarin was hij de vriendschap van Barendsz waardig; en veilig mag men aannemen dat, zoo de arme maats gedurende den langen barren winter bijna altijd goedsmoeds zijn gebleven, de humor van Gerrit de Veer daartoe niet weinig bijgedragen heeft.

Was het Barendsz die, op de heenreis, aan een der onherbergzaamste kapen schertsend den naam van Troosthoek, aan eene andere dien van Hoek der Begeerte gaf, - wie anders dan de Veer kan op den inval zijn gekomen de elendige hut, waarin zij tien eindelooze maanden de bitterste koude zouden lijden, het Behouden Huis te doopen? Daarvóór een meiboom van bevroren sneeuw te planten, daarbinnen Driekoningsfeest te vieren, - alleen De Veer kon dus gemoedelijk met den winter en de eeuwige duisternis spotten; gelijk, toen er op de terugreis met dreigend levensgevaar één van schots op schots moest springen, ten einde eene lijn uit te brengen en al de anderen voor een wissen ondergang te behoeden, hij alleen het stuk durfde volvoeren. 'In dezen uitersten nood

zijnde, en denkende dat met een half verdronken kalf het goed wagen is', verhaalt hij zelf, 'heeft De Veer, *daar hij de ligste van allen was*, het bestaan om een tros aan het vaste ijs te brengen, kruipende hij van de eene drijvende schots op de andere, en is alzoo met Gods helpende hand aan 't vaste ijs gekomen, waar hij de tros aan een hoogen heuvel vastmaakte.'

De ligste van allen: dit was hij niet alleen naar het ligchaam, maar ook van harte. Eene maand later gingen er drie van de maats een eiland verkennen, waar zij, na vele uren gaans en plassens, zeventig eijeren van berg-eenden bijeen vonden; en wij zouden er op durven zweren dat het De Veer geweest is, die een van de drie bewogen heeft zijn broek uit te trekken (schrik niet, lezeres! zij droegen er drie over elkander), de pijpen van onderen toe te binden, en de eijeren in dien dubbelen zak naar de wachtende kameraden in de sloepen te dragen. 'Met de eijeren waren al de mannen zeer wel in hun schik, en zij smetsten daarvan als heeren, alzoo dat het temet kermis was tusschen hun smarte.'

Professor Geel heeft nooit eene meer attische aardigheid gezegd dan deze van De Veer: 'Den eersten Mei kookten zij hun laatste vleesch, dat zij lang gespaard hadden, en het was nog zoo goed, dat de leste beet hen zoo wel smaakte als de eerste; *maar het had evenwel dit gebrek, dat het opging.*' Nu en dan komt voor een oogenblik een gevoel van bitterheid boven: 'De ziekte en honger verteerden hun vleesch en bloed; en, had *deerlijk zien* mogen helpen, het zou wel gebeterd zijn.' Doch weldra is de oude vrolijkheid weder aan het woord. Bij het oversteken der Witte Zee, - een afstand van omstreeks veertig mijlen - hadden de twee sloepen elkander uit het oog verloren, en eerst aan den wal van Lapland vonden de zwervers hunne lotgenooten terug. Aanvankelijk herkenden zij elkander niet, door de verte misleid; maar 'als zij begonnen te naderen, zagen ze de andere schuit en herkenden hun makkers, waardoor men van weerszijden zeer verblijd was, en met malkanderen wat gegeten hebbende, dronken zij van den klare, *zoals die in den Rijn voorbij Keulen loopt.*'

Ziehier ten slotte een laplandsch dorpsgezicht uit den jare

1597, naar het leven geteekend en van eene stichtelijke nabetrachting voorzien: ‘In deze huisjes woonden dertien Russen, die alle morgens met twee schuiten uit visschen voeren, en waar twee uit de dertien het bewind over hadden. Die luiden behielpen zich aldaar zeer soberlijk, en aten meest *visch bij den visch*. Behalve deze dertien mans waren daar nog twee Lappen met drie vrouwen (het eerste vrouwenvolk, dat onze maats sedert meer dan een jaar gezien hadden) en een kind, die wel dapper armelijk leefden van 't overschot, dat hun de Russen gaven, in 't geval dat dezen een stuk visch of eenige koppen wegwierpen, welke de Lappen dan met groote dankbaarheid opnamen: *zoodat zij van wege hun armoede de onzen, hoe sober die 't ook zelven mogten hebben, nog tot medelijden bewogen en heel deden ontzetten.*’

Tollens' eigen onvaste smaak, en de heerschende smaak zijner tijdgenooten, zijn oorzaak geweest dat hij aan al dit beurtelings luimige en verhevene, zelfs de aandacht niet geschonken heeft die de arme Laplanders aan de weggeworpen vischkoppen der Russen wijdden. Zijne overwinteraars hebben allen één en hetzelfde karakter. Zij vormen niet zoo zeer eene harmonische vereeniging van verschillende individuen, - en de harmonie *was* bewonderenswaardig, want nooit is gedurende al die moeilijke maanden één enkele kreet van opstand of verzet onder hen vernomen, - als wel eene onbestemde anthropologische massa; en wat wij uit dien chaos het menigvuldigst tot ons op hooren stijgen, zijn jammerklagen en smeekgebeden, zuchten en jeremiaden. Alarmist van zijn eigen onderwerp, schijnt de dichter aanhoudend te vragen: ‘Wat deden zij in de koût?’ Hoewel er reden is te meenen dat zij altogader vrijgezellen waren, - een door de regering van Amsterdam genomen voorzorgsmaatregel, - zoekt hij zijne grootste kracht in het schilderen van hun heimwee: ‘De makkers moeten 't weten, hoe lief zijn vrouw hem heeft, hoe al zijn kindren heeten.’ Hij vindt tijd om het noorderlicht te beschrijven, en kiest daarbij tot model een vuurwerk op de Maas. Maar als hij zijn arbeid ten einde heeft gebragt, en twaalf van de zeventien behouden in het vaderland zijn teruggekeerd, dan staat geen enkel dier beelden ons levendig voor

den geest, hebben wij geen voorstelling zoomin van het grootsche der onderneming als van den helde-aard der ondernemers, en schijnt van het dichtstuk zelf niets anders te zijn overgebleven dan de uitgebrande koker van een vuurpijl. Er is talent, er is gang, er is klank in; maar die klank is het klepperen van een scheprad in de ledige ruimte. Alle voorwaarden zijn vervuld; alleen het water ontbreekt.

Intusschen is de *Overwintering op Nova Zembla*, gelijk ik zeide, zoo zeer het eigendom van Tollens dat geen verzameling zijner gedichten, hoe zorgvuldig geschift, compleet zou zijn, waarin zij ontbrak. Er komen dan ook voortreffelijke plaatsen in voor:

Zij smachten naar het uur waarop zij henen snellen:
 Het slaat: *de kust stroomt vol en Tessels duinen zwellen;*
Het paalwerk is bevolkt; en boten zonder tal
 Zijn op- en volgepropt en roeijen af van wal.
 't Vaarwel en 't afscheid joelt en schatert langs de stranden,
 De mutsen zwieren rond in de opgestoken handen;
 De doeken zwaaijen. Groet en handkus, 't luid hoezee
 Verzelt hun uittogt langs het water en de reê.

Op hier en daar een enkel stopwoord na, vormen deze regels een hollandsch strandgezicht hetwelk Ludolf Bakhuizen noch Adriaan van de Veldegeweigerd zouden hebben te onderteekenen. In de volgende regels wordt van *moutwijn* gewaagd en van *hangmatten*, wat schade doet aan den indruk; want de overwinteraars van 1596 sliepen in kooijen. Ook hebben zij geen enkelen druppel sterken drank aan boord gehad, en eerst toen zij behouden te Cola waren teruggekeerd heeft Rijk hen, onder meer, op een teug brandewijn onthaald. Maar die kleinigheden daargelaten is de koude in het Behouden Huis treffend geteekend, vooral door den laatsten trek:

Dan ijlt het volk in huis en sluit de ruwe deuren:
 Schuift klep en luiken dicht, stopt lompen in de scheuren,
 En hoopt het haardvuur op, of klimt de hangmat in,
 En wentelt zich in 't bont, maar bibbert niet te min.
 De heete moutwijn stremt, hoe fel en sterk zij stookten;
 De wanden zijn berijpt, al zien ze zwart van 't rooken;
 En de ingedragen sneeuw, die aan hun hoosblok zit,
 Valt op de vuurplaat af, *maar blijft er droog en wit.*

Telkens verzaakt de dichter weder dien goeden toon, als hij hem eene poos heeft aangehouden, en bederft het voorgaande door het volgende. Maar hij keert er ook telkens toe terug. Vermoedelijk heeft hij zelf de episode der zondagviering onder de best geslaagde partijen gerangschikt, en is het verhaal van den maat, die 'ligt aan 't weenen' sloeg, hem in zijne eigen schatting ongemeen goed van de hand gegaan. Doch hoe men over die voorkeur denke, die inleiding wint het ook ditmaal van het overige:

Toch eischt de hooger nood beleid en zorg te meer:
 Zij zien den leeftogt na, herzien hem keer op keer;
 Bepenzen voor hoe lang, bereeknen voor hoe velen,
 En stellen vast rantsoen, om daaglijks uit te deelen.
 De brand wordt afgepast bij luttel tal en maat;
 De dunne pit gesplitst, eer ze in de lamppijp gaat;
 De korlen zout geteld en 't zuivel voorgemeten:
 Zoo wordt de nood gerekt en 't harde brood gegeten. -
 Doch de eensgezindheid blijft, al dringt zich de armoe in:
 Een onbevolen tucht regeert het gansch gezin,
 En zuinigheid houdt huis, naar Hollands oude zeden:
 Geen kruimel wordt verspild, geen spaander wordt vertreden.
 Des feestdags - anders niet - wordt uit het zilte nat
 Het bruine vleesch gescheurd, dat vastvroor in het vat:
 Dan dekt de ketel 't vuur waar zij zich rond om scharen,
 En hunkren naar den disch, *en in den wasem staren.*

Doch het stond geschreven dat al deze wakkere lieden, hier (of Adriaan van Ostade er de hand in had gehad) zoo aardig om dien dampenden ketel geschaard, beurtelings aan het schreijen zouden gaan. Heemskerk schreit als Rijk uit het gezicht is; Barendsz, als de poolnacht invalt, en nogmaals als hij zijn einde voelt naderen; zondagsavonds schreijen de maats in den wijnkroes; één hunner verhaalt schreiend van zijne schreiende vrouw, en, zien zij te Cola een hollandsch schip liggen, dan zetten zij het alegader op een schreijen:

De golfslag drijft hen voort
 Naar Laplands oever, dien zij naadren. De ochtend gloort,
 De dag is helder, damp noch nevel dekt de stroomen:

Zij zien in 't rond... zij gillen 't uit!... zij zien de zoomen!
 Zij zien een mast, een schip, dat zeilreê ligt aan 't strand;
 Zij zien een vlag... o God! de vlag van 't vaderland!...
 De blijdschap schokt hen, overstelpt hen; roer en spanen
 Besterven in hun vuist, hun oog schiet vol van tranen!

Inderdaad, er komen in de *Overwintering op Nova Zembla* niet zoo zeer te veel ijsbeeren, als wel te veel zuchten, te veel ontsteltenissen, te veel benaauwdheden, en in één woord te veel onmanlijke aandoeningen voor.

Neen, veegt den traan niet weg, die uit uw oog wil vallen! -

roept Heemskerk op 1 Julij 1596 zijn lotgenooten toe; en die traan is daar tot 1 November van het volgend jaar blijven hangen. Niet in de werkelijkheid, maar bij den dichter. De hollandsche noordpoolvaarders uit de laatste jaren der 16de eeuw vielen minder week van gemoed; de vaderlandsche vlag was den volgelingen van Heemskerk en Barendsz eene onbekende zaak; reeds zes dagen vóór zij Rijp terugzagen, hadden zij van een russisch kapitein vernomen dat er te Cola een hollandsch schip lag; en zoo weinig werd door hen aan zulke uiterlijkheden gehecht, dat nergens in het journaal van De Veer ook maar *de namen der twee schepen* staan opgeteekend waarmede de beroemde reis aanvaard werd.

VIII

Blijkbaar hebben wij hier met eene wijziging in den algemeenen smaak te doen, en is het overaandoenlijke, dat in de poëzie van Tollens ons tegenstaat, aanvankelijk een der geheimen van haar opgang geweest.

Neen, weerhou in 't bang verdriet,
 Meisjelief! uw tranen niet, -

met dit refrein, kan men zeggen, heeft Tollens zijne intrede in de dichterlijke wereld van Nederland gedaan; en die intrede (1807) was een zegetogt. Geen der nu levende vaderlandsche dichters kan op een vermaardheid bogen als die welke met

het *Gevallen Meisje* aanving, en door de *Echtscheiding* bekroond werd:

Toen droogde de regter een traan van zijn wang,
 Maar wist niet een woord te verzinnen;
 Toen sloop daar een knaapje, zoo bloed en zoo bang,
 De regtszaal al bevende binnen;
 Het knielde ter neder en snikte zoo luid,
 En stak wel de lipjes tot spreken vooruit,
 Maar dorst niet en kon niet beginnen.

Sedert kon geen nieuwe dichtbundel van Tollens het licht zien, of men trof er stukken in aan die, evenals de genoemde, eens voor al zijn merk dragen, en gelijk niemand vóór hem, met uitzondering alleen van Bilderdijk, er in Nederland had voortgebracht. Het was de *Hertenjagt*:

De ridder van Holster, het hart vol van moed,
 En het bloed
 Vol van vuur, trok aan 't jagen.
 De horens doorklonken het bosch op en neer,
 En de echoos weergalmden en kaatsten ze weer,
 Voor dat nog de dag was aan 't dagen.

Het was het *Geplukte bloempje*:

Lieve bloem! waar is uw blos?
 Welk een wreedaard reet u los
 En versmeet u, na 't genieten?
 Ziet gij wel die kleur verschieten?
 Och, wat vlugt de schoonheid snel!
 Lieve Lize, ziet gij 't wel?

Het was de *Liefde op het IJs*:

Schoon Elsje, een boerinetje, poezel en malsch,
 Verloor in het zwenken de boot van haar hals,
 En Koenraad, de flinkste gezelschap van het oord,
 Ontdekt die, en raapt die, en rijdt er mee voort.

Het was het *Goede Reis aan mijn jongste dochttertje*:

Neen, niet altoos, dierbaar kind!
 't Gaat niet altoos voor den wind.
 Regt op de oevers aangelegen,
 Dikwijls loopt de reis ons tegen;
 't Gunstig koeltje draait en keert:
 Nog gelukkig, die laveert.

Het was de *Verjaardag*:

Nimmer moêgerende Tijd,
 Voerman, die den wagen rijdt
 Over bergen en door dalen!
 Laat mij, laat mij adem halen:
 Waar toch jaagt gij in galop?
 Voerman, hou eens even op!

Het was het *Rad van Avontuur*:

Allen, rondom opgetast,
 Klemmen we aan het rad ons vast,
 Als in wedloop voortgestoven;
 Allen, op den prijs verhit,
 Draven we in den dollen rid;
 Maar wij wentlen onderst boven...
 Veiligst wie in 't midden zit.

Het was 's *Levens kaartspel*:

Grillig speelt de kans haar rol,
 Blaast de doosjes leeg en vol
 En bedenkt de vreemdste parten;
 Menig zamelt in 't begin,
 Maar bezuurt zijn vroeg gewin;
 Menig vraagt en speelt in harten,
 Maar koopt niets dan schoppen in.

Het was de *Tevredenheid*:

Laat wagen wat zich wagen wil
 En bank en diepte peilen;
 Ik hou aan eigen haard mij stil
 En spaar aan strand mijn zeilen.

Laat worstlen om de schim der eer,
 Wie 't hart aan schijn vergapen;
 Het bulder op 't onstuimig meer:
 Ik kijk eens buiten uit naar 't weer
 En leg mij thuis te slapen.

Het was de legende van *de Koe*:

Vrouw Magdalis brak nu haar laatste stuk brood,
 En kon het van kommer niet eten;
 Och, weduwen zitten soms dieper in nood
 Dan menige menschen wel weten!

Het was *Herman de Ruiter*:

Waar Maas en Waal te zamen spoelt
 En Gorkum rijst van ver,
 Daar heft zich op den linkerzoom
 En spiegelt in den breeden stroom
 Een slot van eeuwen her.
 't Is Loevestein. - 't Is Loevestein,
 Waarvan de wereld sprak:
 Door wal en schans en vestingwerk
 't Rameijen van den krijg te sterk,
 Maar huwlijkstrouw te zwak.

Onder die gedichten is er misschien niet één dat aan de hoogere eischen der kunst voldoet; maar te zamen zijn zij meer dan genoeg om naar 's dichters wensch, wanneer het nakroost zijne zangen roemt, die te doen noemen naar zijn naam. Zelfs hunne middelmatigheid staat hunne oorspronkelijkheid niet in den weg, en nog in hunne gebreken dragen zij den stempel van hun maker. Het zijn even zoo vele *beautés de diable* in het rijk der poëzie; geen edele lijnen, geen academische standen, niets wat voor de toekomst een grootschen bouwval voerspelt, maar, bij een *minois chiffonné*, de blos en het malsche der jeugd.

IX

Eene der weinige tegenstrijdigheden in de gedichten van Tollens is dat hij aan den eenen kant aan niemand verplig-

ting beweerde te hebben, en tegelijk een groot aantal vormen en denkbeelden aan anderen ontleende. Twee deeltjes *Dichtbloemen bij de naburen geplukt*, een bundel *Liedjes van Matthias Claudius*, eene geheel aan het buitenland ontleende verzameling *Romancen, Balladen en Legenden*, - om niet te spreken van hier en ginds tusschen de oorspronkelijke verzen heengevlochten vertalingen, - schijnen de vrijmoedigheid te berispen waarmede het in *Mijne Dichtkunst* heet:

Maar daarom zwelt mij 't hart omhoog,
 Hoe laag mijn vlugt ook zij,
 Dat alles wat ik wezen moog
 Alleen behoort aan mij;
 Dat ik geen les, geen voorschrift ken
 Dan eigen geest en vuur;
 Dat alles wat ik werd en ben
 Gedankt is aan natuur;
 Dat toei en toon en trant en zwier
 Uit eigen brein ontstaat;
 Dat elke greep op luit en lier
 Mijn eigen noten slaat.

Niet-alleen echter heeft de dichter, zoo sprekend, meer inzonderheid het oog op zijne onafhankelijkheid ten aanzien van de grieksche en romeinsche oudheid, en denkt hij de nieuwere modellen voor een oogenblik weg; maar ook ten opzichte van dezen kan hij naar waarheid getuigen te geener tijd in slaafsche navolging te zijn vervallen. Ook waar hij vertaalt blijft hij zich zelf, en zelden verhindert hem het volgen tegelijk zijn eigen weg te gaan.

Nogtans kan wel op die wijze de schijnbare, maar niet de wezenlijke, de tegenstrijdigheid van denkbeelden en rigting verklaard worden; en met name onder de zoo even genoemde romancen zal men er aantreffen waarin Tollens zich ontrouw wordt. Ik spreek niet van de *Boodschap naar de IJzersmelterij*, van de *Hoenders*, van den *Ring van Polycrates*, van den *Duivel te Salamanka*, en allermint van de reeds met eere vermelde *Koe*: onderwerpen wier geest aan dien van onzen dichter verwant was, en die hij slechts in een hollandsch gewaad had te

steken om ze voor onze litteratuur pasklaar te maken. Maar wat verbaast, is hem het metrum van Bilderdijk's *Vloek* te zien borgen om daarin de *Standvastige liefde van Alexis en Aline* te bezingen; is uit de nalatenschap van Moncrif hem de *Ongehoorde rampen van eene schoone, deugdzame en doorluchtige gravinne* te zien opdelven, en meer andere sprongen van dien aard. Wie in den helderen wijn der romantiek geen smaak vond, vergenoegt zich hier met haar bezinksel en zet ons in *Lenardo en Blandine* een proefje voor, hetwelk zelfs Bürger's etiket niet in staat is als echt te waarmerken. Een overzicht van Lenardo en Blandine in de Aanteekeningen hierachter.

Laat ons eene betere keus doen, die te gemakkelijker zal vallen naarmate de dichter, met wien wij te maken hebben, milder is geweest met mededeelingen omtrent zichzelf. Er moge zekere affektatie doorschemeren in zijne telkens terugkerende betuigingen van volkomen tevredenheid, zijn aanhoudend prijzen van het hem beschoren levensgeluk, zijn roemen in een nederig fortuin en een bescheiden talent, - wie hem met aandacht leest moet erkennen dat die gemaaktheid-zelf slechts ten halve door hem bemanteld is, en hij op andere plaatsen duidelijk genoeg te verstaan heeft gegeven hoe ook hij, de dankbare en ootmoedige bij uitnemendheid, somtijds door verboden wenschen werd gekweld.

Het vers *Tehuiskomst* behoort tot de verzameling die voor het eerst omstreeks 1810 het licht zag. Tollens schildert er zijne blijdschap wanneer hij 's avonds, teruggekeerd van het kantoor, zijne kinderen kust en keuvelt met zijne vrouw:

Goeden avond, lieve vrouw
 Die mijn blijdschap ziet,
 Die uw deel hebt aan mijn rouw
 En mijn vreugd geniet.

God zij dank! het uur is daar,
 Dat mij lokt en streelt,
 Dat ons weergeeft aan elkaar
 En mij nooit verveelt.

Zoo onuitputtelijk is echter de stof tot onderhoud niet (de toekomst der kinderen en nogmaals de toekomst der kinderen), of het gebeurt temet dat hij een blad papier neemt en aan het dichten gaat:

Somtijds, in den schoot der rust,
 Die tot peinzen spoort,
 Kruipt er, ja, een stille lust
 Door mijn aders voort:

Heimlijk, tegen wil en dank,
 Stemt een zoete drang,
 Als belust op maat en klank,
 Mijn gevoel tot zang:

'k Grijp onwillig blad en veêr,
 Onverhoeds ontgloeid,
 En een liedje rolt er neer,
 Uit mijn ziel gevloeid.

't Is een liedje, los en ligt,
 Zonder vlugt of vond,
 Ruw en kunstloos weg gedicht,
 Maar toch warm en rond.

't Is een liedje voor ons hart,
 Voor ons dier gezin:
 Daar toch is mijn vreugd en smart
 En mijn wereld in!

Somtijds, als ik los en vlug
 Langs de luitsnaar strijk,
 Denk ik *aan mijn jeugd terug*,
 In gezang zoo rijk:

't Heugt mij, dat ik rang noch schat,
 Koningskroon noch staf,
 Voor de lier gewisseld had,
 Die natuur mij gaf.

't Heugt mij, wat het oog verlokk',
 Wat het hart begeer',
 Dat geen doel mijn zinnen trok,
 Dan *de schim der eer*:

Dat een traan mijn oog ontviel,
 Die aan 't hart ontsprong,
 Als de pligt mijn volle ziel
 Tot de koopzorg dwong:

Dat ik, trots den strengen vloek,
 Die mijn lot mij scheen,
 Verzen schreef in 't haatlijk boek,
 Door de cijfers heen.

Dat herdenk ik, dat zoo vaak,
 Dat zoo gaarne, ja,
 Heimlijk met een stil vermaak
 En *een glimlach* na.

Want nu lokt *geen* valsche pronk,
 Nu *geen* schim mij meer,
 Nu mij God aan liefde schonk
 Wat ik *mis aan eer*:

Nu ik dankbaar elders heen
 Blij en moedig streef;
 En voor uw geluk alleen,
 Lieve panden, leef:

Nu na d'arbeid mij de rust
 Opneemt in haar schoot,
 Waar gij weer mij welkom kust,
 Lieve lotgenoot!

Maar thans een ander gedicht, van tien of vijftien jaren later! Daarin wordt óók van het huisgezin gesproken; óók van den echtgenoot en vader, liedjes dichtend voor vrouw en kind; óók van den man geworden jongeling, die eenmaal van roemzucht blaakte. Met dit onderscheid, evenwel, dat in de *Avondmijmering*, gelijk het opschrift luidt, de rollen omgekeerd zijn en de lof der voorregten ondergaat in leedgevoel over het gemis:

Schittrend uitzigt! blinkend lot!
 Waar toch vlood uw glans?
 Kunst, waar bleef uw rein genot?
 Roem, waar groent uw krans?

Of bedroog een ijdele waan
 Mijn verrukt gemoed?
 Waagde ik de oogen op te slaan,
 Naar te hel een gloed?

Plofte ik, schacht en wiek verschroeid,
 In mijn onmagt neêr?
 Was mijn voet niet aangeschoeid
 Voor het pad der eer?

Ben ik 't, hemel! ik dat? ik,
 Die in slaafsch bedrijf
 Beuzel, reken, weeg en wik,
 Zwoeg en zwoegen blijf?

Die op 't vunze koopkantoor,
 Rang en roeping kwijt,
 Heel het kostbaar leven door,
 Geest en kracht verslijt?

Ben ik 't, hemel! En, zoo ja,
 (Staat mij 't vragen vrij)
Is de plaats waarop ik sta
Dan een plaats voor mij?

Er is iets aandoenlijks in die klagt. Er spreekt eene ziel uit de vragen, rusteloos en vruchteloos herhaald:

Was 't een weldaad zonder doel,
 Uw geschenk, natuur?
 Was om niet dat diep gevoel,
 Dat inwendig vuur?

Werd dat zaad uit hooger sfeer
 Dan onnut verspild?
 Viel het om te sterven neer,
 Weggestrooid in 't wild?

Waarom bleeft gij ongeplukt,
 Nu verdord en dood,
 Lauwren, *die mij nog verrukt*,
 Die voor mij ontsproot!

Maar levendiger nog wordt onze sympathie als wij uit 's dichters eigen mond de bekentenis zijner middelmatigheid vernemen, en hijzelf ons toestemt dat er weinig meer uit hem is gegroeid dan een huis- of kamerzanger. De middelmatigheid is het verloren paradijs van het genie, en geen zondaarsgemoed kent pijnlijker knagingen dan het kunstenaarsgeweten van den te kort geschoten kunstenaar:

Siert ook - hult een enkel blad
 Mijn reeds graauwend hoofd:
 Krans van laauwren, *zijt gij dat,*
Die mij waart beloofd?

Neur ik ook ter vlugt een lied,
 Waar men 't hart in hoort:
 Neen, dat zijt gij, zangen, niet,
 Mij in 't hart gesmoord!

o, Wie vrouw en kindren mint,
 Hem als 't leven dier,
 Stemt zoo ligt voor vrouw en kind
 De eens gesnaarde lier;

En wiens boezem klopt en zwelt
 Bij een eedle daad,
 Zet, waar 't eigen glorie geldt,
 Haar zoo ligt op maat:

Wat nog meer - wat anders nog
 Wrocht mijn dichtgeest uit?
Dat zijn al uw noten toch,
Laaggestemde luit!

Vermoedelijk heeft het niet aan goede vrienden ontbroken die Tollens opmerkzaam hebben gemaakt op het vele voortreffelijke, door hem in het gewraakt genre geleverd, en dat de eerste der laatsten te zijn nog altijd een begeerlijk deel is. Doch men mag er aan twijfelen of die gedachte hem duurzamen troost heeft verschaft. Het kleefsche Elten, waar hij van knaap jongeling werd en de dichter in hem ontwaakte, had hem andere en hooger dingen voorgespiegeld, en nooit

heeft hij die beloften geheel kunnen vergeten. Zoo vaak hare herinnering zich bij hem verlevendigde, werd ook het gevoel van zijn onvermogen vaardig en, met dat gevoel, een van bitterheid:

Daartoe was die hooger drift,
Dat ondoofbaar vuur,
Dat gevoel, te rijk een gift,
Mij verkwist, natuur!

Daartoe, schoone heuveltop,
Met mijn jeugd vertrouwd!
Zwol mij 't hart te bruisend op,
Steeg mijn geest te stout.

Daartoe, nietig cijferblad,
Mijn beschoren deel!
Schreide ik u te dikwijls nat,
Haatte ik u te veel.

Daartoe... Och zoo dwaal ik voort,
Voort van jaar op jaar,
Tot uw heuvel, heerlijk oord!
En terug van daar:

Voort van haard en huisgezin,
Jeugd en kindschheid door,
En van daar de baan weer in,
Die mij 't lot beschoor.

En *een zucht*, mijn hart ontsneld,
Een gesmoord verwijt,
En een traan mijn oog ontweld,
Tuigt mijn diepe spijt.

Diep gevoel ik, innig diep,
Met verbeterden klagt,
Voor wat doel natuur mij riep,
Waar mij 't lot toe bragt.

'k Meet den afstand telkens na,
De onafzienbre baan,
Van de plek, waarop ik sta,
En had moeten staan.

'k Maal verrukt mij 't schittrend pad,
 Naar wiens top ik steeg,
 Had natuur de keus gehad,
 Die het lot verkreeg.

En zoo dool ik d'avond door,
 Huis en leefkring uit,
 Tot ik weer den klokslag hoor,
 Die te rusten luidt;

Tot ik, mat van mijmerij,
 Afgewaakt en loom,
 't Hoofd tot sluimren nedervlij,
 En van Elten droom.

X

Wie ons zulk een diepen blik in zijn gemoed gunde als de *Avondmijmering* doet, - weinig minder dan het laatste woord over Tollens door hemzelf, - heeft regt dat elk der gedichten, waarin sporen van dat inwendig vuur worden aangetroffen hetwelk hij zich beschuldigde aan hem verspild te zijn geweest, voor de nakomelingschap blijve leven; en ware deze kritiek eene bloemlezing, geen dier verzen zou hier mogen ontbreken.

Tot kiezen gedwongen vestig ik de aandacht op de *Jaargetijden*, het hoofdwerk van Tollens' jeugd en stellig een zijner minst vergankelijke lauweren. Na hetgeen daarover reeds gezegd is behoeft het genre, waartoe dit dichtstuk behoort, thans niet nader te worden aangeduid. Wordt er de soberheid van den manlijken leeftijd gemist, het bekoort door jeugdigen overvloed van trekken en beelden. Tollens was geen najaarsmijmeraar: zijne wieg stond tusschen dorre bladeren noch afgevallen bloemen. Is daardoor in zijne schildering der seizoenen de herfst het karigst bedacht, des te meer gevoelde hij voor de lente:

Kom, Corinna! Kom ter hulp,
 Dragen wij den velddisch buiten;
 IJlen we uit onze enge stulp:
 Hoor! de vooglen gaan aan 't fluiten.

Kom, Corinna! beur het oog,
 Kom herleven en genieten;
 Wisch het laatste traantje droog,
 Want de beekjes zijn aan 't vlieten.
 Treur niet langer: alles lacht,
 Alles dartelt in de struiken,
 Tooi u in de hoogtijdsdragt,
 Want de bloempjes gaan ontluiken.

Die aanhef geeft aan het geheele vers den toon, de vier jaargetijden door. Telkens keert als refrein de vermaning van den dichter aan Corinna terug: te midden der natuur de liefde te gedenken, hetzij deze in het voorjaar met het lied der vogelen instemt, of door den frisschen zomerregen uit hare bezwijming wordt opgewekt, of tegen de najaarsstormen eene schuilplaats zoekt bij het haardvuur in de hut, of 's winters de sneeuw ontwijkt en onder de dekens kruipt. Voortreffelijk wordt het ontluikend groen in April beschreven:

Zie hoe uit het zwanger knopje
 't Blaadje zijn gekronkeld topje
 Reeds ontwentelt en ontwart:
 Zie hoe langs de slingerpaadjes
 Reeds de schaduw van de blaadjes
 Wentelt met een breeder zwart;
 Zie, hoe duizend wondre plantjes
 't Hoofdje worstlen uit de zandjes
 En het storten aan uw voet;
 Zie, hoe Zefir's ruischend fluitje
 Weêr der bloemen tierig spruitje
 Op het struikje dansen doet.
 Welkom, welkom, duizendtallen,
 Dek en dos van hof en haag!
 Zijt gij uit de lucht gevallen
 In een digte regenvlaag?
 Welkom, welkom, duizend kleuren,
 Tij en vloed van verw en geuren,
 Lot en lovers duizendvoud!
 Welkom, stroom van hemelstralen,
 Die vallei en veld bemalen
 En besprenkelen met hun goud!

Niet minder fraai is de schildering van den nederstreamenden regen, wanneer op het midden van een smoorheeten Junijdag een onweder losbarst:

Maar wat roert zich? Luister, luister!
 Ridselt ginder niet een blad?
 Wordt het zwerk daarginds niet duister,
 Valt daar niet een druppel nat?
 Stil toch! voelt gij 't? ja, 't is regen!
 Ja de hemel leekt van zegen!
 Hef den dank en 't hart omhoog,
 Ja, 't is regen! Lieve droppen!
 Drenkt en sprenkelt bloem en knoppen,
 En wischt aller tranen droog.
 Hoor dien goudstroom, hoor hem vloeijen,
 Hoor hem 't ruischend bosch besproeijen,
 Kletteren in den lagen vliet;
 Hoor! de donder schokt de dalen!
 Blakert, lieve bliksemstralen!
 Maar verdroogt de dropjes niet.
 Zie! zoo ver zij nederplassen
 En vergasten op een dronk,
 Schijnt het loof zich groen te wasschen,
 Dat verkleurd hing aan den stronk;
 Zie! de dorgeschroeiende gronden,
 Die van dorst te krimpen staan,
 Vangen ze op met open monden,
 En verkwikken 't hart er aan.
 Zie! waarheen wij de oogen strekken,
 Reiken over haag en heg,
 Schuilt het veld zijn naakte vlekken
 In een vloed van bloemen weg.
 Waar de middag, uit den hoogen,
 Op het slijk der vlieten keek,
 Spiegelgt weer de zon haar oogen
 In het water van de beek.

De laatste afdeeling van het uitnemend vers is een hollandsch wintergezig. Het vriest er, sneeuwt er, kraakt er. Eene jongste poging wordt aangewend om van de buitenlucht te genieten. Maar de koude overheerscht den ijver:

Durft gij 't kluisjen opensluiten,
 Lieve, schoon de sneeuwvlok stuift?
 Steekt gij 't lagchend hoofdje buiten,
 Schoon natuur zich treurig huift?
 Wilt gij, durft gij de akkers naken,
 Waar het woud te grijzen staat?
 Zoekt gij nog de veldvermaken,
 Waar de schrik zijn tenten slaat?
 Zoek niet langer, 't is te spade,
 Niets ontkwam er aan 't geweld;
 Schoon noch siersel vond genade,
 En de winter hield het veld...

Schud, Corinna! schud de vlokjes
 Van uw keursje, van uw rokjes:
 't Veldijs is ons wandelpad;
 Maar, voorzigtig! rep u zoetjes,
 Zet ter deeg uw vlugge voetjes,
 Want de baan is spiegelglad...

Och, hoe klettren u de tandjes!
 Kom, Corinna! geef me uw handjes:
 'k Voel ze tintlen aan mijn borst;
 'k Wil ze kussen tot ze gloeijen,
 Beiden ze aan mijn boezem boeijen
 En versteken voor de vorst...

Kom, Corinna! spoed u sneller:
 Klem mij vaster; kom en keer;
 Wind en vlokken jagen feller,
 Mist en ijzel stuiven neer.
 Laat ons vlugten, laat ons minnen,
 Laat ons kozen onder 't riet;
 IJl met mij uw kluisje binnen,
 Buiten woont de liefde niet.
 's Zomers moog hij 't veld verkiezen,
 Toen hem 't loof een deksel gaf,
 Maar als beek en bron bevroezen,
 Huurt hij zich de hutjes af.

Er zijn er meer onder de verzen van Tollens waarin hij, op soortgelijke wijze, geheel zichzelf geeft: geeft zonder erg of opzet, uit louter geestdrift, met een weldadigen overvloed

van woorden. Men vindt er in de meeste bundels voorbeelden van; ook, waar men ze niet zoeken zou, onder de gelegenheidsgedichten. In de *Jaargetijden* klopt het hart van een jong mensch, en men verkwikt zich aan dien vollen stroom van leven; doch deze bruischt met dezelfde kracht in het lied van den vader die de bruiloft van zijn zoon bezingt. Nooit is in Nederland eene schoondochter hartelijker welkom geheeten in het gezin van haar man:

't Ruischend welkom vloeit u tegen:
 Welkom als ons eigen bloed!
 Dochter neem den vadergroet,
 Neem den ouderlijken zegen,
 Stroomende uit mijn vol gemoed.
 Welkom! tree in al uw regten;
 Wees een schakel in den kring
 Van zoo menig lieveling,
 Die hunne armen om ons vlechten.
 Welkom, welkom in hun rij!
 Menig zuster, menig broeder
 Roept u welkom toe, als wij.
 Kind, ons even waard als zij,
 Neem de liefde van een moeder,
 Neem er 't hart eens vaders bij...

Wees niet angstig, beef niet, lieve!
 Vrees niet, dat de hand u grieve,
 Thans uw gids, uw steun alleen.
 Vrees niet, waar uw pad moog leiën,
 (Thans met nieuw gebloemt' bestrooid)
 Dat hij vroeg of laat of ooit
 Doornen daarop uit zal spreien:
 Die zijn oudren nooit deed schreijen,
 Doet gewis zijn vrouw het nooit.
 Zie! ik wil voor hem u zweren,
 Dat hij nooit een druppel gal
 In uw beker mengen zal,
 Noch u 't lief in leed verkeeren:
 Dat hij de opgenomen schuld
 Nooit zal loochnen of verzaken,
 Maar u 't leven zoet zal maken,
 Zoo als gij 't hem maken zult.

God verhoor' het! - Vreugdeklanken,
 Juicht, zoo luid als ooit weleer!
 'k Heb een dierbaar kind te meer;
 'k Heb Gods goedheid weêr te danken.
 Welkom, welkom, dierbaar kind,
 Nieuw geschenk van 's Hemels zegen,
 Die ons achttal brengt tot negen,
 En me op nieuw aan 't leven bindt!
 't Hart van liefde en vreugd doordrongen,
 Zoek ik woorden voor 't gevoel,
 Maar de woorden zijn te koel,
 Schoon in zangmaat opgezongen.
 'Welkom! Welkom!' anders niet
 Wil mij 't kloppend hart ontstijgen;
 'Welkom! Welkom!' juicht mijn lied;
 Alle flauwer toonen zwijgen.
 't 'Welkom! welkom!' haalt u in:
 Welkom bij mijn dierbre panden!
 Broeder-, zuster-, oudermin
 Strenglen u in liefdebanden...
 Schalt het en weergalmt het, wanden:
 'Welkom, kind van 't huisgezin!'

XI

Als eene echte muze is deze toon den dichter levenslang bijgebleven, en nog op zijn ouden dag, wanneer hij aan het rentenieren is gegaan, en een buitentje heeft gekocht te Rijswijk, hooren wij hem dien aanslaan. Zelfs zou men zeggen dat zijn talent met de jaren is toegenomen, en hij, in tegenstelling met de gewone verschijnselen van den ouderdom, kernachtiger in plaats van breedsprakiger geworden is.

Misschien heeft alleen het toeval (want men kan op de chronologie van Tollens' verzen niet altijd aan) in zijn laatsten bundel eene plaats doen vinden aan twee korte gedichten die uit dat oogpunt bijzondere aandacht verdienen. Het eene, dat geen opschrift draagt, eindigt met de volgende tegenstelling:

Dat is geen moed, het wreekend staal te wetten,
 Den magtige zijn smaad betaald te zetten,
 Den dolk te doopen in zijn bloed:
 Dat is geen moed.

Maar met geen kwaad geleden kwaad vergelden,
 Den mindren ook zijn onregt kwijt te schelden,
 Al is de wraak zoo ligt als zoet:
 Dat noem ik moed.

Het andere is een feestdrank aan het *Vaderland* en wil, door de plaats die het inneemt (de laatste bladzijde van den laatsten bundel), als een dichterlijke afscheidsgroet worden aangemerkt. Tollens was reeds overleden toen het in druk verscheen, maar men bespeurt er nergens de bevende hand van een bijna tachtigjarige in:

Dát land is schoon en lovenswaard,
 Waar zucht en zorg voor huis en haard
 En kinderliefde en huwlijksmin
 De banden strenglen van 't gezin.
 Wie onder milder hemel woon',
 Die kalme luchtstreek spant de kroon:
 Dat land is schoon.

Dát land is vrij - dat land-alleen,
 Dat buigt voor hoog noch laag gemeen,
 Dat vorst en volk hun grenzen zet
 En, bóven beiden, regt en wet.
 Waar elders dwang en slavernij
 't Gevolg der bandeloosheid zij,
 Dat land is vrij.

Dát land is sterk - geen sterker land!
 Dat zich omgordt met d'eendragtsband;
 Dat trouw aan aard en afkomst blijft
 En vreemde zeden buiten drijft.
 Wat enge ringmuur 't ook beperk',
 En had het wal noch vestingwerk,
 Dat land is sterk.

Doch ziehier een gedichtje waarvan men met zekerheid weet tot welke periode het behoort en dat het vervaardigd moet zijn toen Tollens, een grijsaard en grootvader geworden, de stad en de zaken voor goed vaarwel had gezegd. Nooit, ook niet in den vollen bloei zijner jeugd, heeft hij iets fraaijers geleverd dan deze *Vogelen*:

't Groen puilt naauwlijks uit de boomen,
 Of daar zijn ze weer in 't hout
 Al die zwervers, jong en oud.
 Waarvandaan toch of ze komen?
 's Winters is er geen in 't woud.
 Zeg eens, waar gij hebt gezeten,
 Waar gescholen, bonte vlucht,
 ie komt vallen uit de lucht?
 Wie heeft daadlijk u doen weten,
 Dat weer 't lentewindje zucht?

Hoe ze domplen, hoe ze stijgen,
 Hoe ze wappren op de veer!
 Zie daar strijkt een troepje neer:
 Hoe ze wieglen op de twijgen,
 Hoe ze schomlen heen en weer!
 Weest voorzigtig, al te dartlen!
 Niet zoo woelig, niet zoo druk!
 Krijgt toch maar geen ongeluk!
 Met dat springen en dat spartlen
 Brak er ligt een pootje stuk.

Hoe ze schaatren, hoe ze fluiten,
 Giglen hier en kaaklen daar!
 Wat beweging! wat misbaar!
 Hoe ze tjilpen, hoe ze tuiten,
 Hoe ze gonzen door elkaar!
 Zouden ze aan elkander vragen,
 Hoe ze scholen in een bouw,
 Waar ze huisden in een schouw,
 En 't vertellen en het klagen
 Wat ze leden van de kou?

Of misschien dat ze overleggen,
 Waar 't nu groeizaamst op het land -
 In de klei is of in 't zand;
 Mooglijk dat ze elkander zeggen
 Waar gepoot werd en geplant.
 Zie daar drijven ze op de veder,
 Na een kort en kloek beraad,
 Met een golving op de maat,
 Midden in mijn moesland neder.
 Tuinman! pas nu op uw zaad!

Maar de tuinman, sluw en wakker,
 Stond verborgen op de loer,
 Waar ze pikten naar het voer.
 Paf! daar dreunt het langs den akker
 Van een kruidschot uit het roer;
 En in dwarling opgevlogen,
 Rondgestoven heen en weer,
 Drijven ze als een wolk uit de oogen:
 Nergens is een vogel meer.

Hoor eens, tuinbaas! 'k wil 't wel weten,
 'k Hou mijn erwtes liefst voor mij;
 Stroopen staat ook niemand vrij;
 Maar de vogels moeten eten,
 Even goed als ik en gij.
 'k Voel mij 't hart van deernis raken,
 Als ze, hunkrend naar het aas,
 Siddren hij het minst geraas.
 Hoor eens: als ze 't schapelijk maken,
 Zie wat door de vingren, baas!

Onze litteratuur heeft niets moderners aan te wijzen dan deze navonkeling van den dichter uit de oude doos. Het gedichtje kon door De Génestet, kon door Nicolaas Beets geschreven zijn. Met welgevallen zien wij het geslacht der gaanden er de hand reiken aan dat der komenden, en één onverbroken keten vormen. Mits het vooroordeel ons niet verblinde zullen wij ook in de vroegere gedichten van Tollens schoonheden weten te ontdekken, even onafhankelijk van tijd als plaats. Waar is het dat hij slechts bij uitzondering naar het hoogste jaagt; doch als hij het bereikt, gelijk wij hem in zijne *Aardsgezindheid* zien doen, dan wijst hij alle jongeren het spoor:

Daar is de lieve lente weer,
 Ons aangewaaid van 't Zuiden;
 Zij lokt de vooglen weer in 't hout,
 En regent over veld en woud
 Weer honderdduizend kruiden.

o God! wat is uw schepping schoon,
 Wat zijn uw werken wonder!
 Hoe zoel dat licht! hoe koel die dauw!

Wat is die hooge hemel blaauw!
Hoe groen het veld er onder!

Wat ademt juicht, wat leeft geniet,
Met nieuwen lust in de ader;
Mij klopt een jonger hart in 't lijf;
Heb dank voor zulk een schoon verblijf,
Gij, aller schepslen vader!

Heb dank! heb dank! ik smaak uw gunst,
Ik voel des levens waarde!
Zoo menig bloem versiert mijn baan,
En, heeft de roos ook doornen aan,
Het is mij goed op aarde.

Mij heeft geen bui, geen bliksembrand,
Den oogst van 't veld geslagen;
Als 't effen beekje vloeit mijn lot;
Gij legt geen last mij op, o God,
Of helpt den last mij dragen.

Wat is 't mij wél, wat is 't mij goed!
Wat heb ik stof tot roemen!
Daar strijkt op nieuw de lente neer,
Verjongt mij lust en leven weer,
En strooit mijn hof met bloemen.

En is nog de aarde 't voorspel slechts
Van 't geen ons wacht daarboven?
o God! hoe klopt mij 't hart er van!
Wat pronkstuk is die hemel dan,
Waar ik U hoop te loven!

Maar moge ik eens die hooge vreugd
Met hooger zangen prijzen,
o, Spaar mij 't leven, spaar het nog!
Deze aarde is óók uw schepping toch:
Ik wil er gaarne grijzen.

Mij boeit zoo menig band er 't hart,
Gedrukt door luttel zorgen;
'k Heb vrienden van beproefde trouw,
Een bloeiend kroost, een beste vrouw,
En brood voor nu en morgen.

'k Voel nog mij 't bloed met kracht en vuur
 Gezond door de aders vlieten;
 Nog klopt als in den bloei der jeugd,
 Mij 't harte warm voor levensvreugd:
 Ik bid een lang genieten.

Verhoor die beê; verhoor haar, God!
 Verleng mij vreugd en krachten;
 Wie aardsch geluk waardeer' als rook,
 't Is toch, o God! uw weldaad ook:
 Ondankbren, die 't verachten.

Of druischt die aardsgezinde zucht
 Uw doel, o Vader! tegen,
 Vergeving, zoo uw wil haar wraakt:
 Gij hebt ook de aard zoo schoon gemaakt
 En mij zoo rijk aan zegen!

Daar is de lieve lente weer
 En ooit weer veld en dreven;
 Daar is zij weer met al haar pracht!
 De schepping juicht, het aardrijk lacht...
 o God! verleng mij 't leven.

Bewijst zulk een gedichtje dat, naarmate Tollens in leeftijd toenam, zijne poëzie hoe langer hoe subjektiever is geworden, het bevestigt tegelijk de juistheid der opmerking dat hij vreemd is gebleven aan de verdeeldheid van gemoed welke teregt voor een der kenmerken onzer eeuw geldt. 'Verzoend' is het woord dat uit zijne werken, van het eerste tot het laatste, ons te gemoet klinkt; verzoend op zijn aarlanderveensch, wel is waar, zonder twijfel of strijd, als van nature en sedert de wieg; maar niettemin deugdelijk en zoo innig verzoend, dat de bekentenis hem van het hart moest en uitstroomde in lofzangen. Hij is een leekedichter geweest, lang vóór het woord het burgerregt bij ons verkregen had; de helft zijner beste verzen zijn evangelische gezangen; met een ongeschokt vertrouwen laat hij de werkelijkheid het ideaal vervullen, den hemel zich spiegelen in de aarde, de eeuwigheid antwoord geven aan den tijd:

o, Zalig deel, het missen van 't verlangen
 Naar kennis, die verboden is!
 Het dierst geschenk, dat wij op aard ontvangen -
 Het rijkst bezit is dat gemis.

Geen wikkend brein, geen dwaze dorst naar weten,
 Maar eenvoud, die geen nazoek doet,
 Een arme geest - niet wat wij wijsheid heeten -
 o God! dat is begerlijk goed!

XII

Het is een oud privilege der lyrische poëzie dat zij het publiek deelgenoot mag maken van de persoonlijke gemoedservaringen, en zelfs van de levensomstandigheden, des dichters. Tollens, dit weet men, heeft van die vrijheid een ruim gebruik gemaakt, en met het gewone gevolg. In den regel zijn zijne intimiteiten onbelangrijk, en het verveelt ons in zoovele kraamkamers of bij zoovele doopmalen te moeten verschijnen. Zelfs de kerkhofgangen boezemen ons niet altijd het noodige medegevoel in. De sympathie ontwaakt eerst wanneer de persoon van den dichter een type wordt, en wij niet zoozeer met hem, als met zijn dichterlijken dubbelganger of tweelingbroeder te doen hebben.

Aan dien eisch beantwoorden schier al de gedichten waarin Tollens het karakter zijner eigen gaven beschrijft: *Mijne verzen*, *Mijne dichtkunst*, *Aan een vogel*, *Aan mijne zangster*, *Afscheid*, *de Muze*. Hij spreekt daarin onophoudelijk over zichzelf, doch teekent te gelijk een beeld dat buiten hem staat, en hetwelk men om zoo te zeggen slechts heeft op te nemen en in het vaderlandsch Pantheon te plaatsen, om alle verdere beschrijvingen van zijn talent of zijn genre overbodig te maken.

Met mijn vedel afgetreden,
 Zeg ik dank voor lof en eer.
 Thans de beurt aan andren weer!
 'k Zet nu (mag ik?) mij beneden
 Nog een poos tot luistren neer.

Niemand kan ons doen gelooven dat er in het hart van

Tollens, als dichter, niets anders omgegaan is dan hetgeen hij in deze regels afscheidnemend uitdrukt. Maar wij laten ons gaarne bekoren door de goed volgehouden rol. Die nederigheid, die beleefdheid, de onberispelijke vormen waarin hier de satire zich kleedt, leveren een uitmuntend geheel. Tollens heeft de type willen zijn van den grooten dichter die zich vrijwillig klein maakt; en hij is er in geslaagd zich in die kwaliteit te doen aannemen.

Een ander geleend karakter, waarin hij voortdurend optreedt, is dat van den dilettant-buitenman, in tegenstelling van den koopman-stedeling. Zal men hem gelooven, dan is zelfs de fraaiste stad weinig beter dan eene cellulaire gevangenis en leeft de mensch waarlijk alleen op het veld:

Goddank, dat ik weer adem schep
En uit die stiklucht ben ontslagen;
Goddank dat ik een veldtent heb
Bij zomer- en bij winterdagen,
En, midden in Gods overvloed,
Mij met geen stad *behelpen moet*.

Sterker kan het niet, doch het is ook maar half gemeend. Wie zijne boeken, zijne dwarsfluit, zijne platen, kan medenemen naar een bekoorlijk dorp, waar dagelijks goede vrienden hem komen bezoeken en een spoorwegnet hem desverkiezend elk oogenblik met de geheele wereld in verbinding brengt, die heeft gemakkelijk pruttelen over de drukte en het zwoegen in de steden. Maar, al toornend tegen het stadsleven, vond de dichter - en daar was het hem om te doen - eene stof waarop hij tot in het oneindige borduren kon. Zijn haat was slechts een vorm. Een boere-arbeider achter den ploeg, een herder aan de spits eener kudde schapen, dit waren de lieden die hij in den grond zijns harten beminde en benijdde:

Zij mijmren niet, zij vragen niet noch gissen,
Noch peilen, waar geen bodem ligt;
Zij slaan het oog naar geen geheimenissen,
Omsluijerd voor hun aangezicht!

Zij bidden God om zonneshijn en regen,
 Om wasdom van 't gestrooide zaad,
 Maar vragen, bij 't genieten van zijn zegen,
 Niet ook een zetel in zijn raad.

Zonderlinge levensbeschouwing! maar die wij thans niet te kritiseren hebben. Genoeg dat wij er door op het spoor komen van dat heimwee naar het land, hetwelk Tollens van jongs af vervolgd heeft. Reeds onder de verzen van zijn vroegeren tijd (1810) treft men een *Zucht* aan, hem blijkbaar uit het hart gekomen:

o Zalig boven peil, wie, duister en vergeten,
 Geen verder uitzigt kent dan langs zijn tierig veld,
 En op zijn lagchend feest, met altijd blank geweten,
 Zijn jaren bij zijn oogsten telt!...

Daar wil ik, daar in rust, mijn eigen enten snoeijen
 En winnen schooner vrucht, tot luister van mijn streek;
 Daar als de zomer brandt, mijn dorstig veld besproeijen,
 Met water uit mijn eigen beek.

Daar wil ik 's ochtends vroeg, mijn grage kudde wekken,
 Doen grazen in mijn beemd, van kruid en klaver vol;
 Daar, als de winter nijpt, mijn koude kleenen dekken,
 Met weefsel van mijn eigen wol.

Niet ieder, wien de trek naar individueel grondbezit werd ingeschapen, is zoo gelukkig dien droom verwezenlijkt te zien; en Tollens was een grijsaard toen dat tijdperk voor hem aanbrak. Het lijdt intusschen geen twijfel dat die onderdrukte neiging bij hem de springveer is geweest van allerhande buitenliedjes, waarin eene aangename soort van vrolijkheid, bij het vallen van den avond, de dieper liggende zielsbehoeften overstemt:

Zit neer, zit neer! de velddisch wacht:
 De grond is droog, het kruid is zacht;
 Welriekend geurt het gras;
 Al bleeker blinkt de zonneshijn,
 Al geler trekt de kruidenwijn,
 En gist in 't groene glas.

Zit neer, zit neer! de kelk gevat!
 Den rug gekeerd naar de enge stad!
 De ruime streek aanschouwd!
 Versmoor' de stad in wal en muur,
 Wij zitten op uw schoot, natuur!
 En scheppen lucht in 't hout.

Weder zal niemand ons wijs maken dat, op den schoot der natuur te zitten, ooit tot de bijzondere liefhebberijen van Tollens heeft behoord. Zonder voor de natuur eene stekelige heide of een bedauwd grasperk in de plaats te stellen, bakermat van rhumatische aandoeningen, gaat dit in Holland ook niet. Erken niettemin dat er over die konventionele voorstelling een bevallig waas ligt uitgespreid, zij met eene algemeene nederlandsche hersenschim verband houdt, en deze of een dergelijke vorm onmisbaar was om ons met het willekeurige der tegenstelling van stad en veld vrede te doen hebben.

Voltoojen wij de trits, door, op den liedjeszanger en den buitenman, den huisvader te laten volgen en daaronder meteen den gastheer te begrijpen. Niets subjektiever dan de door Tollens ondernomen splitsing van het menschedom in twee klassen, hypochondristen en levenslustigen, en schromelijk is de eenzijdigheid waarmede hij de eersten van zich afstoot:

Wie elk genot van 't leven vlugt,
 Altoos om elke dwaasheid zucht,
 Altoos het straf en stroef gelaat
 In d'eigen norschen rimpel slaat,
 En nooit tot vreugd zich stemmen liet,
 Dien tel ik bij mijn vrienden niet.

Wat erger is, hij verdenkt het karakter en het verborgen leven van alle niet-opgeruimde menschen zonder onderscheid:

Waarachtig, 't staat bij hem niet goed,
 Die altoos afmeet wat hij doet.
 Die nimmer zien laat in zijn hart,
 Is wis van binnen vuil en zwart.
 Die gruwet van alle levensvreugd,
 Is koud voor alle menschendeugd.

En omgekeerd, wil men onder 's dichters vrienden worden geteld, dan moet men zich kunnen verheugen als een kind en weten mede te schateren aan den disch:

Want hij is braaf, want hij opregt,
Die meet noch afweegt wat hij zegt;
Die pijnlijk nooit zijn aard bedwong,
Maar 't hart laat rollen van de tong,
En lezen laat in 't rond gemoed:
Waarachtig, die is rein en goed.

Het zou de dwaasheid zelf zijn, in deze en dergelijke verzen naar eene moraal te zoeken en die te berispen. Al bedient hij zich van den eersten persoon van het enkelvoud, de dichter wil niet gehouden worden aan zijn woord. Maar elk heeft zijne idealen, en een der zijne was de goedronde Hollander die van zijn hart geen moordkuil maakt, en bij wien met het bier ook de barmhartigheid pleegt boven te komen:

Tuigt allen, broeders! tuigt om strijd,
Wanneer gij braafst en edelst zijt:
Is in de blijdschap niet uw hart
Gevoeligst voor den kreet der smart?
Die dischvermaak en feestvreugd mint,
Waarachtig, is een menschenvrind.

Dit karakter voor te stellen is het hoofddoel geweest; zelf daarvoor door te gaan, een bijvoegmerk. De tijdgenooten van Tollens hebben hem zoo dikwijls den nederlandschen volksdichter bij uitnemendheid genoemd, dat hij het van lieverlede als zijne roeping is gaan beschouwen in alles den landaard uit te drukken, en wij mogen van geluk spreken dat zijne hulde aan de blijmoedigheid betrekkelijk zoo gematigd is uitgevallen als hierboven in *Mijne vrienden*.

Eene beminlijker groep doet het *Winteravondliedje* voor onze verbeelding rijzen. Er spreekt daarin voor het eerst die meewarigheid ten aanzien der behoeftigen, welke in Tollens' laatste levensjaren zulk eene overvloedige bron van bezieling is geworden:

Het Oosten blaast, het wintert fel,
 't Is buiten vinnig koud:
 God dank! wij hebben turf en hout:
 Wij zitten warm en wel.
 Al zijn de boomen wit als dons,
 De grachten hard als lood,
 Wat, wijfjelief? wat deert het ons?
 Wij hebben warmen wijn en pons,
 Wij hebben dek en brood.

En nooden we eens een vriend te gast,
 Wij zetten vleesch en visch -
 En somtijds wildbraad op den disch,
 Met wat daarneven past.
 En als er een van 't huis verjaart,
 Hoe jong de kleine zij,
 Wij bakken, hem ter eer', een taart,
 Of eten wafels aan den haard,
 En drinken slemp er bij.

Dat kan die arme stumpert niet,
 Die langs de straten schooit,
 En, of het vriest, en of het dooit,
 Verkleumd van honger ziet.
 Verjaar' zijn kind, verjaar' zijn vrouw,
 Geen gast betreedt zijn kluis;
 Hij lijdt altijd gebrek en kou,
 Hij stookt geen vuurtjen in zijn schouw,
 Hij krijgt geen tulband thuis.

Reeds zeer vroeg heeft Tollens het talent bezeten op die wijze zijn eigen huiselijken kring te idealiseren: niet slechts bij verjaardagen of op gezellige winteravonden, maar ook in dagen van algemeene bezorgdheid of spanning. In het *Vredefeest van 1814 in mijn huis gevierd* zal men hier en ginds trekken ontmoeten die te zeer aan de tijdsgelegenheid herinneren; zooals waar de kinderen worden opgewekt voor keizer Alexander van Rusland te bidden:

Bidt voor d'aangeboden Vorst,
 Vouwt uw handjes zaam;
 Zuigling aan de moederborst
 Stamel ras zijn naam.

Maar het geheel is er, als beeld uit de binnenkamer, niet minder fraai om. Nog aangrijpender is de *Avondbede in December 1830*, toen de oudste zoon als leidsch jager was uitgetrokken, In strijd met den wensch des vaders die het afkeurde, schijnt het, dat hij zijne studien verwaarloosde. en, bij het zinken van den vroegen winternacht, het huiveren van den wind, het klotsen van het water, het kletteren van den hagel, het loeren van den vijand op den eenzamen schildwacht, in het beangstigd ouderhart de strijd der vaderlandsliefde werd gestreden:

Maar Gij, genadig Opperheer!
 Vergeef, in 't wagglen van den Staat,
 Aan 't ouderhart zijn eigenbaat:
 Wij smeeken uw ontferming neer;
 Bewaar den vorst, behoed het rijk
 En - geef ons kind ons weer.

Natuurlijk draagt ook dit gedicht, wanneer er op het karakter van den belgischen opstand gezinspeeld wordt, het merk zijner dagen. Doch als familietafreel bezit het blijvende waarde. Zoo Tollens ooit gedweept heeft met het denkbeeld, in de rij der nederlandsche dichters het emplooi van *père noble* te vervullen, - *père noble* in den eigenlijken en verheven zin van beide woorden, - dan is zijn wensch vervuld. In de *Avondbede* vloeijen het aangenomen en het ware karakter zoo natuurlijk nevens elkander, dat zij weldra slechts één stroom schijnen te vormen.

Er wordt eene hoogere mate van geloof in Tollens' naieveteit geëischt, dan waartoe de schrijver dezer bladzijden zich heeft kunnen verheffen, om aan te nemen dat hij geen enkele maal, al was zijne bezieling nog zoo echt, geposeerd heeft. Veeleer zou ik de stelling willen omkeeren, en het voor uitgemaakt houden dat zijne muze zich vaak geregeld heeft naar de eischen dier maatschappelijke verrigting. Tollens mogt niet te kort schieten als watersnood- of dijkbreukzanger: in zijn *Klara en Ewoud* leverde hij het model van het genre. Tollens moest ook als weldoener der armen de nationale man zijn: zoo ont-

stond de *Bedelbrief in den winter van 1843* en zijn bijloop. Op die wijze compleeteerde hij van lieverlede met eigen hand het voorgesteld beeld en had, daar zijn talent eene natuurlijke geschiktheid bezat om zich naar al dergelijke onderwerpen te voegen, het geluk ze meesterlijk te behandelen.

Dichtstukken als de zoo even genoemde, als *Susanna van Oostdijk*, de *Gevels van de huizen*, *Hondentrouw*, en zoo vele andere, zijn noodzakelijk tot op zekere hoogte fabriekwerk. Al naar de kunstvaardigheid van den maker, is er korter of langer tijd aan gepeuterd, zijn de sporen van den arbeid min of meer zichtbaar gebleven, stellen zij het geduld van den lezer op eene ligter of zwaarder proef. Van bezieling kan daarbij alleen in zoo ver spraak zijn als de zamensteller zich op het vermijden van grove zonden tegen den goeden smaak toegelegd, en getoond heeft het verschil te beseffen tusschen onderwerpen die in proza willen behandeld worden, en andere onderwerpen welke zich tot eene behandeling in versmaat leenen. Het overige bezit of alleen de verdienste der overwonnen moeijelijkheid, of behaagt alleen als herinnering van genotvolle oogenblikken, door denzelfden schrijver of dichter vroeger verschaft.

Wij gaan met bus en schalen rond
En slaken huis aan huis een bede:
Tast, tast toch diep den buidel in,
En, gaf uw rijke buur te min,
Zoo geef wat voor hem mede.

Geeft! 't is zoo zalig wel te doen,
Het loont, ook schoon wij 't niet begeeren:
Dat weet hij wel, die 't vroeger deed,
En die tot heden 't nog niet weet,
Moog hij nog heden 't leeren!

Wie verneemt niet met welgevallen dat deze *Bedelbrief* f. 600 in de rijswijksche armekas heeft doen vloeijen? Het *Goeden nacht van de armen aan de rijken* f 1800 in de kas van Dorcas te Rotterdam, en nog ruim f. 600 in die van het Parapattan-weezegesticht te Batavia? de *Pleegzuster* f 375 in die der Vereeniging van ziekeverpleging? Dat de *Uitroep* f 720 voor de choleralijders van 1853 heeft opgebracht, het *Albumblaadje* nog-

maals *f* 720, *Amstels Mannenkoor* *f.* 810, eene *Cantate* *f* 1200, de *Grijze Bedelaar* *f* 500, het *Winteravondliedje* *f* 2000? Weinig minder dan het tiende gedeelte eener ton slag op slag onder behoefligen te brengen, - die kunst heeft vóór Tollens geen ander nederlandsch dichter verstaan. Ook geen ander na hem. Het is eene kroon die niemand hem rooven kan. Doch zulk een kind is hij niet geweest, of hij heeft geweten dat zij hem goedstond.

XIII

Na zoo vele aanhalingen als ik mij veroorloofde, moeten mijne lezers het eigenaardige in Tollens' poëzie van buiten kennen. Voor zoover de taal betreft wordt zij gekenmerkt door iets zangerigs, zekeren dreun of kadans, om welken aan den gang te houden een overvloedig gebruik wordt gemaakt van het aan de dichters verleend regt twee of meer woorden te bezigen tot aanduiding van dezelfde zaak, of toestand, of gedachte:

Mij lust weer op mijn eigen trant,
Die vreemden tooi ontbeert,
Te zingen van het vaderland,
Zoo als mijn hart mij 't leert.

Dreun op dan, hef dan aan, mijn lier,
Op ongedwongen maat,
Rondborstig, stout en zonder zwier,
Zoo als mij elk verstaat.

Geen zang klinkt in mijn oor zoo schoon
Voor vaderlandschen moed,
Nog roert mij door zijn schelsten toon
Zoo als het volkslied doet...

Hef aan, hef aan dan: speel, mijn luit,
Op ongedwongen maat,
Zoo als mijn hart het liefst zich uit,
Zoo als mij elk verstaat...

Wij heffen van die wonderdaân
 Met onverbasterd bloed -
 Wij van 't Bredasche turfschip aan
 En van prins Maurits' moed.

Hier wordt in twintig regels, de zestien die ik oversloeg niet medegerekend, hetzelfde denkbeeld twintig malen om en om gewenteld; en daarin ligt, zoo men wil, het catsiaansche van Tollens' dichttrant: ofschoon het even onbillijk zou zijn hem alleen naar dat melken te beoordeelen, als Cats alleen naar het 'desalniettemin en evenwel nogtans.' Voorts maakt Tollens tot in het overdrevene gebruik van woorden met verschillende beteekenis, maar denzelfden aanvangsletter:

De *r* oof- en *R* hijngraaf schreeuwde en blies;
 'Op, knapen! op! te paard, te voet!
 Zijn klepper vloog met luid gebriesch;
 Daar *v* liegt en *v* olgt zijn breede stoet,
 En *s* tuift en *s* tort zich, *w* ild en *w* akker,
 Door *h* ei en *h* aag, en *a* ir en *a* kker.

Men moet echter op die uitwendigheden niet te veel nadruk leggen, en ze niet onvoorwaardelijk veroordeelen. Op de eene plaats slechts de vrucht eener hebbelijkheid, worden zij op de andere eene kracht en een sieraad. Het schijnt dat vooral duitsche modellen van den tweeden rang Tollens tot die allitteratie-vereering geleid hebben: hij had dergelijke hulp niet noodig om welluidend en schilderachtig te zijn. Men volge slechts zijne beschrijving van een gelderschen watervloed in den aanhef van *Klara en Ewoud*:

De waard was volgestroomd en stulp en stal bedolven:
 Geen dak verhief de nok uit de ingeplaste golven;
 Een molenwiek alleen - een gouden torenhaan
 Wees op den nieuwen vloed nog d'ouden bodem aan.
 Geen runder stak den kop om redding meer naar buiten;
 Geen noodkreet steeg meer op. De weggeroeide schuiten,
 Met vracht op vracht gekeerd, verschenen nu niet meer,
 't Was doodsch en eenzaam, waar men rondzag langs het meer.

Ditzelfde dichtstuk is ook nog uit een ander oogpunt merkwaardig: men leert er Tollens' ingenomenheid met providentiële verrassingen uit kennen. Wanneer de dorpspredikant, aan het slot der godsdienstoefening, zondags na den vloed, de belangen van Klara en van haar kind der gemeente aanbeveelt, en het eensklaps uitkomt dat Ewoud, van beider redding onbewust, zich in de kerk bevindt, dan rolt er van de lippen des dichters geen minder plegtig amen, dan van die der getroffen schare. Eene gebeurtenis als de wonderbare vaart der enkhuizer schepen door het ijs, in 1572, is geenzins volgens hem louter toeval geweest; en dat in 1584 in een kerktoeren te 's Hertogenbosch de bliksem sloeg, op het oogenblik zelf dat beneden een *Te Deum* werd gezongen tot verheerlijking van den aanslag van Balthazar Gerardsz, dit was in zijne oogen een regtstreeksch vonnis over de buitensporigheden der dweepzucht. Welke voorname plaats de goddelijke vinger in zijne *Overwintering op Nova Zembla* beslaat, herinneren wij ons, en dat hij de *Boodschap naar de ijzersmelterij* vertaalde is niet het minst geschied ter wille der bekentenis van den graaf, aan het slot:

‘Hou wel, o vrouw, dien knaap in eer:
Geen engel Gods verdient het meer!
Hoe listig ook de boozen schijnen,
De hemel zelf bewaakt de zijnen.’

Uit het *Vogelnestje* van Spandaw kan men zien dat zulke beschouwingen destijds in de mode waren, en zoo zij het thans niet of minder zijn, dan ligt misschien de schuld daarvan voor een deel aan Tollens zelf, die, met name in de geschiedenis des vaderlands, de Voorzienigheid te vaak tusschenbeiden heeft laten treden. De algemeene denkwijze van den tegenwoordigen tijd is eene reactie tegen dit misbruik; zij zoekt den sleutel der gebeurtenissen bij voorkeur in het spel der menschelijke hartstogten. Voor het wonderbare weten wij tegenwoordig geen andere verklaring dan het of op te lossen in het bijtend vocht der kritiek, of het op rekening van het volksgeloof te stellen.

De grens, welke dat geloof van bijgeloof scheidt, is door Tollens niet overschreden. Het behoort integendeel tot de ken-

merken zijner poëzie dat daarin overal eene redelijke, meer aan de natuur dan aan eene bijzondere openbaring ontleende godsdienst wordt voorgestaan. Hij heeft oog voor de poëzie der bedehuizen (*Het Kerkgebouw*), maar aanbidt toch bij voorkeur in het open veld (*Meizang*) of onder den sterrehemel (*Avondgodsdienst*), en stelt er den hoogsten prijs op dat elk op zijne eigen wijs zalig moge worden (*Geloofsbelijdenis*). In den regel heeft de ketterij bij hem een witten voet (*Dirk Willemsz van Asperen, de Geuzenvrouw te Gouda*), doch waar het nieuwe op zijne beurt vervolgziek wordt (*Nanning Kopperszoon te Hoorn*), daar spaart hij de ontrouw aan eigen beginsel niet; en zelfs kan men uit de *Spaansche broeders voor Haarlem* zien dat hij niet onvoorwaardelijk of stelselmatig voor spanjolevreter heeft willen doorgaan.

Dit alles echter zijn losse en verspreide trekken. Wie een volledig kort begrip van 's dichters denkwijze verlangt, sla de *School der menschen* op:

Bekoorlijk is het denkbeeld mij
 Dat de aarde onze eerste leerschool zij,
 Waarin we ons vormen voor een tweede...

Tot in bijzonderheden wordt in dit vers het beeld van de school des levens volgehouden. De mensch is een scholier, meestentijds een onwillige, een bengel, een die niet hooren wil en daarom voelen moet. Hij voert allerhande slechte, vooral domme streken uit. Enkelen zijn in ontwikkeling de massa vóór, en sommigen dezer worden vroegtijdig van de school genomen. De anderen moeten geduld oefenen, want de vorderingen der meesten zijn gering, en er zullen jaren, misschien eeuwen noodig zijn, eer zij een voldoende examen kunnen afleggen. Zij mogen intusschen moed houden. De hemelsche Schoolmeester toch is een goed man; een vader, die de zwaksten het eerst bijstaat.

Ook deze orde van denkbeelden, waarbij men zich de zedelijke geschiedenis van het menschedom als eene opvoeding door God voorstelt, heeft onder ons, sedert den bloeitijd van Tollens, veel van hare populariteit verloren. Onder den invloed der nieuwere stelsels van wijsbegeerte, vooral in zoover die op de resultaten der natuurwetenschap rusten, gelooft men thans

niet meer zoo algemeen of zoo gemakkelijk aan een toekomend leven. Ook heeft de nieuwere methode van geschiedvorsching afbreuk gedaan aan de min of meer gemoedelijke opvatting van den mensch als een ondeugenden schoolknaap. De tegenwoordige historici zien in den mensch meer het fraai bewerktuigde dier, toegerust met levendige hartstogten en in den strijd des levens meest van al op zelfbehoud bedacht, ook al moet het mindere ras daardoor schade lijden. Kortom, de begrippen van onzen tijd over dit onderwerp hebben eene min of meer darwinistische tint, terwijl Tollens met zijne groote aardsche kostschool digter bij Lessing en Herder stond. Niet dat hij de geschriften dier mannen ijverig bestudeerd had, maar hij kende ze ten deele uit Matthias Claudius, wiens *Wandsbecker Bode* hij in eene voorrede onder de weinige werken van smaak noemt, die hij bij herhaling en altijd met vernieuwd genoegen doorbladerde. Voor wijsgeerig onderrigt uit de eerste hand was hij niet schrandrer genoeg, of, bij al zijn dweepen met de rol van scholier, te weinig leergierig.

Matthias Claudius staat bij verschillende schrijvers over litteratuur-geschiedenis in Duitschland verschillend aangeschreven. Bij Gervinus laag, bij Gelzer hooger. Vermoedelijk zou het even zoo met Tollens gaan, indien wetenschappelijke Duitschers zijne werken tot voorwerp van studie en analyse kozen. In elk geval had Tollens, bij eene mindere mate van vernuft en oorspronkelijkheid, - en ook bij eene mindere mate van talent, in zoover Claudius als prozaschrijver misschien nog meer de aandacht verdient dan als dichter, - sommige voornamen eigenschappen met dezen gemeen. Verzinken beiden vergelijkenderwijs in het niet, wanneer men hun beeld naast dat der dichterlijke halfgoden stelt, wier namen voor altijd eene plaats in de algemeene geschiedenis innemen; kunnen zij zelfs in den engeren kring der dichters van hun eigen vaderland niet op het regt van vooraanzitting aanspraak maken; beiden hebben zich niettemin door een eigenaardig mengsel van vroomheid, gevoel, en humor, een groot aantal vrienden en vriendinnen gemaakt. Tollens, van wien wij weten dat hij zeer gelukkig slaagde in het voorstellen van het vaderlijk, gaat ook door voor een voortreffelijk schilder van het moeder-

lijk hart en karakter, en heeft, naar ons zijn levensbeschrijver verzekert (Schotel, bladz. 210), van talloze moeders in Nederland betuigingen der levendigste sympathie ontvangen.

Men blijft evenwel digter bij de waarheid wanneer men op dit gebied, evenals bij het bezingen van het huwlijk, zekere onevenredigheid tusschen het willen en het volbrengen bij hem opmerkt, kenbaar uit de behoefte aan scherpe tegenstellingen. De behoefte aan tegenstellingen is eene zelden falende aanduiding van gebrek aan stof of aan gemoed. Aan het slot van een uitvoerig dichtstuk, geschreven tot verheerlijking van zijn echtgeluk (*Het Huwelijk*), slaakt Tollens de aandoenlijke bede dat noch zijne vriendin hem, noch hij haar overleven moge:

Ik smEEK geen grijsheid af om op mijn kruin te pronken,
NeeN, maar aan 't minnend hart, dat met mij klopt, gezonken,
Te zwijmen aan de borst, waarin ik leef en aâm...
God! smelt mijn jongsten zucht met haren doodsnik zaam! -

Alvorens echter de lezer die gevoelige en uit het hart gestroomde slotregels bereikt, moet hij twee boetpredikationen doorworstelen, de eene tegen het celibaat gerigt, de andere tegen de galanterie. Evenzoo in het weleer vermaarde vers *de Moeder*, dat met de treffende anekdote besloten wordt:

o Dat schoon en zinrijk woord
Zij hier nogmaals eens gehoord,
Dat een droeve moeder slaakte,
Die haar zuiglings graf genaakte,
Door haar smart er heen gespoord:
'Vrouw, wat weent gij?' sprak een grijze,
Die in ootmoed boog en bad,
Waar zij luid te krijten zat;
'Vrouw, wat twist gij met d'Alwijze?
Hij alleen, Hij gaf en nam:
Eeuwig zij zijn naam geprezen!
Laat de deugd van Abraham
U een treffend voorbeeld wezen:
God beval hem, van zijn troon,
Izaks bloed gedwee te plengen,
En de vader greep den zoon
Om hem God ten zoen te brengen'...

‘Ga niet verder!’ borst zij uit:
 ‘God moge u dien blaam vergeven!
 Hij had wis dat wreed besluit
 Nooit een moeder voorgeschreven.’

Wien verbaast het niet, deze hulde aan de moederliefde te hooren aanvangen met eene strafrede tegen de oneer?

Niet voor u, verachten neen,
 Die van ontucht zwijmeldronken,
 Gunst en liefde veilt ter leen,
 Diep en dierlijk neêrgezonden;
 Wie het zalig zoet der trouw
 Nooit het eerloos hart verteedert,
 Maar de hoogste rang der vrouw
 Slechts te dieper nog vernedert;
 Die verdarteld in den lust,
 En verwoest van ziel en zeden,
 Nooit het wichtje, dat u kust,
 Heimlijk God hebt afgebeden;
 Die in 't foltren van uw strijd,
 't Hart niet op uw rang verhoogde,
 Wulpschen, die geen moeders zijt,
 Schoon gij baarde, schoon gij zoogde!
 Neen, mijn onbezoedeld lied
 Klinkt voor u, boeleersters, niet.

Men kan zulke afwijkingen op rekening van den wansmaak stellen, of ze verklaren uit onvastheid van hand bij de zelfbesnoeiing, of ze toeschrijven aan onvoldoende vorming. In geen geval is het waarschijnlijk dat, wie om op het kapittel der moederlijke tederheid te komen zulk een aanloop noodig had, aan eene zuivere opwelling gehoor gaf.

Bij Claudius vindt men dergelijke misgrepen niet. Deze geeft alleen de bloem van het onderwerp, en gunt het afval aan de snippermand. De beste van Tollens' gedichten in dit genre zijn dan ook de regtstreeks naar Claudius gevolgde liedjes wier afgesloten kader geen uitweidingen gedoogde, al kon hij daarbinnen zijne eigen ingeving volgen. Ik voor mij geloof dat, zoo de verhouding anders ware geweest en Claudius Tollens tot

voorbeeld had gekozen, hij in Tollens' verzen zwaar zou hebben gekapt. Niettemin waren zij vogels van één veëren en vindt men bij onzen landgenoot, reeds vóór hij met den *Wansbecker Bode* kennis had gemaakt, sporen van overeenstemmende denk- en dichtwijze. *Mylon*, de knaap die op zijn achtste jaar voor de meisjes wegliep, en voor wien het op zijn achttiende de meisjes doen, - een gedichtje uit Tollens' jongelingsjaren, - geeft er getuigenis van, en niet minder de uit denzelfden tijd afkomstige *Raadgeving*:

Minnaars, wilt ge uit vrijen gaan,
Trekt de stoute schoenen aan,
Schudt de kindsche blooheid uit,
Maakt ze, die ontvlieden, buit...
De overheerscher - niet de slaaf
Dwingt de vest tot overgaaf.

Doch het herkenbaarst van al pinkt Claudius ons tegen in de op nieuw berijmde oude fabel *de Tempel van den Roem*, tevens onder de kleinere stukken eene der zuiverste uitingen van Tollens' eigen geest. Zonder valsch vernuft kan beweerd worden dat het in een doek geknoopt *klein oktavo-boekje*, hetwelk in den gloriетempel op de eerste plaats in den eersten rang aanspraak gaf, Tollens' vurigsten wensch bevat heeft en den vurigsten van Claudius niet teleurgesteld zou hebben:

Doch, schoon het druk en woelig was,
En maagd en knaap te hijgen zaten
Van 't binnen- en het buitenlaten,
Toch keek men door het vensterglas
Nog telkens uit langs plein en straten:
Er werd sinds lang, en dag en nacht,
Nog op een andren gast gewacht;
Zijn naam stond in een nis geschreven.
Zijn stoel was onbezet gebleven
En nieuw bekleed en ruim en zacht. -
In 't eind: toen weër des ochtends vroeg
Een knaap het oog naar buiten sloeg,
Daar zat de vreemdling, half verstoken,
Bedeesd en zonder aanspraak, neer,
Als had hij weinig regt op de eer,
Dat hier zijn plaats reeds was besproken.

Maar ijlings steeg een luid geschal
 Door voorportaal en hof en hal:
 ‘Daar is hij! leidt hem plegtig binnen!’
 De knapen bogen langs zijn pad;
 De gansche schaar der zanggodinnen
 Bestrooide 't met gebloemte en blad,
 En 't klonk tot aan de tempeltinnen:
 ‘Tree in, en neem voor jaren lang
 Hier de eerste plaats in d'eersten rang.’

Teekenen wij in het voorbijgaan op dat, zoo de claudiaansche manier de eenvoudigheid somtijds tot onnoozelheid doet overslaan, zij tevens hare volgers tot gemeenzaamheden van uitdrukking verleidt die aan het poëtische der voorstelling schade doen. Misschien gaat er niets verloren wanneer wij Blandine, in de naar Lenardo en haar genoemde romance, den adel hooren vragen: ‘Wat trekt gij, o adel! *de neuzen zoo raar?*’ Daarentegen schijnt in de *Jaargetijden* de harmonie te lijden, wanneer de verkleumde dichter tot lof van Corinna's armen uitroept:

Och wie is niet willens koud,
Om zich dus te mogen warmen!

en niet minder verbaast het, in het fraaije *Winteravondliedje* de verzekering aan te treffen:

Wat, wijfjelijf! wat deert het ons?
 Wij hebben warmen wijn *en pons*.

Bij Claudius zelf, ik herhaal het, zal men te vergeefs naar derlijke feilen zoeken, gelijk in het algemeen Tollens niet gezegd kan worden in alle opzigten Claudius regt te hebben gedaan. Van het diepzinnige in dezen is bij hem weinig te bespeuren, en wie beide dichters kent, kan de opmerking niet onderdrukken dat bij de gedane keus herhaaldelijk aan het oppervlakkige de voorkeur is gegeven. *Jurriaans reize om de wereld* is eene grap die men Claudius vergeeft ter wille van *Jurriaan en de Denen*, stellig de merkwaardigste van al zijne satiren tegen de rationalistische denkwijze van den dag. Er komen in dat gedicht slagen voor, die nooit verouderen zullen:

Sonst war Verschiedenheit im Schwange,
 Und Menschen waren klug und dumm;
 Es waren kurze, waren lange,
 Und dick und dünne, grad und krumm.
 Doch nun, nun sind sie allzumahl
 Schier eins und gleich, glatt wie ein Aal!

Vernunft, was man nie läugnen muszte,
 War je und je ein nützlich Licht;
 Indesz was sonsten sie nicht wuszte,
 Das wuszte sie doch sonsten nicht.
 Nun sitzt sie breit auf ihrem Steisz,
 Und weisz nun auch, was sie nicht weisz

Religion war hehre Gabe
 Für uns bisher, war Himmel-Brodt,
 Und Menschen gingen drauf zu Grabe:
 Sie sey, und komme her, von Gott.
 Nun kommt sie her, weisz selbst nicht wie? -
 Man saugt nun aus dem Finger sie.

Bij Tollens, die *Jurriaan en de Denen* ongebruikt liet liggen en ons alleen *Jurriaans reis om de wereld* gaf, leert men van Claudius' humor eene geringe meening koesteren, die zich van het model tot den navolger uitbreidt. In stede van ons publiek tot den krachtiger geest van den duitschen dichter op te heffen, heeft de nederlandsche, ten einde niet te hoog te vliegen, hem stilzwijgend gekortwiekt; niet bedenkend dat hij op die wijze tevens zichzelf noodzaakte laag bij den grond te blijven.

In elk geval mag uit de door Tollens gedane keus worden afgeleid dat het gevoel voor het belagchelijke luider bij den Duitscher dan bij den Nederlander sprak: en daar geen karakteristiek van Tollens' poëzie volledig mag heeten, waarin ook niet van die eigenaardigheid melding wordt gemaakt, vestig ik er de aandacht op.

De lezer gelieve een terugblik te slaan op het tot hiertoe doorkruiste veld, en hij zal erkennen dat, zoo er onder de gebreken van Tollens één is waartoe al de andere schijnen te kunnen herleid worden, wij er te dezer plaatse den vinger op

leggen. Alleen valsche deftigheid kan Tollens verleid hebben tot vonnissen gelijk wij er hem over Kotzebue, over Béranger, over Lamartine hoorden vellen. Het denkbeeld dat Cornelis Loots de man was om in Nederland het treurspel van Vondel te doen herleven, is potsierlijk. De midden-eeuwen in den ban te doen, de maatschappij Tot Nut van 't Algemeen eene vergoeding te noemen voor de weeën der fransche omwenteling en der napoleontische oorlogen, Nederland voor te stellen als het land waaraan alle volken der aarde cijnspligtig zijn, het een is al dwazer dan het ander. De *Echtscheiding* en het *Gevallen Meisje*, *Nova Zembla* en *Damiate*, *Schaffelaar* en *Beiling*, *Kenau* en het *Turfschip*, in al die gedichten is iets dat tot meesmuilen stemt.

Die uitwerking doen ook de verwenschingen van Tollens, hetzij hij tegen de huichelaars of tegen het stadsleven, tegen de vorstekroonen of tegen de echtbreeksters te velde trekt. Zelfs dan wordt die indruk niet uitgewischt, wanneer wij eene moeder bij hem tot haar zuigeling hooren zeggen:

Neem wat in mijn aders vliet:
Koningskindren hebben 't niet.

XIV

Het zou een onbegonnen werk zijn, Tollens' dichtarbeid van deze fout te willen zuiveren; en dit behoeft ook niet. Het is geen tering waaraan zijne verzen sterven zullen. Hoogstens is het een dier ligte graden van melaatschheid, welke de verdere levensfunctien ongestoord laten. Tollens heeft gemeend dat het voldoende was het burgerlijk en het natuurleven te verheerlijken, om vrij te worden tegenover het konventioneel bestaan van rijkdom en geboorte; en daarin heeft hij zich voor de helft vergist. Er is een edel gepeupel dat met zijn hofadem de lucht aansteekt en zonderling de neuzen trekt; maar er is ook eene hoogere vorming wier doop de natuur niet missen kan. Waar dit merk ontbreekt, gelijk bij onzen dichter het geval is, daar heeft de ironie der omstanders vrij spel. Met verdienden spot wijzen zij de linksche deerne na, die zich de muze bij uitnemendheid waant.

‘Voorzeker’, heeft Bakhuizen van den Brink gezegd bij de onthulling van het monument op Tollens' graf in Oktober 1860, ‘de onsterfelijkheid, welke aan gene zijde des grafs is weggelegd, kunnen wij noch geven noch nemen. Maar wij, stervelingen, kunnen getuigenis afleggen voor den dichter, die hetgeen in ons gemoed het hoogste, het heiligste is, zoo heeft weten voor te stellen, dat wij in bevallige omtrekken en in treffende beelden onze eigene gewaarwording terugvinden en, zoodra een geheel geslacht met ons in dat besef deelt, dan is die eenparigheid des gevoels een waarborg voor zijne duurzaamheid. Wij kunnen getuigenis afleggen voor den dichter, die het wel en wee van onzen tijd en van onze natie heeft begrepen, die hare eigenaardigheden, hare beginselen, hare verwachtingen, hare zwakheden in woorden heeft gebragt, welke wij niet uitgevonden hebben, maar welke ons zoo eigen zijn, dat wij ze als onze beste herkennen: en zoodra eene geheele natie met die getuigenis instemt, dan uit zij den wensch, dat, moge het tijdvak, dat zij beleeft, door den stroom der omwentelingen, eenmaal alleen voor de herinnering bestaan; moge zij zelve te eeniger tijd onder andere namen en andere staatsvormen onkennelijk worden en tot de volken der oudheid overgegaan zijn; dat toch de herinnering van wat zij was en wat zij wilde in de gezangen van haren dichter blijve leven; en - dit is de krans der onsterfelijkheid, welken wij op de grafzerk van Tollens nederleggen.’

Zal, vraag ik niet zonder schroom mij af, nu ik het einde mijner beschouwing over Tollens zie naderen, zal zelfs een welwillend publiek ook déze studie met zulk een eerbiedigen krans gelijkstellen? Te vergeefs hoor ik op het onderscheid tusschen eene lijkrede en eene recensie wijzen, en de stelling verdedigen dat den essayist meer vrijheid van spreken toekomt dan den orator. Bakhuizen van den Brink was een grooter essayist dan ons land er tegenwoordig één bezit, en, liever dan tegen zijn gemoed Tollens te prijzen, zou hij een ander als redenaar hebben laten optreden. Alleen eene overdreven inschikkelijkheid kan beweren dat, ook volgens mij, hetgeen in ons gemoed het hoogste en heiligste is door Tollens zoo is voorgesteld dat wij in bevallige omtrekken en

treffende beelden onze eigen gewaarwording er in terugvinden. En wat betreft dat Tollens het wel en wee van onzen tijd en onze natie zou hebben begrepen - geen vriend is hij die mij daarvan als den zegsman doet doorgaan.

Doch zoo ik den strijd tusschen beide voorstellingen erken, ik wanhoop niet aan zijne oplossing. Gelijk wij uit Potgieter's biografie weten heeft Bakhuizen van den Brink niet slechts den belgischen opstand beleefd, maar met al het vuur der jongelingschap in de toen heerschende stemming van Noord-Nederland gedeeld. Meer is niet noodig om het verklaarbaar te maken dat hij, nog dertig jaren daarna, bij het graf van Tollens voor dezen iets gevoelde wat alleen de jongere tijdgenoot gevoelen kon.

Evenmin als het mogelijk is het stemgeluid van den ten grave gedaalden tenorzanger te doen herleven, die de melodie van het *Wien Neerlandsch Bloed* heel Nederland door populair maakte, evenmin kan het nu levend geslacht zich een denkbeeld vormen van de aandoeningen welke Tollens in Augustus 1831 door zijn *Konings verjaardag*, in December 1832 door zijn *Algemeenen Bededag* en zijn *Val der citadel van Antwerpen* opwekte. Onuitwischaar moest de herinnering dier krachtige gemoedsbewegingen, als de heugenis eener eerste liefde, in de vaderlandminnende ziel blijven voortleven; en hoewel Van den Brink's ontwikkeling naderhand eene vlugt genomen heeft die hem Tollens in elk ander opzigt uit het oog moest doen verliezen; hoewel hij, alleen met zijn geoefenden smaak en kunstgevoel te rade gaande, anders had moeten oordeelen, - op dien Oktoberdag van 1860, en bij dat te onthullen monument, ging de natuur bij hem boven de leer. Een deel werd het geheel, en wat alleen van den patriot gold zag zich uitgebreid tot den mensch en den dichter.

Een onvrijwillig bondgenoot voor deze zienswijze vind ik in De Bosch Kemper, waar hij in het eerste deel zijner 'Geschiedenis van Nederland na 1830' herhaaldelijk er op wijst hoe volkomen juist, in die dagen, de algemeene denkwijze der aan koning Willem I getrouw gebleven provincien door Tollens is uitgedrukt.

Is in den loop van dit opstel keer op keer met onderschei-

ding naar het boek van Dr. Schotel verwezen, mijn wensch is dat de lezer ook van het werk van den heer Kemper eene gunstige meening leere koesteren. Schotel wordt gezegd weinig meer te hebben geleverd dan eene opsomming van Tollens' verzen, met bijvoeging der lofuitingen van anderen; doch den aandachtige kan het niet ontgaan dat Schotel's objectiviteit, in het fotograferen van dien wierook, hier en ginds de waarde van een beperkend eigen oordeel bezit. Niet dat ik den schrijver van dubbelzinnigheid verdenk; maar uit zijn boek valt meer te leeren dan men bij eene oppervlakkige kennisneming geneigd is te gelooven.

In nog sterker mate geldt dit van het werk van De Bosch Kemper, dat niet over een persoon maar over een geheel tijdvak handelt. Wie zich van de lezing een feest had gemaakt, vond zich teleurgesteld door den ongespierden stijl en de schemerachtige denkbeelden; maar de letterkundige aantekeningen, die meer dan de helft der plaats beslaan, vormen eene kostbare nalatenschap.

Tollens en zijn *Tijd* - men vindt die noch bij Schotel alleen, noch bij Kemper alleen, maar bij Kemper en Schotel vereenigd: bij dezen den man, zijn tijd bij genen.

Reeds vele jaren vóór de belgische omwenteling had Tollens zich in zijne gedichten als een taalman der openbare meening doen kennen, en het vermaardste zijner volksliederen dagteekent niet van 1830, maar van 1816. Reeds in 1810, en daarna nogmaals in 1813, wekte hij de vaderlandsche dichters op tot trouw aan de vaderlandsche zaak, en hielp een bondgenootschap versterken welks zedelijke invloed tot de eervolle nationale herinneringen van dien tijd behoort. De vroeger gangbare voorstelling dat, onmiddellijk na den slag bij Leipzig, al wie den naam van Nederlander droeg zich gereed maakte het fransche juk af te werpen, is niet houdbaar. De groote meerderheid onzer landgenooten sidderde integendeel bij de gedachte alleen, dat op Napoleon's tijdelijken val eene opstanding en, in den nasleep van deze, eene algemeene wraakoefening volgen kon; en daar de meesten onzer hoogst waarschijnlijk in die moeilijke dagen voor dezelfde vrees bezweken zouden zijn, mogen wij geen zwaarigheid

maken te erkennen dat het nederlandsch volk van 1813 zich eene natie van flaauwe vaderlanders heeft getoond.

Nevens de enkele personen van rang, moed, en doorzigt, die verder zagen dan de groote hoop en hun hoofd voor de vrijheid waagden, komt eene plaats aan een half dozijn volksmannen toe die, even moedig als zij, en hoewel een minder dichtterlijk talent ten toon spreidend dan waarmede Bilderdijk ten aanhoore van het Instituut in zijn *Afscheid* schitterde, nogtans, met gevaar voor goed en leven, in bezielde taal den dageraad eener betere toekomst predikten.

Een van hen, de geestige Van Marle, nam de scherts te baat en parodieerde op meesterlijken trant in zijne *Katabasis* den mislukten reuzetogt naar Moskou. De anderen, Helmers en Loots, Simons en Tollens, spraken meer regtstreeks tot het gemoed. Hebben die verzen voor het meerendeel weinig poëtische waarde; zouden ze zonder schade voor de kunst heden ten dage door welsprekende dagbladartikelen kunnen vervangen worden, - de omstandigheden stempelden ze tot daden. Neem de eerste de beste strofe uit Tollens' toespraak tot zijne kunstvrienden, en gij gevoelt op den bodem derzelfde woorden, die buiten dit historisch verband slechts frazen schijnen, een hart kloppen dat bij elk volk, in dagen van denzelfden nood, voor het hart van een volksman erkend zou zijn:

Neen, onzer is 't niet meer, het speeltuig, dat wij snaren:

't Behoort aan huislijk heil noch dierst geschatten band;

Neen, onzer is 't niet meer om lof en lauwerblären:

't Behoort alleen aan 't vaderland.

Voor haar, Tollens maakte van het vaderland eene vrouw, Patrie of Patria geheeten. alleen voor haar uw toonen!

Zij eischt uw ziel, uw zang; de lauwrēn, die u kroonen,

En 't vuur, dat u ontvlamt en dorsten doet naar eer;

Zij eischt het zich ten dienst, om d' ouden moed te ontvonken,

En vraagt, in weemoed weggezōnken,

Haar helden van haar dichtren weer.

Dit is de kring van denken en gevoelen waarin wij ons te verplaatsen hebben, willen wij het *Wien Neerlandsch bloed*

begrijpen. Men heeft in onzen tijd tegen dit lied ingebracht dat het nationaal karakter mist, en even goed door elk ander volk als door het nederlandsche zou kunnen aangeheven worden. Die kritiek heeft het echter meer op de heidensch gekleurde godsdienstigheid van het gedicht, dan op zijne hoedanigheid als volkslied gemunt. Gelijk elke natie, welke tegen het despotisme in opstand komt en naar hare grenzen snelt om vreemde legers te bestrijden; gelijk elke natie de *Marseillaise* zingen kan, zoo kan ook overal, waar op den grondslag der nationale keus of sympathie het koningschap bloeit, het *Wien Neerlandsch bloed* weerklank vinden. En dit is het tegenovergestelde van een gebrek. Volksliederen met eene bijzondere strekking, of bestemd tot verheerlijking van een bijzonder persoon, gelijk ons *Wilhelmus*, kunnen als melodie tot in het oneindige blijven voortleven, maar verliezen, wat de woorden betreft, langzamerhand hunne beteekenis. Zelfs komt van lieverlede het vaderlandsch gevoel in opstand tegen eene betuiging als die, dat Prins Willem van Oranje te allen tijde een vereerder van den koning van Spanje geweest is. Zoolang daarentegen in Nederland de monarchie blijft bestaan, behoudt ook het *Wien Neerlandsch bloed* zijne kracht; en het zou die zelfs dan niet verbeuren, wanneer een vreemde vorst den nederlandschen troon beklom. Dit is zoo waar dat, wanneer men zonder op de dagteekeningen te letten, '*s Koningskomst tot den troon* van Tollens naast '*s Koningskomst tot den troon* van Bilderdijk legt, men schier aan niets bespeuren kan dat het laatste gedicht ter eere vankoning Lodewijk, het eerste van koning Willem I geschreven werd.

Een danklied voor de verlossing uit het vreemde diensthuis, eene waarschuwing tegen binnenlandsche partijschappen, een gebed om het behoud van na veel leed en diepe vernederingen onverdiend teruggeschonken voorregten, - dit zijn de grondtoon van Tollens' dichtstuk. Bij zijn ontstaan verloor het zich, prijsvers door het Instituut bekroond, in den algemeenen jubel; eerst toen de belgische opstand het noord-nederlandsch koningschap met vernietiging dreigde, verkreeg het zijne definitieve beteekenis. Waarschuwing en danklied traden naar den achtergrond, om des te meer plaats voor het andere

te laten; en Tollens zelf heeft niet kunnen voorzien dat er een tijd zou komen, waarin zijn:

Bewaar, o God! den koning lang
En 't lieve vaderland,

ten hemel stijgen zou met de kracht van een nationalen noodkreet.

XV

De afscheiding van België blijft een betreuenswaardig feit; een spiegel van de onbekwaamheid der nederlandsche staatslieden en de bekrompenheid van den nederlandschen volksgeest. Onze sympathie is voor die raadslieden der kroon welke, met Van Doorn aan het hoofd, de vereeniging van beide rijken wilden bewaren en, nadat zij verbroken was, herstellen. Zij is voor koning Willem I, die met verbeterden spijt gevoelen moest dat hetgeen Leopold vermogt, ook van hem geëischt kon worden. Maar de stroom was te sterk en de afscheidingsgezinde partij in het Noorden vond steun in de londensche konferentie. 'Velen', zegt De Bosch Kemper, 'velen beschouwden Nederland, door bondgenooten trouwloos verlaten, als het bolwerk tegen revolutionaire wanorde en tegen eene op nieuw dreigende fransche overheersching.' Daarom wilde men tot iederen prijs van België af, en werd de koning, nadat hij zijns ondanks in de scheiding had toegestemd, door eene talrijke partij, wier orgaan het amsterdamsche *Handelsblad* was, met geestdrift toegejuicht.

In die gevoelens werd ook het vers op den val der Citadel van Antwerpen geschreven. Buiten het verband der gebeurtenissen beschouwd, is het niet meer dan eene der honderd rodomontaden waarin het nederlandsch zelfbehagen zich bij Tollens een uitweg baant. Bij het licht der geschiedenis vindt men er de verklaring der schijnbaar onzinnige blijdschap, waarmede dezerzijds de vernietiging van een der schoonste politieke idealen van den nieuweren tijd begroet is:

Neen, wanhoopt, vorsten! wanhoopt niet,
Gij, bloodaards in uw koningshoven,
Die, achter 't purper weggeschoven,
Naar d' uitslag van de worstling ziet!

Neen, tast niet siddrend naar de slapen,
 Als leed de rijkswrong roof en hoon:
 Zijt rustig! *Neerland staat in 't wapen*
 En Nassau draagt een koningskroon...
 Eens - wat de toekomst geve of roov' -
 Schoon luidkeels nu de Faam vermelde
 Dat Neerlands bolwerk aan de Schelde
 In zwaveldamp en asch verstoof:
 Eens zal zij - na de noodvlaag stilde -
 Bazuinen tot den laatsten neef,
 Dat Neerland, toen de wereld trilde,
Het bolwerk van Europa bleef.

Wanneer een volk eenmaal zoo ver is gekomen dat het op zijne vernedering roem draagt, en zichzelf als martelaar van het algemeen heil bezingt, dan is er weinig noodig om het in een mystieke stemming te brengen. Komt daar nog bij, gelijk met den biddagsbrief van November 1832 het geval was, dat ook de vorst het verlangen openbaart zijne regtvaardige zaak als onder de hoede des Hemels te stellen, dan ontwaakt een gevoel dat meest van al aan sommige verhalen van het Oude Testament herinnert, waar wij een rigter of een koning, aan het hoofd der getrouw gebleven stammen Israels, het nationale bedehuis zien naderen en voor het allerheilige knielen. Stof voor eene poëtische behandeling levert zulk een algemeene bededag niet op. Het is er mede als met sommige zeegezigten en sommige bergtooneelen: de kunst weigert hare dienst, waar de evenredigheden der werkelijkheid zekere grenzen overschrijden. Een biddend volk kan evenmin met woorden geschilderd worden, als een onweder in de Alpen of een storm aan de Kaap met kleuren. Maar al kost het moeite Tollens in zijn biddagvers dier dagen ten einde toe te volgen, zijn aanhef is meesterlijk en zal in de jaarboeken der nederlandsche taal onvergankelijk blijven voortleven:

De koning sprak: het klokgebom
 Roept Neerland tot Gods heiligdom:
 De koning wil de handen vouwen.
 Wij gaan, op 't hooren van zijn stem,
 Ten tempel en ten strijd voor hem,
 Met even ongeschokt vertrouwen.

't Gewoel hield op. De stad en 't veld,
 Paleis en stulp is leêggesneld;
 De kerk omvat de duizendtallen.
 Wat schouwspel is zoo schoon als dit?
 Het leger knielt, de raadzaal bidt:
 De koning knielt en bidt met allen.

Inderdaad, de jaren 1830, 1831, 1832, zijn een schoone tijd geweest; schooner dan 1848 te aanschouwen heeft gegeven; schooner vooral dan hetgeen waarvan wij thans getuigen zijn. Hetzij men Conscience hoort vertellen hoe het belgisch vrijwilligerspak een man van hem maakte; hetzij ook weder De Bosch Kemper ons met zijne herinneringen uit Noord-Nederland verkwikt, - hoe hij uittrok, wie hem vergezelden, welke vermoeijenissen en gevaren hij doorstond, welke betrekkingen hij aanknoopte, wat er omging in zijn gemoed, - steeds doet de heugenis dier dagen ze terugwenschen, en in stilte hen benijden wien het voorregt te beurt viel ze te beleven. Toen was één woord genoeg om allen in vlam te zetten: thans zou het niet baten al werd aan de gezamenlijke hoogeschoolen des lands iederen dag kollege in de geestdrift gegeven.

Tollens komt de eer toe, dat dichterlijk oogenblik in het leven der nederlandsche natie onder woorden te hebben gebracht. Vóór 1795 is een vers als zijn *Algemeene Bededag* ondenkbaar; na 1830 heeft geen enkel nederlandsch dichter zich op het gebied der populaire vaderlandsche poëzie met hem kunnen meten. Ook in dien anderen en beteren zin is hij klassiek. Met ieder jaar, naar het schijnt, verwijderen onze rijmelaars zich verder van den door hem bereikten standaard. Eenmaal, maar te hoog voor onze nationale kortzigtigheid, verhief zich in de lente van 1844 met Da Costa het vaderlandsch lied: het vond geen weerklank bij eene schare die door Tollens verwend was. Een andermaal, in November 1863, ruischte uit Potgieter's *Ter Gedachtenisse* eene liefelijke symfonie de natie tegen: zij had zoomin ooren voor den nachtegaalsslag, als oogen voor Da Costa's adelaarsvlugt. April 1872, Mei 1874 - wat hebben zij ons gebracht dat in de schaduw van December 1830 kan staan?

XVI

Nog eene andere bladzijde in het werk van De Bosch Kemper helpt ons, en van eene andere zijde, Tollens begrijpen. Het is die waar hij de toen heerschende rigting van ons hooger onderwijs teekent, in alles aangekant tegen hetgeen men in Belgie verlangde en doordreef: 'Bij het geduld, de vasthoudendheid en den critischen geest onzer voorouders, stond de studie der classieken bij ons onderwijs in 1830 boven aan. De latijnsche scholen hielden vijf à zes jaren de kweekelingen bijna uitsluitend bij de oude talen. Ook middelmatige studenten verstonden gemakkelijk het latijn, dat bijna zonder uitzondering bij de academische lessen werd gebruikt. De studenten respondeerden in het latijn met niet minder vlugheid dan thans fransch wordt gesproken. De lessen van Prof. H.W. Tydeman over de statistiek en van Prof. Wttewaal over de landhuishoudkunde waren de eenige, waar de regtsgeleerde studenten nederduitsch hoorden. Op het collegie *de historia patriae* sprak Prof. Siegenbeek van den *dux Albaniensis*. Prof. Peerlkamp onderwees de nieuwe geschiedenis ook in het latijn. Levendig staat mij nog voor den geest hoe de geachte professor, onder het dicteren gewoon een enkele vraag te doen, waarbij de wekelijksche responsien niet werden uitgesloten, eenmaal vroeg: '*Dic, quis fuit Robertus Petrus?*' De student, tot wien het woord gerigt was, gewoon dergelijke eenvoudige vragen dadelijk te beantwoorden, werd eenigszins wrevelig, dat bij zijn talmen de vraag aan een ander zou gedaan worden, toen hij op eenmaal begreep wat er bedoeld werd en uitriep: '*O Robespierre! meent u dát?*' hetgeen een algemeene hilariteit verwekte. De Code Napoléon, die bij ons tot 1839 gold, werd in 1830 nog in de latijnsche taal onderwezen te Leiden door den deftigen, streng geleerden Smallenburg, die ook uiterlijk, met zijn gepoederde pruik, nog geheel tot den ouden tijd behoorde, en die een latijnsch compendium van het fransche regt heeft uitgegeven, waarin Delvincourtius, Touillierius enz., telkens worden aangehaald en dikwijls wederlegd. Bij het natuurregt

werd het werk van Hugo de Groot: *de Jure belli ac pacis*, tot grondslag genomen, en het werd iets nieuws geacht, toen Prof. H. Cock de theoriën van Fichtius en Schmalzcius naast die van Puffendorfius en Wolfius voor zijne studenten in keurig latijn voordroeg, en onderscheiden van dezen met liefde bezielde om latijnsche dissertatiën te schrijven over onderwerpen van wijsgeerig regt; terwijl de smaakvolle Van Assen op het ontdekken der *Fragments Vaticana* en van den *Gajus* als een wereldgebeurtenis op het gebied der regtsgeleerdheid wees, met al de ingenomenheid van een man die met liefde tot zijn wetenschap bezielde is.'

Zou Tollens zich in België misplaatst hebben gevoeld, waar, naar fransche romans, onder de jongelingschap zich fransche zeden vormden; waar staatkunde en staatsregt niet minder uit fransche dagbladen dan aan de universiteiten uit de diktaten van professoren werden geleerd; waar jeugdige leuvensche akademieburgers in 1829 eene eigen politieke courant in het licht durfden zenden, en voor het hooger onderwijs het gebruik van het fransch en eene meer praktische rigting eischten, - eene niet minder wijde kloof scheidde hem van de wereld vol pedanterie en monnikslatijn, door De Bosch Kemper geschetst; en wij kunnen het hem niet ten kwade duiden dat de lagere soort van onderwijs, waarmede hijzelf zich had moeten behelpen, hem toescheen een voldoende surrogaat van dit averegts hoogere te zijn. Veel levendiger nog dan wij ons thans kunnen voorstellen, was hij zich van het volgen eener nationale rigting bewust en gevoelde hij, door zijne heerschappij over de moedertaal, zich den evenknie van mannen die niets anders op hem vooruit hadden dan zekere vaardigheid in het hanteren van nagebootste ciceroniaansche volzinnen. Van de echte studie der oudheid had hij geen begrip; eene opvatting als de door Winckelmann en Lessing ontslotene en die Goethe bezielde, gelijk onze beste filologen haar volgden, bestond voor hem niet; geen enkel gebied van wetenschap bezat voor hem kracht van aantrekking. Doch met de toongevers onder zijne tijdgenooten was het niet veel beter gesteld; en wanneer hij zijne eigen natuurlijke gaven met hunne kamergeleerdheid vergeleek, en daarbij opmerkte dat zij in zake van nationale

zelfvergoeding met voor hem onderdeden, dan was er maar weinig ijdelheid noodig hem zichzelf vergelijkenderwijs te doen medetellen onder de lichten zijner eeuw.

XVII

Zoo stel ik mij Tollens voor, en zoo ook wordt hij afgebeeld op de gravure tegenover den titel zijner dichtwerken. Een onbevallig en niettemin waarheidlievend portret. Om den hals van een oud man, zonder tanden en met een naar voren gekamd pruikje, ziet men aan een breed lint een folio-ridderkruis hangen, op de borst nog eens in kleiner tenue herhaald. De ingevallen mond is tot een onopregten glimlach vertrokken, waarover de breede punt van een dikken neus snuivend naar beneden komt glijden. De oogen glinsteren van eigenliefde, en tusschen de vingers der bevende rechterhand protesteert eene ouderwetsche ganzeveder tegen de stalen pennen van den nieuweren tijd. Een slecht gemaakte zwarte rok voltooit de beeldtenis, welke van verre aan Alexander VerHuell's 'Ootepa' doet denken, den schrik van Jantje.

Het schijnt hopeloos, in dien terugstootenden bouwval Nederlands geliefden volksdichter te willen herkennen; en in gedachten zegent men den maker van het rotterdamsch standbeeld, die door zijne idealer voorstelling den gaanden en komenden vreemdeling voor overijlde teekenen van antipathie bewaarde. Of heeft de fotografie Tollens verraden? Schoot de graveur te kort in het herstellen van het door haar aangerigt kwaad?

Veeleer geloof ik dat Tollens' werken tot hiertoe te weinig bestudeerd, te zeer een voorwerp van overeengekomen bewondering gebleven zijn, en wij daarom alleen door den aanblik zijner beeldtenis in onze fantasie worden geschokt. Men heeft niet scherp genoeg onderscheiden tusschen hetgeen hij was, en de verschillende karakters waarin hij allengs is opgetreden. De boersche smaak, waarvan zijn portret getuigt, was hem aangeboren, en tegen de roemzucht, die uit het kommandeurslint spreekt, heeft hij levenslang te worstelen gehad. Onder eene zachtzinnige oppervlakte kookte bij hem een cho-

leriek gestel, herkenbaar aan grimmige uitvallen. De gulheid en hartelijkheid, welke hem niet minder eigen waren dan de neiging tot toorn, zijn voor het uitwendige ondergegaan door het gestadig aannemen eener kunstmatige plooi.

Iets anders is het dichter, iets anders akteur te zijn; en hoewel beide vormen van kunst even hoog staan, zelden zal men ze vereenigd aantreffen. Bij Tollens is de verbindtenis nooit zuiver tot stand willen komen; zijn gelaat is geen getrouwe spiegel van zijne rol geworden, en wij hebben het niet hem, maar ons zelf te wijten, zoo op zijn portret de poëtische mensch ons toeschijnt in den natuurlijken schuil te gaan. Tot heden is hij eene pop geweest waarmede het nederlandsche volk heeft gespeeld, deels omdat het meende hem daarmede genoeg te doen, deels medegesleept door de réclame. Laat ons hem voortaan de eer bewijzen, met hem af te rekenen als met een man. Hij verdient het. De meesten hebben het oordeel der nakomelingschap meer te duchten dan hij. De minsten kunnen met zoo veel goed vertrouwen den dag der afgeligte maskers te gemoet gaan.

1874.

Aanteekeningen.

I

Het is maar een schijnbare zijsprong, wanneer hier de onder anderen bij Mérimée bewaard gebleven zuivere lezing eener middeleeuwsche legende volgt, door Tollensberijmd. Zij speelt in het Napelsche en is vermaard om de herinneringen uit de grieksche mythologie, die men er door de christelijke geloofsbegrippen ziet heenspelen:

‘Er was eens een jong edelman, Federigo geheeten, schoon, welgemaakt, hoffelijk en goedhartig, maar zeer los van zeden, want hij hield hartstogtelijk van het spel, den wijn, en de vrouwen, vooral van het spel, ging nooit ter biecht, en bezocht de kerken alleen om er gelegenheid tot zondigen te vinden. Nu gebeurde het dat Federigo, nadat hij aan de speeltafel twaalf jongelieden van goeden huize te gronde had gerigt, - zoodat zij genoodzaakt waren als struikroovers hun onderhoud te zoeken, en, na een bloedig gevecht met de huurlingen van den koning, zij zonder biecht de eeuwigheid ingingen, - ook zelf binnen weinige dagen al zijne winst verloor en bovendien zijn geheel ouderlijk erfdeel, met uitzondering alleen van een landgoedje in het gebergte achter Cava, waar hij zijne armoede ging verschuilen. Drie jaren had hij in die eenzaamheid geleefd, 's morgens jagend en 's avonds kaartspelend met zijn eenigen pachter, toen op zekeren dag, bij zijne tehuiskomst na de gelukkigste jagt die hij zich nog herinneren kon, de Heer Jezus en de twaalf apostelen bij hem kwamen aankloppen en zijne gastvrijheid inriepen. Federigo, edelmoedig van aard, was blijde dat zijne ruime vangst van dien ochtend hem veroorloofde zich een gullen waard te toonen. Hij verzocht de pelgrims binnen te treden, bood hun met de meeste hartelijkheid zijne tafel aan, en vroeg verschooning zoo hij, niet voorbereid op hunne komst, buiten staat was hen te onthalen overeenkomstig hun rang. De Heer Jezus, die zeer goed wist dat hij niet ongelegen kwam, hield Federigo die kleine snoeverij ten goede, ter wille zijner gastvrije bedoelingen. - Wij zullen tevreden zijn met hetgeen gij ons voorzet,

zeide hij; maar rep u zooveel mogelijk met het gereed maken der spijzen, want het is al laat en deze hier (op den apostel Petrus wijzend) heeft honger. - Federigo liet het zich geen tweemaal zeggen en om zijn gasten ook nog iets anders te kunnen aanbieden dan de opbrengst zijner jagt, beval hij den pachter zijn laatste ree te slagten en de beste stukken onmiddellijk aan het spit te steken.

Toen de maaltijd gereed was en de gasten zich aan tafel hadden gezet, speet het Federigo geweldig hun dorst slechts met gewonen wijn te kunnen lesschen. Mijnheer, zeide hij, zich met een kreupelrijmpje tot den Heer Jezus wendend:

Mijnheer, ik wenschte wel u eedler vocht te schenken,
Maar bid u, niet de daad, den wil slechts te gedenken.

De Heer Jezus proefde den wijn en zeide: Waarom verontschuldigt gij u? uw wijn is volmaakt; vraag het maar (met den vinger den apostel Petrus aanwijzend) aan hem daar. - Petrus keurde den wijn, noemde dien overheerlijk, en verzocht zijn gastheer met hem te willen klinken. Hoewel Federigo dit alles voor pligtplegingen hield, ledigde hij niettemin zijn glas op het welzijn van den apostel; doch wie schetst zijne verbazing, toen hij erkennen moest dat deze wijn de fijnste merken uit de dagen zijner weelde oneindig ver te boven ging! Zulk een wonder, dit begreep hij, kon alleen de Heiland verrigten; en daar hij zich onwaardig gevoelde met dit godgewijd gezelschap aan dezelfde tafel te spijzigen, rees hij aanstonds op en wilde zich verwijderen. Maar de Heer Jezus gelastte hem zijne plaats weder in te nemen, wat hij zonder tegenstribbelen deed. Na afloop van den maaltijd, waarbij de pachter en zijne vrouw voor het wandelen der schotels en het wisselen der borden zorgden, legden Jezus en de apostelen zich te rusten in de voor hen bestemde vertrekken. Met den pachter alleen gebleven maakte Federigo als naar gewoonte zijn partijtje en onthaalde zichzelf op het overschot van den wonderwijn.

Toen de heilige reizigers den volgenden ochtend met hun gastheer in de lage gezelschapszaal bijeen waren, rigtte de Heer Jezus het woord tot Federigo en zeide: Wij zijn zeer tevreden over uwe gulle ontvangst en wenschen u daarvoor te beloonen. Vraag ons drie dingen naar uwe eigen keus, en uwe wenschen zullen vervuld worden; want ons is gegeven alle magt in den hemel, op de aarde, en over de hel. - Federigo bedacht zich niet lang, maar tastte naar het spel kaarten dat hij steeds bij zich droeg, en zeide: Meester, maak dat, telkens als ik mij van deze kaarten bedien, het spel door mij gewonnen wordt. - Het is u toegestaan, zeide de Heer Jezus. - Maar Petrus, die naast Federigo stond, beet hem in het oor: Verstokte zondaar, waar zijn uwe gedachten? Gij moest liever eene plaats

in den hemel vragen. - Dat zal wel terecht komen, antwoordde Federigo. - Gij kunt nog twee gunsten bekomen, herinnerde hem de Heer Jezus. - Meester, antwoordde de gastheer, uwe goedheid treft mij; welnu, ik bid u te bewerken dat, wanneer iemand in den oranjeboom klimt daarginds voor mijne deur, hij zonder mijne toestemming niet weder naar beneden komen kan. - Het is u toegestaan, zeide de Heer Jezus. - Hier gaf de apostel Petrus zijn buurman een stoot tusschen de ribben en zeide: Verstokte zondaar, weet gij niet dat uw schandelijk leven u tot eene prooi der hel maakt? Vraag den meester, u eene plaats in zijn paradijs te verzekeren; nog is het niet te laat. - Daar is vooreerst geen haast bij, antwoordde Federigo, zich van Petrus afwendend; en toen de Heer Jezus hem vroeg waarin de derde zijner wenschen bestond, hernam hij: Ik wensch dat, wanneer iemand, wie het ook zij, plaats neemt op dien driestad daar, hij niet zal kunnen opstaan zonder mijn verlof. - De Heer Jezus verhoorde deze bede, gelijk hij de twee anderen verhoord had, en vervolgde met de apostelen zijn weg.

Naauwlijks was de laatste van dezen uit het gezigt, of Federigo, die van verlangen brandde de deugdelijkheid zijner kaarten op de proef te stellen, riep zijn pachter en speelde met hem een partij piket zonder een blik in zijn spel te slaan. Hij won de partij onmiddellijk, en evenzoo eene tweede en eene derde. Zeker van zijne zaak, vertrok hij nu naar de stad, steeg af in de voornaamste herberg, en besprak de beste appartementen. Daar zijne aankomst spoedig ruchtbaar werd, duurde het niet lang of de deelgenooten zijner voormalige brasserijen kwamen hem bij troepjes bezoeken brengen. - Wij hadden u sedert lang opgegeven, zeide signore Giuseppe; men beweerde dat gij kluizenaar waart geworden. - Dat was ik ook, antwoordde Federigo. - En waar drommel hebt gij die drie jaren den tijd meê doorgebracht? vroegen de anderen uit één mond. - Met vasten en bidden, zeer waarde broeders, hernam Federigo op ootmoedigen toon; en hier is mijn brevier, voegde hij er bij, het zorgvuldig bewaard spel kaarten te voorschijn halend. - Dit antwoord deed een algemeen gelach opgaan. Allen hielden zich overtuigd dat Federigo in den vreemde zijne financiën had hersteld, ten koste van minder ervaren spelers dan zijzelf, en allen maakten er zich een feest van hem ten tweeden male tot den bedelstaf te brengen. Zelfs wilden enkelen terstond aan den slag gaan, en hem naar eene speeltafel troonen. Maar Federigo verzocht hen te wachten tot 's avonds, en hem intusschen te volgen naar eene zaal waar op zijn last een uitgelezen maaltijd was aangerigt; hetgeen zeer in den smaak viel. Dit middagmaal was ruim zoo vrolijk als het avondeten der apostelen. Waar is het dat er alleen malvezy en lachryma gedronken werd; maar, één uitgezonderd, kenden de dischgenooten geen fijnere merken. Federigo had vóór de komst zijner gasten zorg gedragen, zich van een tweede spel kaarten te voorzien, volkomen ge-

lijk aan het eerste, ten einde ze onder de hand te kunnen ruilen en, door van de drie of vier partijen er één te verliezen, te voorkomen dat zijne tegenpartij argwaan opvatte. Het eene spel droeg hij regts, het andere links.

Na afloop van den maaltijd schaarden allen zich om eene speeltafel; Federigo legde de ongewijde kaarten voor zich neder, en bepaalde een gemiddelden inzet die den geheelen avond van kracht zou zijn. De prikkel van het spel was hem lief, en daarom schonk hij aan de twee eerste partijen zijne volle aandacht. Beiden verloor hij, tot zijne inwendige spijt. Hij deed wijn binnenbrengen, en maakte van het oogenblik, dat de anderen op hunne reeds behaalde en nog te behalen overwinningen dronken, gebruik om met de eene hand de ongewijde kaarten terug te nemen en met de andere er de gewijde voor in de plaats te schuiven. Toen de derde partij aan den gang was en Federigo te naauwernood een blik in zijn eigen spel wierp, kon hij des te gemakkelijker dat der anderen gadeslaan. Het bleek hem dat zij valsch speelden, en hij zonder gewetenskningen hunne beurzen ledigen kon. Dat zij hem indertijd zijn geheele fortuin hadden doen verliezen was niet het gevolg geweest van hun fijner spel of hun standvastiger geluk, maar van hun bedrog. Hij mogt dus thans een gunstiger oordeel over zijne eigen krachten vellen, en dat oordeel werd door vroegere overwinningen geregtvaardigd. Het gevoel van eigenwaarde (waar dit al niet op steunt!), het vaste vooruitzicht te zullen winnen, zich te zullen wreken, zijn voor het menschelijk gemoed drie zoete aandoeningen. Federigo smaakte ze allen te gelijk; maar toen hij daar zat en aan zijn voormaligen voorspoed dacht, herinnerde hij zich de twaalf jongelieden van goeden huize ten wier kosten hij zich verrijkt had; eene inwendige stem zeide hem dat zij de eenige eerlijke spelers waren geweest met welke hij ooit aan eene groene tafel had gezeten, en voor de eerste maal gevoelde hij berouwen overwonnen te hebben. Eene wolk verving op zijn voorhoofd den glans der opkomende vreugde, en zuchtend won hij zijne derde partij.

Zij werd door vele andere gevolgd die Federigo zorg droeg voor het meerendeel te winnen, zoodat hij in den loop van dien éénen avond genoeg bij elkander streek om eene maand kamerhuur en bovendien het aangerigt gastmaal te kunnen betalen. Meer verlangde hij voorhands niet. Zijne teleurgestelde vrienden beloofden bij het afscheid den volgenden dag te zullen terugkomen.

Dien dag en daarna won en verloor Federigo met zooveel overleg, dat hij in korten tijd een groot fortuin overgaarde, zonder dat iemand den waren oorsprong van zijn voorspoed vermoedde. Hij verliet het logement, en ging in een heerehuis wonen, waar hij van tijd tot tijd schitterende feesten gaf. De schoonste vrouwen betwistten elkander een blik zijner oogen; dagelijks werden aan zijne tafel de fijnste wijnen geschonken; Federigo's paleis stond bekend als het brandpunt van alle genoegens.

Toen dit stille spel een jaar geduurd had, besloot hij zijne wraak de kroon op te zetten door een laatsten aanval op de bezittingen der voornaamsten van het land. Hij wisselde te dien einde al zijn goud tegen edelgesteenten in, en zond acht dagen te voren uitnoodigingen rond voor een feest dat prachtiger zou zijn dan een der vorige. De beste muzikanten, de beste dansers enz., werden geprest, en het geheel zou besloten worden door eene monster-speelpartij. Wie geen geld had, leende bij joodsche woekeraars; de anderen bragten hunne laatste penningen mede, en alles vloog in de kaars. Federigo vertrok dien eigen nacht met zijn goud en zijne diamanten.

Van dit oogenblik af nam hij als regel aan, dan alleen van zijne overmagt gebruik te maken wanneer hij met trouwelooze spelers te doen had, daar hij zich sterk genoeg gevoelde de overige met gelijke wapenen te bestrijden. Op die wijze reisde hij alle steden der wereld af, speelde overal, won altijd, en liet zich alom het beste voorzetten wat de plaats opleverde. Maar, waar hij ook heentrok, overal vervolgde hem de gedachten aan zijne twaalf slagtoffers, en die herinnering vergalde zijn genoegen. Eindelijk nam hij op zekeren dag het besluit hen te gaan verlossen, of zelf deelgenoot te worden van hun doemvonnis.

Zonder verwijl toog hij op weg naar de onderwereld, met een stok in de hand en een zak op den rug, door niemand vergezeld dan alleen door Marchesella, eene hazewind waaraan hij bijzonder gehecht was. Op Sicilie aangekomen, besteeg hij den Djebel en daalde, den top van den berg bereikt hebbende, neder in den vulkaan, die even diep beneden den beganen grond reikt als de berg boven de vlakte van Piemonte uitsteekt. Om van daar de woning van Pluto te bereiken moet men eene binnenplaats oversteken, die door Cerberus bewaakt wordt. Terwijl Cerberus het hof maakte aan Marchesella, bereikte Federigo ongedeerd de overzijde en klopte bij Pluto aan.

Wie zijt gij? vroeg de hellekoning, toen men Federigo in zijne tegenwoordigheid gebragt had. - Ik ben Federigo de speler. - Wat drommel komt gij hier doen? - Zoo gij, Pluto, den grootsten speler der aarde waardig acht uw partner te zijn in eene partij piket, zie hier mijne voorwaarden: Wij zullen zoo vele partijen spelen als u goeddunkt; verlies ik er ook maar één, dan is mijne ziel uw wettig eigendom, gelijk alle andere zielen in uw rijk; maar win ik, dan zal ik voor elk gewonnen spel de ziel van één uwer onderdanen mogen kiezen en medenemen. - Top, zeide Pluto; en hij gelastte dat men een spel kaarten brengen zou. - Doe geen moeite, zeide Federigo, zijne wonderkaarten voor den dag halend; en zij begonnen te spelen.

Federigo won eene partij; en vroeg Pluto de ziel van Stefano Pagani, een der twaalf die hij verlossen wilde. Dadelijk werd ze hem gebragt, en hij deed haar in zijn reiszak. Hij won ook de tweede, de derde, de vierde

partij, en zoo voort, tot twaalf toe; en telkens vroeg en bekwam hij eene der zielen die hem ter harte gingen.

Toen het dozijn vol was, en hij ze allen in zijn reiszak had geborgen, stelde hij Pluto voor de partij te hervatten. - Met genoeg, zeide Pluto (ofschoon kregel over zijn verlies); maar laat ons een oogenblik naar buiten gaan; er verspreidt zich hier, ik weet niet welke onaangename reuk. - Dit nu was slechts een voorwendsel om van Federigo af te komen; want nauwelijks was deze buiten met zijn zak en zijne zielen, of Pluto riep met luide stem dat men hem moest uitlaten. Weder stak Federigo ongerept het voorplein over, - zoo druk had Cerberus het met Marchesella, - en bereikte niet zonder moeite den top van den Djebel. Toen riep hij de hazewind, die weldra naar hem kwam toespringen, en daalde naar beneden in de rigting van Messina, gelukkiger met zijne zielevangst dan de uitgelezenste aardsche genietingen hem ooit gemaakt hadden. Te Messina aangekomen stak hij over naar den vasten wal, en ging zijne dagen eindigen in het kleine voorvaderlijk kasteel...

Eenige maanden daarna bragt Marchesella een nest kleine monsters te wereld, waarvan sommige met drie koppen. Allen werden verdronken...

Dertig jaren later, - Federigo was intusschen een zeventiger geworden, - trad de Dood bij hem binnen en vermaande hem zijne rekening met den hemel te vereffenen, aangezien zijn laatste uur gekomen was. - Ik ben bereid, zeide de stervende, maar doe mij het genoeg, o Dood, vóór gij mij medeneemt, van den boom daarginds eene vrucht voor mij te plukken Gun mij die ééne verkwikking nog, en ik zal tevreden sterven. - Zoo gij niet meer verlangt dan dat, zeide de Dood, komaan! - Hij klom in den boom en plukte een sinaasappel: maar toen hij naar beneden wilde komen kon hij niet, omdat Federigo het belette. - Ha, gij hebt mij beet gehad, Federigo! riep de Dood, en ik ben in uwe magt; maar geef mij de vrijheid terug, en ik beloof u tien jaren leven. - Tien jaren, dat is ook wat! antwoordde Federigo; neen, vriend, zoo gij naar beneden wilt kunnen komen, wees dan scheutiger. - Ik zal er u twintig schenken. - Morgen brengen! - Nog tien dan. - Nu naderen wij ongeveer het derde deel. - Wilt gij nog een eeuw leven? - Wel geteld, mijn waarde. - Federigo, gij overdrijft. - Wat zal ik u zeggen? het leven bevalt mij. - In Godsnaam, zeide de Dood, honderd jaren dus, als het niet anders kan. En onmiddellijk kon hij afstijgen.

Zoodra was de dood niet vertrokken, of Federigo werd weder volmaakt gezond, en begon voor de tweede maal te leven met de kracht van een jongeling en de ondervinding van een grijsaard. Het eenige wat men van dit nieuwe leven weet, is dat hij weder met den meesten ijver al zijne hartstogten, met name zijne vleeschelijke lusten zocht te bevredigen, nu

en dan eenig goed deed, als de gelegenheid zich aanbood, maar zich even weinig om het heil zijner ziel bekommerde als de eerste maal.

Toen de honderd jaren om waren, kwam de Dood nogmaals bij hem aankloppen en vond hem te bed liggen. - Zijt gij klaar? luidde het. - Ik heb om mijn biechtvader gezonden, antwoordde Federigo; heb de goedheid en neem zoo lang plaats bij het vuur. Zoodra ik de absolutie ontvangen heb, snel ik met u de eeuwigheid in. - De Dood, weinig haatdragend van natuur, ging op het bankje zitten en wachtte een vol uur. De priester kwam niet. Dat begon hem te vervelen en hij zeide tot Federigo: Oude man, er zijn sedert onze laatste ontmoeting honderd jaren verlopen, zijt gij nu nog niet gereed? - Op mijn woord van eer, spotte Federigo, ik heb wel aan wat anders te denken gehad! - Nu dan, hernam de Dood, wien deze godslastering in toorn deed ontsteken, gij hebt geen sekonde meer te leven. - Gekheid, zeide Federigo, terwijl de dood vruchteloze moeite deed op te staan; u zijt een te inschikkelijk heer, dat weet ik bij ondervinding, om mij niet nog een jaar of wat uitstel te geven. - Een jaar of wat, onbeschaamde! (En te vergeefs beproefde hij, onder den schoorsteen van daan te komen). - In vollen ernst; maar ik zal deze reis minder veeleischend zijn, en voor de derde proef, - want aan den ouderdom hecht ik niet, - mij met veertig jaren vergenoegen. De dood bemerkte zeer goed dat eene bovennatuurlijke magt hem aan den driestal geklonken hield, zoo als vroeger aan den boom, maar in zijne woede wilde hij van geen vergelijk hooren. - Ik weet een middel om u zachter te stemmen, zeide Federigo; en hij gaf last, drie takkebossen op het vuur te werpen. Weldra was de geheele haard één laaije vlam, zoodat de Dood op heete kolen zat. - Genade! genade! kermde hij, zijne oude knoken voelende zegen; ik schenk u nog veertig jaren gezondheid! - Federigo staakte de betoovering, en half gebraden zette de Dood het op een loopen.

Toen de termijn verstreken was kwam hij terug en vond Federigo reisvaardig, met een zak over den schouder. - Thans heeft uw uur voor goed geslagen, zeide hij, zonder omwegen binnentredend; van uitstel is geen spraak meer. Maar wat wilt gij met dien zak aanvangen? - Daar zitten de zielen van twaalf voormalige speeltafel-kameraden in, die ik indertijd verlost heb uit de hel. - Nu, dan kunnen ze er thans met u naar terug! zeide de Dood. En hij greep Federigo bij de haren, steeg met hem de lucht in, hield zuidwaarts aan, en verdween met zijne prooi in den krater van den Djebel. Aan de deur der hel gekomen, klopte hij driemaal aan. - Wien hebt ge daar? vroeg Pluto. - Federigo den speler, antwoordde de Dood. - Niet opendoen! gelastte Pluto, die zich dadelijk de twaalf verloren partijen piket herinnerde; die schelm zou mijn rijk ontvolken.

De dood, geen gehoor bij Pluto vindend, bragt zijn gevangene naar

het vagevuur; maar de engel, die de wacht hield bij de poort, wilde Federigo niet binnenlaten, omdat hij kennelijk aan doodzonde schuldig stond. Al had de Dood nog zoo gaarne anders gedaan, - want de herinnering van Federigo's euveldaad stak hem in den krop, - hij moest wel met zijn vrachtje den weg naar de verblijven der gelukzaligen inslaan.

- Wie zijt gij? vroeg de apostel Petrus aan Federigo, toen de Dood hem aan de hemelpoort had afgezet. - Uw oude gastheer, was het antwoord, die u indertijd liet smullen van zijne jagt. - Schaamt gij u niet, in zulk een staat hier aan te komen? riep de apostel uit. Weet gij niet dat voor uws gelijken in den hemel geen plaats is? Wat? gij deugt zelfs niet voor het vagevuur, en gij vraagt eene plaats in het paradijs! - Apostel Petrus, antwoordde Federigo, is dat de wijze waarop ik u ontvangen heb, toen gij, een kleine honderd tachtig jaren geleden, vergezeld van uw goddelijken meester, mijne gastvrijheid kwaamt inroepen? - Dat is alles goed en wel, antwoordde Petrus brommend, ofschoon half vertederd; maar ik durf u op mijn eigen gezag niet toelaten; ik zal den Heer Jezus gaan verwittigen van uwe komst, en dan moeten we hooren wat hij zegt.

Toen de Heer Jezus vernam wat er gaande was, kwam hij zelf naar de poort van het paradijs en vond Federigo met zijne twaalf zielen, zes links en zes rechts, geknield op den drempel liggen. Dat schouwspel wekte zijn misnoegen, en hij zeide tot Federigo: Van u wil ik niet spreken; maar die zielen, waar de hel regt op heeft, alle twaalf toe te laten, daartegen heb ik ernstig bezwaar. - Hoe nu, Heer! vroeg Federigo, toen mij de eer wedervoer u in mijn huis te ontvangen, waart gij toen niet van twaalf reisgenooten vergezeld, die ik evenals uzelf naar mijn beste vermogen onthaald heb? - Men kan dien man niets weigeren, zeide de Heer Jezus. Komt dan alevel binnen met u allen; maar niet snoeven op mijne gunst! Dit zou aanleiding geven tot misbruiken.'

Wij zullen 's lezers aandacht niet vermoeijen door op dit proza der naamlooze volksoverlevering, de verzen van onzen landgenoot te laten volgen. Alleen waarschuwen wij dat, wie zich opgewekt mogt gevoelen in den bundel *Nalezing* de bewerking derzelfde legende door Tollens te raadplegen, op eene teleurstelling rekenen moet. Enkele trekken van het voorbeeld zijn bewaard gebleven, maar het geheel heeft zwaar geleden. Al het geniale, het aandoenlijke, is er uit; voor de stoute schepping van het kinderlijk geloof is iets uit een Almanak voor Blijgeestigen in de plaats gekomen.

De jonge edelman Federigo heet bij Tollens *Philemon*, evenals de gade van Baucis in den boertigen zang van Oosterwijk Bruijn, en oefent het bedrijf van landbouwer uit. Hij is een weldoener der armen en onthaalt gaarne pelgrims. Als Jezus en de apostelen door hem ontvangen zijn, vraagt hij hetzelfde als Federigo ongeveer, wat betreft den boom vóór zijn huis en den zetel bij zijn haard. Zijn derde wensch, tevens de eerste in de rij,

bestaat eenvoudig in het verzoek om nog vijfhonderd jaar leven. Van den wonderwijn aan tafel wordt geen melding gemaakt, evenmin als van de betooverde kaarten. Alleen beweert Philemon een liefhebber van dobbelen te zijn, en daarom prijs te stellen op een stoel dien de gasten op lange winteravonden niet naar willekeur verlaten kunnen. Na vijfhonderd jaar komt de Dood; raakt vast in den boom; schenkt Philemon nogmaals vijfhonderd jaren levens; keert op den bepaalden tijd terug; en moet, zal hij dan uit den tooverstoel loskomen, voor de derde maal een uitstel van vijfhonderd jaren toestaan. Als eindelijk de togt naar den hemel aanvaard wordt, dan ziet Philemon, - die thans voor het eerst gezegd wordt luimig van aard te zijn, - van verre de hel branden en gaat uit nieuwsgierigheid een kijkje nemen. Hij dobbelt met Satan om zielen van onbekenden, wint er twaalf, trekt daarmede naar het paradijs, en wordt met zijn twaalfstal onmiddellijk door den apostel Petrus binnengelaten.

In één woord, Tollens heeft, hetzij omdat hij het onderwerp niet aandurfde, hetzij uit eene natuurlijke neiging tot aanlengen en slap maken, zooveel water bij de melk gegoten, dat alleen zeer jonge kinderen, zonder onaangename gevolgen te ondervinden, van zijne legende genieten kunnen. Er bestaat van *Philemon* ook eene afzonderlijke uitgaaf, geïllustreerd door Ch. Rochussen.

II

Het thema van *Lenardo en Blandine* wordt geleverd door het leerstuk der maatschappelijke gelijkheid, hetwelk medebrengt dat eene koningsdochter slechts hare roeping vervult, wanneer zij verliefd op een tuinjongen:

Blandine zag hem en Lenardo zag haar;
Zij zagen verrukt en verteederd elkaâr:
Blandine, de schoonste prinsesse der aard',
Lenardo, zoo schoon een meesteres wel waard.

Van Lenardo's verdiensten wordt alleen gemeld dat hij voor Blandine bloemen verzamelde, en zij in de ruikers, haar aangeboden door den schoonsten der knechten, meer behagen vond dan in het goud en de edelgesteenten der hertogen of rijksgraven, zijne medeminnaars. Voor het overige:

Die schoonste der knechten was vroom van gemoed,
Hoewel niet gesproten uit vorstelijk bloed;
God schiep toch den knecht en den koning uit slijk,
En deugd maakt den laagste den hoogste gelijk!

Ten einde Lenardo's deugd door oefening te versterken, reikte Blandine hem op een landelijk feest een appel, in kwaliteit door hem geplukt, en waarin een briefje van den volgenden inhoud stak:

‘Gij schoonste der knapen van ver en nabij,
Mij liever dan vorsten met prachtig livrij,
En reiner en vromer van hart en gemoed
Dan rijksgraaf en hertog uit koninklijk bloed!
U heb ik verkoren uit al die ik zag;
Voor u klopt mijn boezem bij nacht en bij dag;
Om u kan ik rusten nog duren van smart,
Voor dat gij, beminde! mij klemt aan uw hart.
Vlieg op met het middernachtsuur uit den droom,
Uit slaapkoets en sluimer, en ijl naar den boom,
Den boom, die dit goudkleurig appeltje droeg:
Daar wacht u de liefde: nu weet gij genoeg.’

Inderdaad wist Lenardo er nu alles van. Te bekwamer tijd verschijnt hij op het rendez-vous en wordt door Blandine naar een paviljoen geleid, dat de liefde haar in een bosch tusschen de bouwvallen van een oud kasteel, niet ver van het vaderlijk paleis, in orde had doen brengen:

Zij voert hem allengskens door loover en laan:
‘Kom, liefste, kom, schoonste der knapen, stap aan;
Hier is voor de koude geen dak of verdek,
Kom, zoetert, kom mee naar mijn eenzaam vertrek.’
Zij leidt hem door distels en heester en kruid,
Tot daar zich een heimlijke kelder ontsluit;
Zij troont hem er binnen met lokkenden drang
En wijst hem bij 't lampjen een eenzamen gang.

Een der medeminnaars, een spaansche prins van den bloede, was dien avond laat aan het wandelen geweest in het bosch:

Daar had hij gezien en daar had hij gehoord
Hun kussen, hun kozen van woordje tot woord;
Hij bijt op de tanden en stampet op den grond:
‘Dat meld ik, zoo roept hij, den vader terstond.’

Eerst kan de koning, Blandine's vader, zijne ooren niet gelooven; maar de jaloersche spaansche prins voert hem mede tot vóór de deur van Blandine's geheim vertrek:

En pas hield de grijsaard het oor aan het slot,
 Of zweert zich een schriklijke wrake, bij God!
 Hij hoort hun gekozel, hun kussen nu klaar,
 En 't minnen en vleijen van 't zalige paar.

Daarbinnen wordt ten aanhoore van den luisterenden koning eene soort van beurtzang aangeheven, waarbij Blandine, gelijk in al het overige, voorgeat:

‘o Lieve, mijn liefste! mint ge ook mij zoo zeer,
 Zoo zeer ik u minne, zoo vurig, zoo teer?
 Ontzie mij bij dag als uw trotsche prinses,
 Maar kus mij des nachts als uw zielsminnares.’

Lenardo heeft maatschappelijke, meer dan gemoedsbezwaren:

‘o Schoonste prinsesse, mijn wellust op aard’,
 Och, of gij zoo arm als gij schoon zijt ook waart!
 Geen koning zoo rijk, zoo gelukkig als ik!...
 Nu slaat mij, o jammer! uw liefde met schrik.’

Bij het vernemen dier woorden werpt Blandine haar diadeem ter aarde, alsof het eene slaapmuts ware:

‘o Lieve; mijn liefste! laat varen dien waan:
 Zie langer mij toch voor geen koningskind aan;
 Van al wat er schittert en blinkt om mij heen,
 Wil ik slechts Lenardo, Lenardo alleen.’

Hij, evenwel, is niet te vreden met die bekentenis en denkt aan de vrouwelijke wuftheid in het algemeen.

‘o Schoonste der schoonen! hoe ras vliegt uw woord,
 Hoe ras vliegt (wie weet het?) uw liefde weer voort!
 Hoe ras reeds, begoocheld door paarden en goud,
 Wordt gij ligt (wie weet het!) een koning getrouwd!
 Wel waait eens de wind en wel steigt eens het meir,
 Maar 't windje wordt stil en het water zakt neêr:
 De wind en het water is 't vrouwlijk gemoed:
 Het stuift en het stilt als de vlaag en de vloed.’

Blandine misprijst de vergelijking niet; integendeel, zij neemt haar over, maar met het doel haar tegen Lenardo te keeren en er zichzelf mede te regtvaardigen:

‘Laat pralen en pronken met paarden en goud;
 Geen koning ter wereld, die immer mij trouwt!
 o Lieve, mijn liefste! bij God, die ons hoort!
 U min ik, u hou ik voor eeuwig mijn woord.
 De wind en het water: zie daar mijn gemoed.
 Wel stilt eens het windje, wel ebt eens de vloed,
 Maar eeuwig zijn beiden in aard en natuur,
 Zoo blijft ook, zoo eeuwig, mijn liefde van duur.’

Op zielkundig en op sociaal gebied aldus door Blandine wederlegd, oppert Lenardo eerst de kerkelijke, daarna de persoonlijke kwestie:

‘o Schoonste der schoonen! het weegt mij zoo zwaar,
 Zoo loodzwaar op 't harte, zoo angstig, zoo naar!
 Verscheurd wordt de band en de trouwring verbreekt,
 Waarover Gods priester den zegen niet spreekt.
 En als eens de koning, o hemel! 't ervaart,
 Dan bluscht hij mijn levenslamp uit met zijn zwaard;
 Dan velt hij uw vonnis, uw liefde ter straf,
 En ruilt gij uw kerker alleen met uw graf.’

Doch Blandine is optimist *quand même*. Zij kan niet gelooven dat het zulk eene vaart zou loopen:

‘o Liefste! de hemel vernielt niet zoo wreed,
 Zoo teeder een liefde, zoo heilig een eed;
 Het oog eens verraders, hoe listig het ziet,
 Ontdekt ons geluk, ons genot hier toch niet.
 Kom, liefste, kom, beste! kom, staaf ons verbond,
 En druk mij den kus onzer trouw op den mond!...’
 Daar vliegt hij en kust haar en liefkoost en smacht,
 Totdat hij aan zuchten noch zorgen meer dacht.

Te vergeefs; de vrees zou bij Lenardo weder bovenkomen. Niet lang hadden de koning en de prins op hunne prooi staan loeren, of Lenardo maakte Blandine deelgenoot van zijne bekommelingen. Hij wilde scheiden, hij moest voort:

‘Vaarwel nu, prinsesse! daar kraait reeds de haan:
 Reeds kraait hij den ochtend: vaarwel, ik moet gaan.’

Blandine beseft aanstonds dat hij met eene aanhaling uit *Romeo en Julia* wil schitteren. Zij voorkomt hem:

‘Och, liefste! vertoef nog, vertoef bij uw bruid;
De haan roept den nacht, maar den ochtend niet uit.’

Lenardo houdt voet bij stuk:

‘Zie op dan, prinsesse! de schemer verdwijnt:
Vaarwel nu, vaarwel, eer de dag ons beschijnt.’

‘Och’, antwoordt Blandine:

‘Och, liefste! vertoef nog, waar vlugt gij? waarheen?
Het starlicht beschijnt ons, het starlicht alleen.’

Doch Lenardo laat zijn citaat niet los, zoomin als Blandine het hare:

‘Hoor toe dan, prinsesse! hoor toe en vaarwel!
Reeds gorgelt de leeuwrik zoo luid en zoo schel.’ -
‘Och, liefste! vertoef toch, vertoef op mijn raad:
De nachtegaal, enkel de nachtegaal slaat.’ -
‘Nee, laat mij, nee, laat mij! daar kraait reeds de haan;
Daar breekt reeds, daar ginder, de dageraad aan;
De leeuwrik begroet reeds den morgen met zang:
Nee, laat mij! mijn hart wordt zoo eng en zoo bang.’ -
‘Och, liefste! vaarwel dan, nee, blijf nog... vaarwel!
o Wee mij, hoe jaagt mij de boezem zoo snel!
Hoe trilt ook uw hartje! zeg, liefste! zoo zeer?
Bemin mij, o hartjen, en morgen nog meer.’ -
‘Slaap wel dan! vaarwel dan!’ Daar ging hij en sloop...

De ontkenning laat zich gemakkelijk raden. Bij het verlaten van Blandine's schuilplaats wordt Lenardo door den koning en den prins doorstoken, en in den volgenden nacht, als de prinses te vergeefs de terugkomst van den beminde verbeidt:

‘o Nacht!’ riep zij, ‘daal toch weêr spoedig en kom
En voer in mijn armen mijn wellust weerom,’ -

komen pages van den koning haar onder meer een gouden beker brengen, waarin, nog rookend en lillend, het hart van Lenardo drijft. Die aanblik maakte haar waanzinnig en zij sterft van droefheid; waarop de koning haar vader, door berouw gepijnigd, den spaanschen prins ter neer boort. Hij gaf last een dubbelen kuil te delven aan den voet van den boom, door middel van welks vrucht Blandine voor het eerst aan Lenardo hare liefde had ge-

openbaard, en bouwde beiden een graf van arduin. Geen zedeles besluit het verhaal; maar in een lied, hetwelk Blandine in hare krankzinnigheid aanheft, wordt de hoofdgedachte der romance duidelijk uitgesproken:

‘Hopheisa! violen, speelt op voor den dans!
 Hoe schittren mijn kleeren van paarlen en glans;
 Danst op nu, gij prinsen, met prachtig livrij!
 Danst, heeren en dames, van ver en nabij!
 Ha! zweeft niet mijn minnaar daar ginds in den drang,
 In 't goud en in 't zilver gedost naar zijn rang?
 Hoe schoon staat die star op dien schittrenden grond!
 Hopheisa! mijnheeren en dames in 't rond!
 Komt allen! danst allen de baan op en neer!
 Hoe trekt gij, o adel, de neuzen zoo zeer?
 Dat is hij, mijn bruijom, in 't zilver en goud:
 Ons hebben Gods engelen hier boven getrouwd.
 Danst op dan en springt en zwiert rond door elkaar.
 Wat trekt gij, o adel! de neuzen zoo raar?
 Weg, edel gepeupel, zoo stinkend van waan!
 Gij steekt hier de lucht met uw hofadem aan.
 Schiep God niet den knecht en den koning uit slijk?
 Het hart maakt den laagste den hoogste gelijk.
 Mijn bruijom is edel van hart en gemoed,
 En lacht wat en spot met uw adelijk bloed.
 Hopheisa! violen! speelt op voor den dans!
 Hoe schittren mijn kleeren van paarlen en glans!
 Komt, heeren en dames! strooit lover en kruid!
 Tralieren! violen! speelt op voor de bruid!’

III

De uitdrukking van Helmers (‘een mispelkrans om de slapen van Jezus Christus’, hiervoor § IV) heeft te lezen gestaan in Helmers' dichtstuk *Jezus van Nazareth*, doch werd, met de tirade van welke zij deel uitmaakte, door de bezorgers der *Nagelaten Gedichten* achtergehouden. Dr. de Jager vond die zeven en twintig weggelaten verzen terug, en deed ze opnemen in de *Taal- en Letterbode*, 3de Jaargang, 1872, bladz. 313 vgg. Zij luiden:

Dit is *mijn* Christendom, een ander heb ik niet...
 Waartoe nu door 't geloof der vreemdste wonderdaden
 Den menschelijken geest met ketenen beladen?
 Waartoe die valsche tooi om 't hagelwit gewaad,

Die niet haar rijkdom, neen, hare armoede ons verraadt?
 Neen! Jezus godsdienst is te rein, te schoon en te edel,
 Dan dat die mispelkrans zou voegen om haar schedel;
 Verhoogt het goud zijn gloed door 't bijgevoegd metaal?
 Verheft een looden kast der diamanten straal?
 Heeft ieder godsdienst niet zijn wondren? Allerwegen
 Stroomt u 't verhaal daarvan bij Griek en Romer tegen.
 Ach! wordt mijn zeedlijkheid versterkt, zoo ik geloof,
 Dat God eens Kanaan den Joden gaf ten roof?
 Dat hij, die God van liefde en vaderlijk erbarmen,
 De zuigelingen uit der moeders klemmende armen
 Deed scheuren, moorden liet op 't vaderlijke graf?
 En aan een rooverhorde een land ten erfgoed gaf,
 Omdat eens Abraham aldaar, in vroeger dagen,
 Zijn kudde had geweid, zijn tent had opgeslagen?
 Zal ik min deugdzaam, min gemaal, min vader zijn,
 Omdat ik twijflen durfde, of water ooit in wijn
 Verkeerde? Zal Gods wraak me in 't eeuwig vuur doen baden,
 Omdat ik niet geloofde Eliza's wonderdaden?
 Neen! al die wondren, die voorzeggingen, zijn 't hart
 Een strik, waarin het brein der zwakken zich verwart.
 Weg met die dwalingen, door 't bijgeloof geschreven!
 Het grootste wonderwerk is Jezus leer en leven.

Het is niet duidelijk aan welk soort van hoofdtooisel Helmers gedacht mag hebben, toen hij het beeld van den mispelkrans bezigde. Aan mispelen in zichzelf is niets verachtelijks of onbevalligs. De kastanjebruine vrucht aan de grijsgroene takken streelt veeleer het gezigt. Vele menschen vinden mispelen een fijn en smakelijk ooft. Toch blijkt genoeg uit het verband dat Helmers met zijn krans het tegenovergestelde van een sieraad bedoelde.